

OP24

QUADERNS DE PALAFRUGELL

Palafrugell i l'aigua

Núria Arbat i Robles

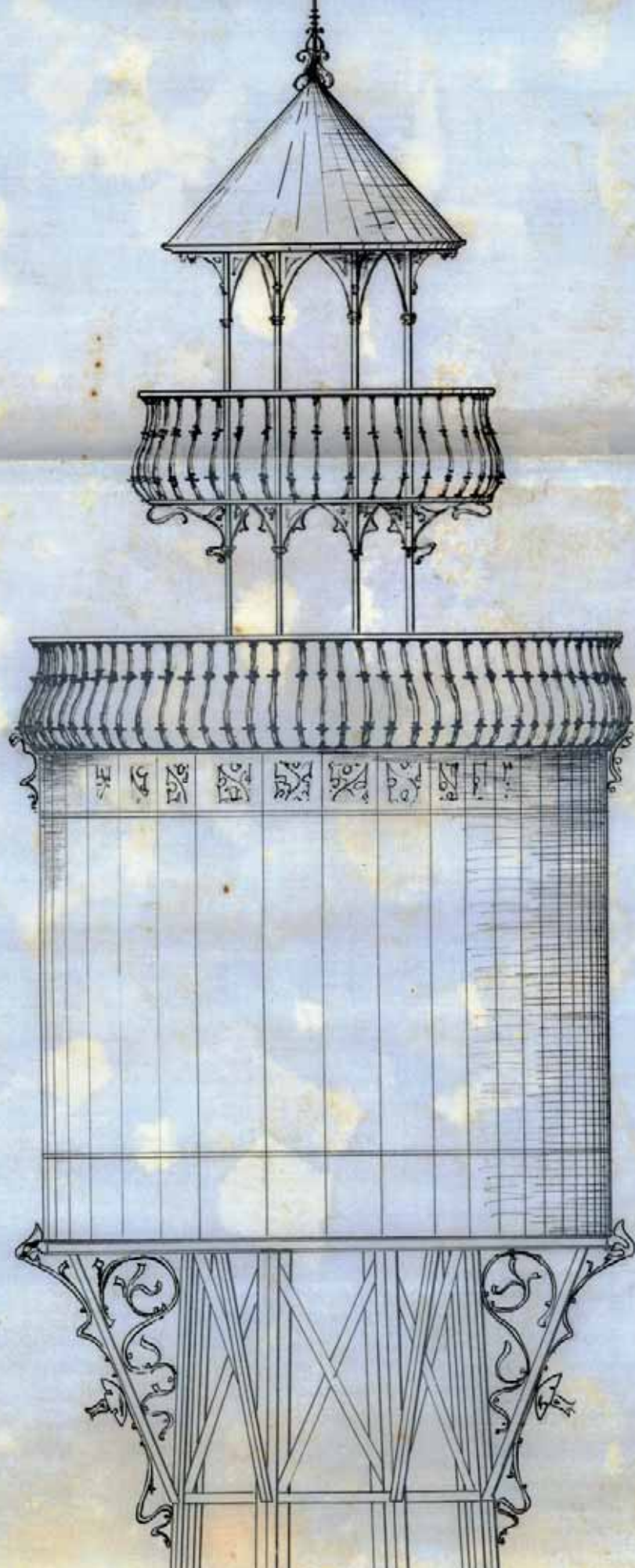
Josep Oriol Granés i Cortey

Núria Arbat i Robles (Mont-ras, 1980). Llicenciada en Biologia per la Universitat de Girona, ha cursat el Postgrau de Laboratori Clínic a l'Hospital Josep Trueta de Girona. És membre i cofundadora d'Empordanesken, una associació interessada en la recerca, conservació i divulgació de la història i la cultura de l'Empordà. Actualment és professora a l'Escola d'Anglès Sílvia Espada i educadora a Pipistrellus Educació Ambiental.

Josep Oriol Granés i Cortey (Palafrugell, 1979). Llicenciat en Biologia per la Universitat de Girona, és fundador i director de Pipistrellus Educació Ambiental, empresa que treballa per la difusió de la biologia, l'ecologia i el patrimoni de l'Empordanet. És membre i cofundador de l'associació Empordanesken. Jugador d'handbol al CH Garbí i escriptor, és autor del còmic *La batalla naval de les Illes Formigues* (2012).

Palafrugell i l'aigua

Núria Arbat i Robles

Josep Oriol Granés i Cortey

QUADERNS DE PALAFRUGELL

DATA D'EDICIÓ

Novembre 2015

TIRATGE

500 exemplars

EDICIÓ

Ajuntament de Palafrugell

Diputació de Girona

@ TEXTOS

Núria Arbat i Robles

Josep Oriol Granés i Cortey

@ FOTOGRAFIA

Els autors

@ IMATGE DE LA PORTADA

(Fragment) Gàrgoles de l'església de Sant Martí de Palafrugell.

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ

Ajuntament de Palafrugell

Institut de Mitjans de Comunicació Pública i

Unitat de Publicacions

ASSESSORAMENT LINGÜÍSTIC

Jordi Curbet Hereu

@ DISSENY

Lupagraphics

MAQUETACIÓ I IMPRESSIÓ

Impremta Palafrugell, SL

DIPÒSIT LEGAL

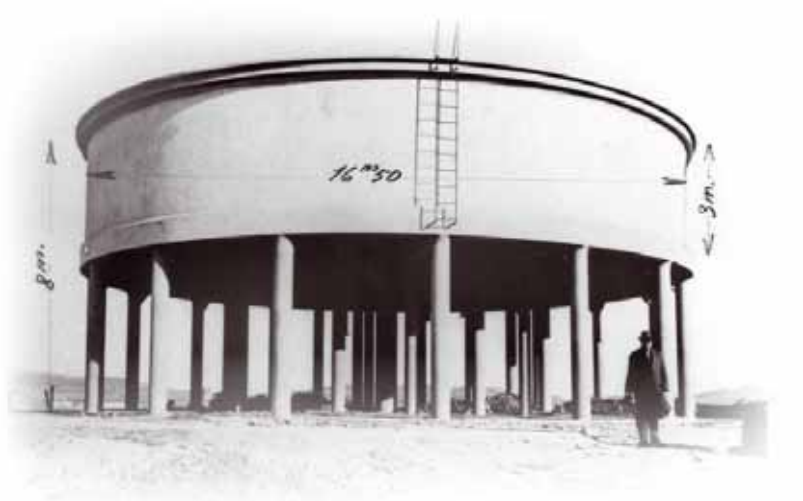
GI 1422-2015

ISBN

978-84-936116-7-5

Excepte en els casos específicament previstos per la Llei, qualsevol reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels titulars dels drets que s'indiquen en els crèdits. Dirigiu-vos a l'editor si desitgeu obtenir autorització per efectuar-les.

Construcció del dipòsit del Molí de Vent, anys 1928-1929.

FOTO MODEST HERNÁNDEZ-VILLAESCUSA. AMP. COL. JOAN FRIGOLA JORDÀ.

Pàg. 1

(Fragment) Clavegueram a l'altura de plaça Nova. Primer a l'esquerra, Jaume Casadevall Daussà, encarregat de les obres. Contractista, Miquel Brias Torrent, de Palafrugell.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL (AMP). COL. JAVIER BRIAS ESTELA.

Pàg. 2

(Fragment) Plànol de la torre i dipòsit de Can Mario.

AMP. FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

Pàg. 3

(Fragment) Molí de l'Horta d'en Frigola o del Cap d'Amunt.

Pàg. 4

(Fragment) Font de plaça Nova amb el carrer Cavallers al fons als anys deu.

FOTO A. MAURI. AMP. COL. JOAN ISERN AMIR.

Pàg. 7

(Fragment) Vista de Palafrugell nevat des de dalt de la torre de Can Mario, 2010.

Taula de continguts

10 Us presentem l'aigua

Què és l'aigua?

El cicle de l'aigua

El medi físic de Palafrugell i l'aigua
Marc Heras Bofill

20 El patrimoni palafrugellenc vinculat a l'aigua

Elements naturals i primers
aprofitaments

Agricultura i ús de l'aigua

Del subsòl als dipòsits

Oficis, industrialització i turisme

119 Calaix de sastre

El registre de dades

L'aigua, de recurs a perill

La màgia de l'aigua i les llegendes

Noms passats per aigua

Clar i palafrugellenc

EIX CRONOLÒGIC DE CONEIXEMENTS
I DESCOBRIMENTS SOBRE L'AIGUA

640 aC.

El filòsof Tales de Milet afirmava que l'aigua era l'element bàsic de l'univers del qual havien sorgit totes les altres coses.

384-322 aC.

Des de l'escola filosòfica d'Aristòtil fins a l'últim terç del s. XVIII l'aigua era considerada un cos simple o *elementum* que, en unió amb l'aire, la terra i el foc formava el conjunt dels quatre elements que formaven la resta del món.

**S. XVIII,
1781.**

Henry Cavendish va sorprendre tothom en obtenir hidrogen i oxigen a partir de només aigua.

Us presentem l'aigua

Què és l'aigua?

L'aigua en el passat

L'aigua és un compost molt comú, es troba en tots els éssers vius i és indispensable per a la vida. Fins fa relativament poc es considerava un líquid misteriós, gairebé màgic. En l'antiguitat clàssica de la cultura occidental, l'aigua, juntament amb l'aire, la terra i el foc, es coneixia com un dels quatre elements que s'utilitzaven per explicar diferents comportaments de la natura. No va ser fins a l'arribada de la revolució científica, entre els segles XVI i XVII, que els nous coneixements sobre l'estat de la matèria van superar la concepció clàssica de l'aigua.

S. XVIII, 1783.

Antoine Lavoisier va fabricar aigua a partir d'aquests dos gasos i va donar nom a l'hidrogen ('generador d'aigua').

S. XIX, 1804.

Louis Gay-Lussac i Alexander von Humboldt van demostrar de manera conjunta que l'aigua consistia en dos volums d'hidrogen per cada un d'oxigen, tal com s'expressa en la fórmula actual.

S. XX, 1932.

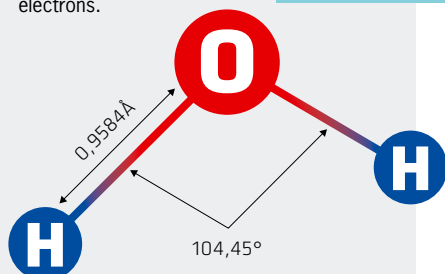
Harold Clayton Urey va descobrir que hi havia una petita quantitat del que s'anomena aigua pesant o òxid de deuteri (D_2O). El deuteri és isòtop de l'hidrogen i en comptes de tenir massa atòmica 1, la té de 2.

S. XX, 1951.

Aristid von Grosse va descobrir que l'aigua existent a la natura conté també quantitats mínimes d'òxid de triti (T_2O), format per un isòtop de l'hidrogen amb massa atòmica 3.

Fórmula molecular de l'aigua

És tan simple com H_2O , dos àtoms d'hidrogen units a un àtom d'oxigen mitjançant un generós enllaç covalent que els permet compartir els electrons.

Estructura de la molècula

La molècula d' H_2O no és una molècula lineal, sinó que es doblega. La distància entre l'oxigen i l'hidrogen de la molècula és d'uns 0,96 Å (1 Å és 10.000.000.000 vegades més petit que un metre) i l'angle que formen la disposició dels àtoms és d'uns 104,5°.

L'aigua en el present

L'aigua és el component principal de la matèria viva i constitueix entre el 50% i el 90% de la massa dels organismes vius. Es troba present en la natura en tres estats: en forma líquida, com en oceans, rius, llacs, en el sòl i en tots els organismes vius; en estat sòlid, congelada, en els gels polars o a les glaceres; i en estat gasós, com a vapor d'aigua en l'atmosfera.

L'aigua en estat pur és incolora, insípida i inodora. L'aigua més pura que tenim al nostre abast és l'aigua destil·lada, mentre que tant la de l'aixeta com la que bevem és una dissolució de diferents substàncies en aigua. La capacitat de dissolució de l'aigua, que permet a moltes substàncies de quedar-hi dissoltes, és la causa principal que no trobem aigua totalment pura en la natura. Aquesta mateixa capacitat dissolvent permet utilitzar-la per netejar i arrossegat les partícules de brutícia juntament amb sabons o detergents. Els greixos no es dissolen en l'aigua i el sabó els separa dels teixits.

L'aigua, com en general totes les substàncies, es contrau en refredar-se, però curiosament només en el rang de temperatura entre els 100 i els 4°C. A partir d'aquest punt, entre els 4 i els 0°C, la densitat de l'aigua disminueix, de manera que un mateix volum del líquid pesa menys dins d'aquest rang. En arribar als 0°C l'aigua es congela i es dilata, i el volum augmenta. Aquesta propietat explica la flotabilitat del gel sobre l'aigua en estat líquid, així com el fet que algunes canonades rebentin quan les temperatures arriben a nivells sota zero.

Si el gel fos més dens que l'aigua líquida, els llacs i els rius s'anirien congelant des del fons cap a la superfície quan descendís la temperatura per sota els 0°C. Durant l'estiu una part del gel del fons no s'arribaria a fondre, l'evaporació seria més baixa i les pluges, molt menys abundants. L'efecte moderador de l'aigua líquida i del vapor d'aigua en l'atmosfera disminuiria i el clima es configuraria molt diferent de com el coneixem ara.

Un bé escàs

Com hem vist, la vida a la Terra depèn de l'aigua, és necessària per a tots els éssers vius. Però el malbaratament que se'n fa i els canvis sobtats del clima en les últimes dècades ens obliguen a prendre consciència que l'aigua, com qualsevol altre recurs de la natura, s'esgota. És un problema mundial; a més, no és distribuïda equitativament, i és malversada i alterada a causa del mal ús i de la contaminació.

Cada any viu més gent a la Terra, cada any consumim més aigua, però la quantitat d'aigua de què disposem és la mateixa. Les necessitats d'aigua són cada cop més grans; només un ús racional de l'aigua pot permetre que l'activitat de les persones i el desenvolupament siguin compatibles amb els recursos existents. Per tant, hem de canviar les nostres conductes i fer-ne un ús racional.

QUÈ PODEM FER PER ESTALVIAR AIGUA?

	Acció	Què hi guanyem?
Aixeta Una aixeta oberta consumeix uns 12 litres per minut.	Si tanquem l'aixeta quan ens rentem les mans, les dents o ens afaitem...	estalviem 14-40 litres cada vegada.
	Si degota, l'arreglem o la tanquem...	estalviem entre 30-60 litres al dia.
	Si instal·lem reguladors (airejadors) de cabal a les aixetes...	estalviem 5 litres per minut.
Vàter El WC suposa un 30% de la despesa domèstica d'aigua. Cada vegada que utilitzem la cisterna del vàter gastem uns 10 litres d'aigua.	Si instal·lem cisternes de doble descàrrega o sistemes de flux interromput...	estalviem fins a un 60% d'aigua en cada estirada.
	Si col·loquem una ampolla plena d'aigua al dipòsit...	estalviem fins a un 20% d'aigua en cada estirada.
	Si no hi llencem cap material sòlid (per exemple, els bastonets per a les orelles)...	facilem la depuració de l'aigua.
	Si no utilitzem desembossadors líquids contaminants...	facilem la depuració de l'aigua
Rentadora i rentaplats Rentar la roba i els plats s'emporta prop del 30% del consum domèstic d'aigua. Cada vegada que posem la rentadora gastem entre 60 i 90 litres d'aigua.	Si omplim al màxim aquests electrodomèstics i seleccionem el programa de rentat adequat...	estalviem fins a un 25% d'aigua cada vegada.
	Si triem rentadores i rentaplats de baix consum...	estalviem 34-39 litres d'aigua en cada rentada de roba i entre 11-14 litres en cada rentada de plats.
	Si rentes els plats a mà, posa el tap i omple la pica, en lloc de deixar rajar l'aigua...	estalviaràs 50 litres d'aigua.
	Si utilitzem detergents i sabons sense fosfats...	facilem la depuració de l'aigua.
	Si ventilem la roba que ens hem posat un cop, i no té taques, en comptes de rentar-la...	gastem menys aigua (es calcula que en cada rentada se'n gasten 50 litres) i fem durar més la roba.

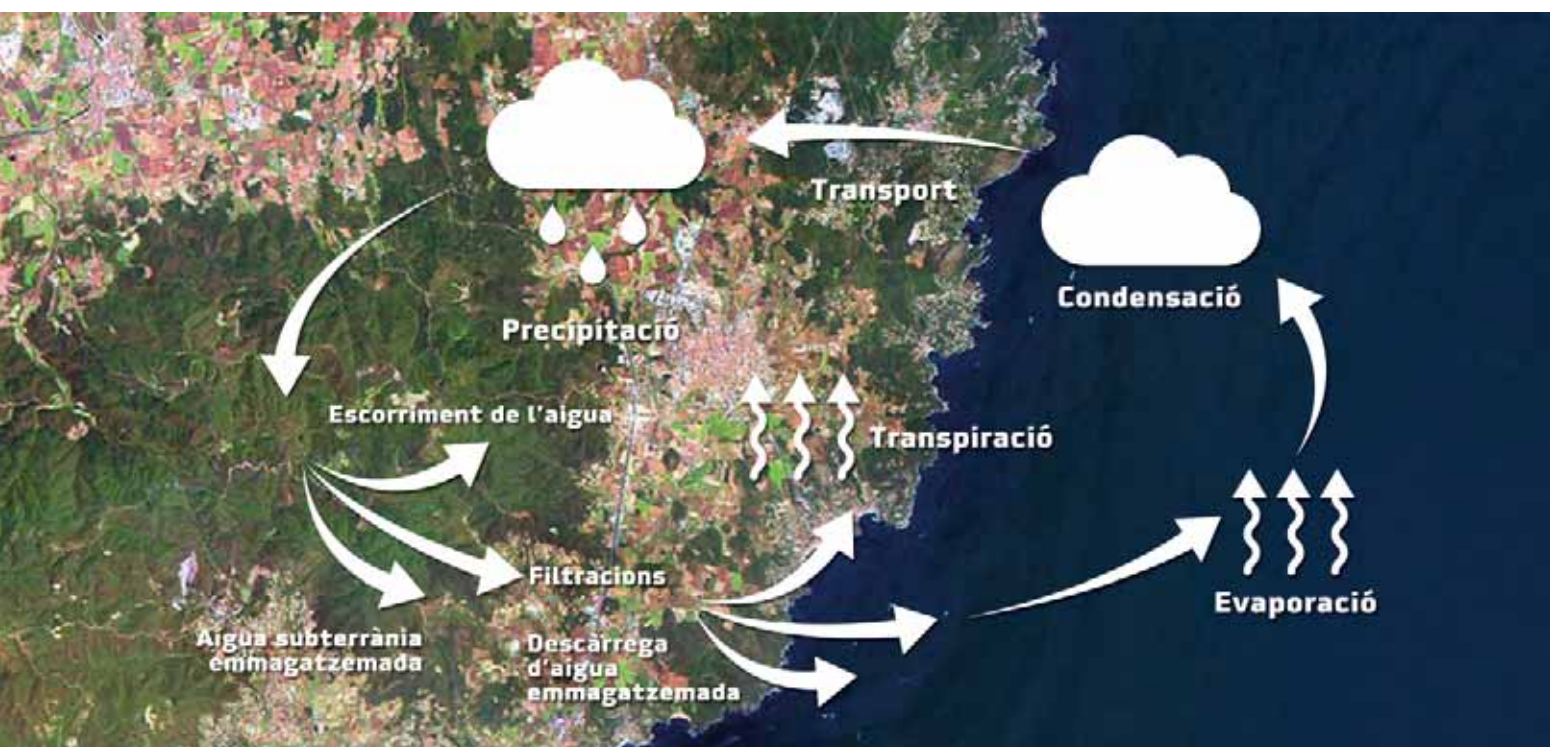
	Acció	Què hi guanyem?
Dutxa	Si ens dutxem en comptes de banyar-nos...	estalviem fins a 200 litres d'aigua cada vegada.
	Una dutxa ràpida de 5 minuts...	suposa estalviar 70 litres, i si tanques l'aixeta mentre t'ensabones, estalviaràs 10 litres més.
Jardi	Si reguem a primera hora del matí o al vespre...	gastem menys aigua, ja que s'evapora més lentament.
	Instal·lar regs adients, com el gota a gota a l'arrel de les plantes	Són excel·lents per al creixement de la planta i estalviem aigua.
	Si plantem vegetació autòctona de la zona...	gastarem menys aigua per regar les plantes (regar 200 m ² de gespa suposa 400 litres d'aigua).
	Aprofitar l'aigua de pluja o reutilitzar altres usos de la casa per regar les plantes...	estalviarem aigua.
Cotxe	Si rentem el cotxe o la moto amb un sistema de pressió en lloc de fer-ho amb una mànega...	estalviem fins a 300 litres d'aigua.
	Si procurem rentar-lo amb una esponja i una galleda...	estalviarem aigua.
Reutilitzar	Si reutilitzem les aigües grises i aprofitem les aigües pluvials...	estalviarem aigua.
	Si reutilitzem l'aigua de la cuina de bullir o cuinar al vapor, o la d'esperar que surti l'aigua calenta...	estalviarem aigua.
No contaminar Un sol litre d'oli mineral pot contaminar 10.000 l d'aigua.	No abocar a l'aigüera productes de difícil eliminació o nocius: la pintura, l'oli, productes de neteja, dissolvents, etc.	Cal separar-los i els portem a la deixalleria.
	No abocar-hi ni plàstics, compreses, bastonets orelles, cotons de desmaquillar, oli de cotxe, ni medicaments.	Dificultaran la depuració de les aigües i la contaminaran.

El cicle de l'aigua

L'aigua cobreix les tres quartes parts de la superfície del planeta, però no es distribueix uniformement. Un 97% de la totalitat d'aigua de la Terra és salada i la trobem formant els mars i els oceans. Només un 3% del total d'aigua del planeta és dolça i no tota es troba disponible per als éssers vius terrestres. Gairebé el 80% d'aquest petit percentatge es troba emmagatzemada en forma de gel a les glaceres i als casquets polars, un 20% és subterrània i només un 1% forma el vapor d'aigua de l'atmosfera, els rius i els llacs, és a dir, l'única aigua de fàcil accés que podem utilitzar els éssers vius que vivim als continents.

Si tenim en compte que Catalunya té un clima mediterrani i que topogràficament és un país de grans contrastos, veurem que el cicle natural de l'aigua, que depèn de la pluja, presenta una gran vulnerabilitat. El vapor d'aigua, invisible a l'atmosfera, queda en suspensió pels corrents d'aire que en manté les petites gotes en constant moviment. Si xoquen entre si van formant gotes més grans que, quan són massa grosses per seguir sostingudes pels corrents d'aire, cauen en forma de pluja. Quan passa això en els núvols més alts i freds, on el vapor d'aigua es condensa en forma de petits cristalls de gel, hi ha precipitacions en forma de neu.

El cicle de l'aigua és el conjunt de successos que es repeteixen vegada rere vegada. Si seguíssim l'itinerari que fa una gota d'aigua, la trobaríem movent-se per un riu, mar, aigües subterrànies, pels núvols o dins d'un ésser viu.

Esquema del cicle de l'aigua sobre Palafrugell. FONT: A PARTIR DE L'ICGC, INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA.

El medi físic de Palafrugell i l'aigua

Marc territorial

El municipi de Palafrugell se situa en un corredor pla estret i allargat que queda encaixat entre les Gavarres, a ponent, i el massís de Begur, a llevant. Es troba a la franja litoral de la comarca del Baix Empordà, formant part de la part central de la Costa Brava. La població es concentra a la plana, a la vila de Palafrugell, i es reparteix fins a arribar als nuclis costaners de Calella, Llafranc, Tamariu i Aigua Xelida. A la plana en formen part, a més, tres petits nuclis rurals: Santa Margarida, Ermedàs i Llofriu.

La major part del terme té un relleu suau i planer. Malgrat això, al sector nord-occidental hi trobem les elevacions màximes amb el puig de la Murtra de les Muntanyes Poues com a punt més elevat del terme, amb 242 metres, tot i que la majoria de turons d'aquella zona volten els 160 o 170 metres. Aquestes també són les altituds màximes que trobem al sector oriental, a les quals s'hi arriba per pendents poc pronunciats si hi anem des de la plana però que arriben al mar amb drets penya-segats. Entre tots dos sectors tenim una carena de petites elevacions que volten els 100 metres que trenquen la continuïtat de la plana alhora que configuren la xarxa hidrogràfica del terme. Alguns d'aquests turons són el Puig de Llavaneres, el Puig de les Torretes i el Puig del Piverd, entre d'altres.

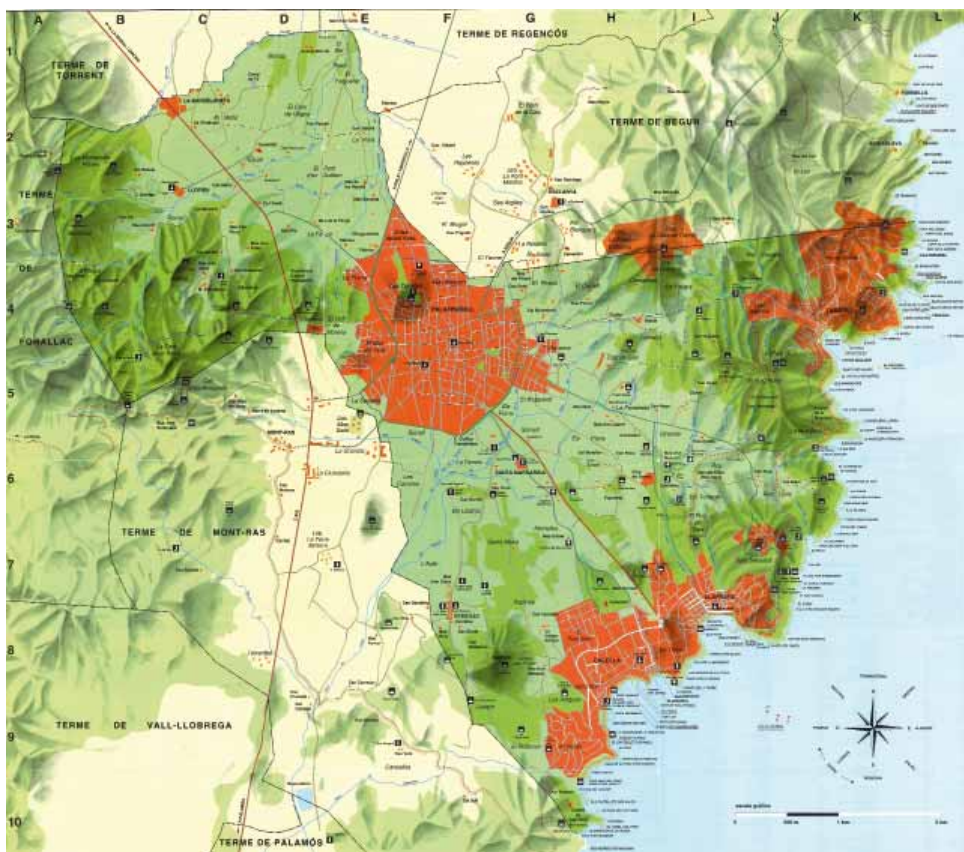
Marc geològic

El terme de Palafrugell se situa entre les Gavarres i el massís de Begur i la vila dona nom a la fossa tectònica que separa els dos relleus. Aquestes muntanyes són l'extrem septentrional de la serralada Litoral catalana i tenen un origen comú durant l'orogènia herciniana, fa entre uns 300 i 390 milions d'anys. La litologia dominant d'aquestes muntanyes són pissarres, esquists, calcàries i quarsites.

Al final de l'orogènia alpina van tenir lloc uns moviments distensius que van reactivar antigues fractures. Com a resultat d'això es van formar una sèrie de blocs aixecats entre depressions, una de les quals és el corredor de Palafrugell que uneix la plana del Baix Ter amb la badia de Palamós, alhora que separa les Gavarres del massís de Begur.

Clima i pluviometria

La situació costanera fa que Palafrugell gaudeixi d'un clima mediterrani litoral. Segons l'índex d'humitat de Thornthwaite és sec subhúmit. La temperatura mitjana anual se situa entre els 15° i 16°C i puja fins als 17°C en una estreta franja costanera mentre que baixa fins als 14°C al marge nord-oest dels relleus boscosos de les Gavarres. L'efecte regulador del mar fa que aquestes temperatures no pateixin grans amplituds tèrmiques, és a dir, que la diferència entre les mitjanes més càlides i les més fredes se situen entre els 14° a 15°C i fins i tot per sota a la franja més costanera. La precipitació anual es troba entre els 650 mm/any de la franja costane-

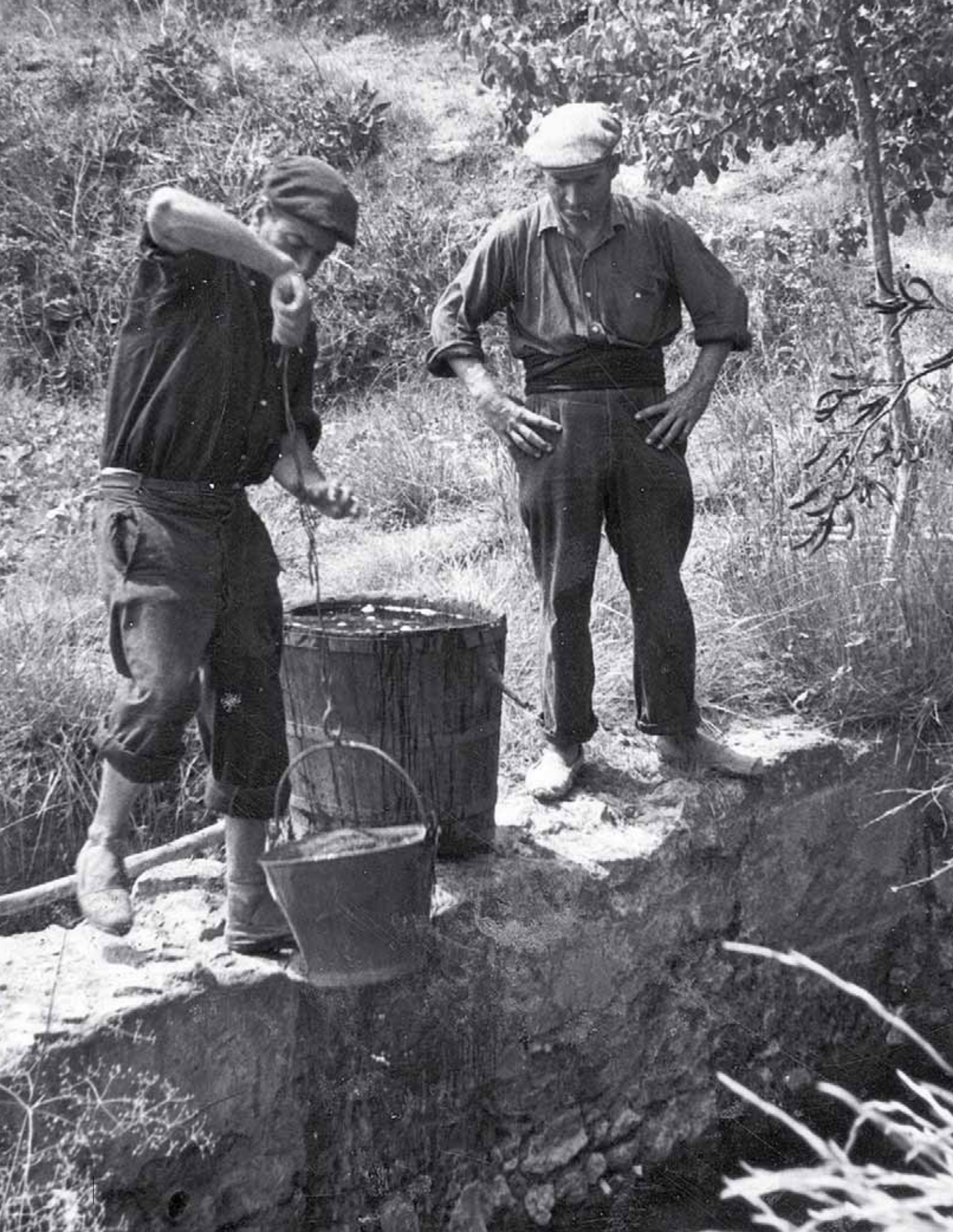

ra i els 750 mm/any de l'àrea interior. La distribució de precipitació no és regular al llarg de l'any: hi ha dos mínims, un a l'estiu, coincidint amb l'època calorosa, i un altre a finals d'hivern; i dues puntes màximes, una a mitjans de tardor i l'altra a la primavera.

El meteor més conegut és la tramuntana, vent sec i irregular del nord que té molta força a l'Alt Empordà i que, gràcies al massís de Montgrí, queda una mica frenat en arribar al Baix Empordà. La tramuntana té més presència a l'hivern, tot i que no és estranya la resta de l'any. Durant els mesos de més insolació, el vent dominant és el garbí, que és una marinada, fresca i humida per la procedència marítima.

Xarxa hidrogràfica

La configuració del terreny, com hem explicat anteriorment, condiona la manera com recorren els cursos d'aigua que hi ha al territori de Palafrugell. La petita carena de turons de les Torretes divideix les dues grans conques hidrogràfiques que trobem: al nord hi tenim la conca de la Riera Grossa i al sud hi trobem la conca de l'Aubi. Existeixen, a més, conques de poca extensió de rieres i torrents que desemboquen directament al litoral poc després de néixer als relleus que hi ha entre les muntanyes de Begur i el cap Roig. Els cursos d'aigua que trobem al municipi es tracten més endavant (vegeu *Primers aprofitaments*).

Un familiar de Mató Vila amb un veí pouant aigua amb una galleda i omplint una semal a can Mina dels Torrents, a la dècada de 1940.
AMP. COL. ELENA MATÓ DEULOFEU.

El patrimoni palafrugellenc vinculat a l'aigua

Els organismes vius, tant animals com plantes, ens hem adaptat a tot tipus d'hàbitats on hi hagi aigua: salats o dolços, calents o freds, on n'hi ha d'abundant o on no n'hi ha gairebé gens. La relació entre aigua i vida és tan íntima que la història de l'home s'ha escrit en funció de la de l'aigua. Tota la nostra civilització està basada en la dependència de l'aigua i en la preocupació per poder-la abastir.

Elements naturals i primers aprofitaments

La facilitat d'accés ha capgirat el comportament de les persones envers l'aigua i, per tant, la configuració dels paisatges. Els hàbits i la manera de viure en l'entorn rural en el passat, quan la manca d'aigua exigia unes actituds que no tenen res a veure amb les necessitats d'avui dia, estaven estretament relacionats amb l'aprofitament de l'aigua.

De rieres i ponts

Aigua corrent no fa mal a la gent

Les rieres són cursos d'aigua que passen per territori palafrugellenc, de menys cabal que un riu i generalment intermitents, amb manca d'aigua, parcial o total, sobretot als estius.

Conca de la riera Grossa

Aquesta conca, que forma part de la conca del Daró, té com a curs principal i li dona nom la riera Grossa de Llofriu. La riera, però, no pren aquest nom fins que passa per Llofriu, després que els torrents i rierols que neixen en els paratges de les Muntanyes Poues, Monturiol, s'Olioua i la Font de la Teula s'hagin unit en un sol curs d'aigua. La riera Grossa de Llofriu va discorrent direcció nord-est fins a arribar al Corn de l'Aigua. Allà se li afegeix la riera de les Brugueres, i la riera d'Esclanyà, on ja fuig del nostre terme i en direcció a Pals, agafarà el nom de riera Grossa de Pals.

La riera, encara descoberta,
amb un pou cobert d'on la gent podia treure aigua
fent girar la roda, a Tamaríu.

ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL (AMP).

COL. AMADO TORROELLA VERGONYÓS.

Conca de l'Aubi

La conca de l'Aubi recull les aigües que travessen la ciutat de Palafrugell així com d'altres que neixen en els vessants orientals de les Gavarres a Forallac i Mont-ras i les que neixen a llevant de la ciutat, entre el Piverd i Cantallops. Igualment com passava amb la conca de la Riera Grossa, l'Aubi dóna nom a aquesta conca, però no pren aquest nom com a tal fins que tota una munió de torrents, rierols i rieres no s'han trobat i confluït en un punt proper a la Torre Roja, al paratge dels Lladrés. Dividirem la conca en tres subgrups:

Gavarres

Rieres que baixen de Mont-ras i de les Gavarres que s'uneixen a la plana palafrugellenca amb l'Aubi.

Palafrugell

Molts dels torrents avui en dia han desaparegut sota l'asfalt i el ciment, però com que l'aigua té memòria, en un dia plujós és fàcil intuir per on recorrien aquests afluents. El cas més clar, és el del carrer de la Caritat, convertit en riera quan plou, i fa evident el recorregut de l'antiga riera. Les aigües de les Torretes i nord-oest del poble baixen fins al sud, on s'uneixen amb l'Aubi. Un altre exemple és la riera del Vilar, desapareguda amb el parc de la Saureda, que recull les aigües del molí de vent i les porta a l'Aubi.

Piverd-Cantallops

Rieres que recullen aigua del Puig de Cantallops i de la zona del Piverd i com les altres la porta al sud del poble cap a l'Aubi. Una d'aquestes, la riera de la Tortuga, canvia de nom als Forns pel nom de riera de Santa Margarida, poc després de rebre la riera de Vila-seca.

Conca litoral

En aquesta conca hi trobem aquells cursos d'aigua de poc recorregut i amb conques de reduïdes dimensions que neixen en la cadena de turons d'entre les muntanyes de Begur i cap de Planes i desemboquen directament al mar. Malgrat les dimensions reduïdes de les conques i dels cursos d'aquestes rieres, el fort pendent de la majoria ocasiona que en cas de pluges puntualment fortes puguin acumular molta aigua que baixa amb prou força per arrossegar tot el que es troba al seu pas. Tot i això, la major part de l'any estan sense aigua.

Classificació de la fauna de la riera Grossa de Llofriu durant l'estudi.

PIPISTRELLUS EDUCACIÓ AMBIENTAL.

ESTAT DE LES RIERES

Cal dir que les rieres de la nostra zona són molt irregulars, depenen del règim de pluges típic del clima temperat de la regió. Poden estar seques durant gran part de l'any i en períodes de fortes pluges adquirir un règim torrencial, després del qual hi solen quedar petites basses i engorjats durant temps. Per assegurar tenir aigua, els estudis sobre l'estat de les rieres es realitzen a la tardor i a la primavera, en un període en què hi sol haver pluges.

A tall d'exemple de l'estat de les nostres rieres farem servir la riera Grossa de Llofriu, una de les més importants de la Costa Brava i de les que porta aigua de manera més regular. L'estudi a què fem referència es va realitzar al tram de davant de l'antiga escola de Llofriu.

A la riera Grossa, com a totes les rieres del municipi, no hi trobem cap gran bosc de ribera. Sí que hi trobem petites agrupacions d'arbres com freixes de fulla petita, pollancres, plataners, tamarius i lledoners, però difícilment formen una entitat. Els nostres rius estan molt degradats i en trobem les vores sovint desbrossades, abocadors de deixalles i restes d'antigues construccions. Les constants obres i la construcció de noves carreteres fan que no es pugui arribar a formar un bosc adult. De plantes acompanyants hi trobem créixens, bogues, cues de cavall, ranuncles aquàtics, plantatge, canyís i una forta invasió de canya americana arreu.

En el moment del mostreig la fauna que s'hi va trobar estava formada per granotes verdes, gripaus comuns, serps d'aigua, pardals, cadeneres, pit-roigs, rossinyols bords, cueretes blanques, xoriguers i rastres d'erició i musaranya d'aigua mediterrània.

Temperatura (°C)	pH	Nitrats (mg/l NO ₃)	Nitrits (mg/l NO ₂)	Duresa aigua (mg/l CaCO ₃)	Transparència (valor)	Velocitat (m/s)	Cabal (m ³ /s)
16	7,5	10	1	450	4	0,32	0,1

Dades de l'estudi realitzat la primavera del 2013.

FONT: PROJECTE ESPIADIMONIS 14/5/13, PIPISTRELLUS EDUCACIÓ AMBIENTAL.

Paràmetre	Puntuació	Valor
Estructura de la ribera	4	bosc esclarissat (cobertura <50%)
Connectivitat	2	parcial
Continuïtat	1	parcial
QRISI	7	moderat

Dades de l'estudi realitzat la primavera del 2013.

FONT: PROJECTE ESPIADIMONIS 14/05/13, PIPISTRELLUS EDUCACIÓ AMBIENTAL.

Els resultats de l'estudi fisicoquímic mostren una temperatura normal i un pH correcte, neutre amb un punt alcalí. El nivell de nitrats és baix. L'aigua és molt dura i la transparència és bona. L'aigua circula lentament, però sense embassar-se, i el cabal registrat és normal en època primaveral.

Índex de qualitat de la zona de ribera (QRISI)

L'estudi permet analitzar la qualitat de la zona de ribera, a partir de l'observació de l'estructura de la zona i de la continuïtat i connectivitat amb les formacions vegetals adjacents. Cada part presenta diferents nivells amb una puntuació determinada, que cal sumar per obtenir un resultat que es valora segons la taula de l'índex QRISI.

L'índex QRISI descriu una zona de ribera en un estat d'alteració important, tot i que en aquestes condicions es pot produir una regeneració dels factors que la provoquen. La manca d'arbres i la connexió parcial de la ribera per l'existència de camps agrícoles sense continuïtat de la vegetació pot ser objecte d'una restauració que afavoreixi els arbres, renovi la connexió amb els ecosistemes adjacents i asseguri la continuïtat riberenca.

El tram estudiat de la riera Grossa de Llofriu

Estat de salut del riu: index biològic

Un bon indicador biològic de l'estat de salut de la riera són els macroinvertebrats aquàtics que hi viuen. Depenent de la quantitat en què s'hi troben i de l'espècie a què pertanyen es pot determinar l'estat de salut d'una riera.

L'estudi de la primavera de 2013 a la riera Grossa de Llofriu no va mostrar resultats gaire positius. En la pesca d'invertebrats aquàtics amb un salabret s'hi van observar siàlids, bètids, cucs, puces d'aigua, àcars d'aigua, larves de mosquits, quironòmids vermells, entre altres. El resultat de l'índex va ser greu i, tot i que no ho sembla a simple vista, indica que la riera presenta un estat de salut dolent segons l'indicador biològic.

En finalitzar l'estudi complet es pot afirmar que una de les nostres rieres més importants està malalta. No està a l'UCI, però sense cap iniciativa per curar els rius podria acabar empitjorant-ne l'estat fins a arribar a un punt irreversible. Els boscos o vegetació de ribera són imprescindibles per augmentar la retenció d'aigua per part del sòl i garantir l'hàbitat dels organismes que hi viuen, bàsics per mantenir l'ecosistema. La captació de nutrients i l'autodepuració del riu depenen també de l'estat de la vegetació de ribera, que, de la mateixa manera, és important per esmorteir l'efecte de les avingudes de les riades, fixar els marges del riu i evitar-ne l'erosió.

Pont d'en Cassaca

Estretament relacionats amb les rieres hi trobem la construcció de passarel·les que hi passen per damunt. Avui dia la majoria dels ponts que hi havia s'han perdut amb la construcció, principalment de carreteres noves, o bé han quedat oblidats i engolits per la natura. D'entre tots els que trobem a la vila, en destaquem dels que més s'ha parlat al poble durant anys.

Pont d'en Cassaca

Pont situat a la bifurcació de la carretera entre Tamariu i el cap de Sant Sebastià. El seu nom prové d'un personatge vestit de gran gala que el va inaugurar i no va passar desapercebut als vilatans.

Fèlix Freixas Gich i família al pont d'en Caixa l'any 1933.

AMP. FONS FÈLIX FREIXAS GICH.

Pont d'en Caixa

L'any 1895 Francesc Estrabau, conegut com en Caixa, va fer construir un pont sobre l'Aubi. Està situat prop d'on s'uneix la riera de Santa Margarida amb la de l'Aubi i les de Vilarnau, el rec de la Faneia i la riera del Mas Roqué. Es troba davant la Torre Roja, en el paratge de les Carreres. Aquest pont era molt apreciat pels habitants d'Ermedàs, ja que els facilitava l'accés a Palafrugell en passar una zona de rieres fàcilment inundable.

Durant anys es van menystenir les queixes dels vilatans d'aquesta zona inundable i afectada pels aiguats i inundacions en considerar-lo un problema extern al nucli urbà de Palafrugell. Els veïns d'Ermedàs, Canyelles, Vilarnau i Santa Margarida es van fer sentir i finalment el 1895 es va decidir construir una palanca sobre la riera Aubi. Tant en aquesta construcció com a la del pont hi van contribuir els veïns fent-hi prestacions voluntàries de pedra i amb la neteja i consolidació dels terraplens i la llera de la riera. Però no tots ho van fer. L'hisendat Manel Fina, contrari a l'alcalde Estrabau però amo de moltes propietats com ell, s'hi va oposar i va exigir als seus colons que no hi contribuïssin.

Veïns del carrer Marçal de la Trinxeria al pont de la Font Busqueta a la dècada dels 50.

FOTO: MARIA ROSA CORTEY.

Alguns l'anomenaven el pont del Diable en honor al de Martorell, amb el qual, salvant les distàncies, té un aire. La tècnica constructiva no és gens menyspreable, van obrar la volta del pont treballada amb maons. El pont té un sol arc apuntat fet de pedra i rajol i una barana metàl·lica. Un dels materials utilitzats va ser el maó massís de terra cuita, que es feia a mà i seguia el format català, de dimensions 14x29x4 centímetres.

Originalment hi havia dos bancs, avui desapareguts, un a cada costat del pont. Just a la vora, avui hi tenim el pont de la Via Verda, en l'antic traçat del Carrilet.

Pont d'en Busqueta (Llofriú)

L'antic pont de Llofriú, sobre la riera Grossa, es trobava juntament amb el molí i la font d'en Busqueta. Actualment colgat de vegetació, és un pont d'un sol arc i la volta conserva empremtes de l'encanyissat. Té uns alts pilars de fonamentació, els arcs són fets amb lloses grans i mal tallades i el paviment té restes d'enllosat. Era el pont del camí vell Palamós-Girona, però els accessos s'han perdut entre la vegetació i la carretera nova.

La passera Publius Usulenus Veiento de Llafranc.

Ponts de la riera de Vila-seca

En el ple de l'Ajuntament del 24 de març de 1915 es va acordar la construcció d'un pont sobre la riera de Vila-seca. Molts anys més tard, en el ple municipal extraordinari del 23 de març de 1970, es va acceptar el pont construït per Narcisa Ribemba Borrás sobre la riera Vila-seca, *"con los debidos permisos, para comunicación de la urbanización Ferrer-Suñer con la de Los Avellanos"*.

Pont de la riera de Llafranc

En el ple de l'Ajuntament de l'11 de març de 1914 es va acordar obrir un pont sobre la riera de Llafranc. Un any més tard, en l'exemplar del 15 d'agost de 1915 el *Baix Empordà* es refereix a un pont existent sobre la riera com un dels sis llocs on és necessari posar làmpades elèctriques per a l'enllumenat públic. L'any 2009 la passera de Llafranc es va passar a anomenar Publius Usulenus Veiento, en record d'un hisendat romà de Narbona que tenia una rajoleria al nucli costaner.

REGISTRE DE LES RIERES QUE PASSEN PEL TERME DE PALAFRUGELL

Conca de la riera Grossa	
	Riera Grossa de Llofriú
	Torrent de la Murtra
	Riera de can Janoher
	Riera del Puig Cogul
	Riera del Puig d'en Pelegrinet
	Riera de la font de la Teula
	Riera de les Brugueres
	Riera de Ca l'Avellí
	Riera d'Esclanyà
	Riera de la Bernarda (o Bonida)
	Riera de Saltsesegues
Conca de l'Aubi	
Zona Gavarres	Riera del mas Roqué (o mas Solei)
	Torrent Bo
Palafrugell	Carrer de la Caritat
	Riera del Vilar
Piverd-Cantallops	Riera de Vila-seca
	Rec Lloret o Riera d'en Belluga
	Riera de la Tortuga
	Riera de Santa Margarida
	Riera de Vilarnau
	Rec d'en Masdevall
	Rec de la Feneia
	Rec Madral
	Riera de Canyelles
Conca Litoral	
	Riera de Tamariu
	Torrent d'en Colom
	Riera del Pinet
	Riera del mas Batllia
	Torrent des Moreu
	Riera del Puig Gruí
	Riera del Llor
	Rec de cala d'en Roig
	Riera de cala Pedrosa
	Riera del Cau
	Riera de la Pastora o del mas Gombau
	Riera de Llafranc
	Riera d'en Ros o d'en Tossa
	Riera d'en Lal
	Riera d'en Mascort
	Riera de can Mina
	Riera del Canadell

Estat actual de la font d'en Cruanyes.

Les fonts

Càntir nou fa l'aigua fresca

La cultura de l'aigua en temps remots era completament diferent a la que tenim ara. Com que d'aigua n'hi havia molt poca i es trobava en llocs concrets, era l'excusa per establir lligams i va derivar en una tradició de berenades i xefles d'amics i veïns a les fonts.

L'escassetat despertava la necessitat de cercar alternatives per tal de solucionar el problema d'aprovisionament. L'abastiment d'aigua de les fonts denotava un bon coneixement de l'entorn físic. Actualment, de tota aquesta cultura ens en queda relativament poc i la facilitat d'accés a l'aigua ha anat deixant caure en l'oblit l'emplaçament de moltes de les antigues fonts de les quals es feia ús. Ja sigui per assecament, per manca de cura o per colgament, les fonts que han aconseguit arribar als nostres dies són relativament poques i són segurament les més populars. L'aprofitament inicial de l'aigua de les fonts permetia cobrir les necessitats bàsiques dels vilatans i més tard, fins i tot, se'n va arribar a comercialitzar (vegeu *Oficis, industrialització i turisme*). En la terrible sequera del 1920 es van assecar la majoria de pous i això va obligar les autoritats municipals a instal·lar diverses fonts públiques per garantir l'abastiment de la població.

És important establir una diferència entre fonts urbanes o artificials, com la font Vella i la font de plaça Nova, i fonts naturals. Aquestes últimes es nodreixen de surgències naturals i estan més o menys domesticades amb dipòsits soterrats que recullen l'aigua que brolla espontàniament del subsòl, com és el cas de fonts com la de la Teula, la d'en Cruanyes o la dels Ermitans.

Detall del broc de la font Vella, en la confluència dels carrers Ample, Font i Caritat, a mitjans del segle XX.

FOTO ARCADI GILI GARCIA. AMP.

Font Vella

Després de la de plaça Nova és la font més emblemàtica dins el casc urbà de la vila. Des del segle XVI ja existia un sortidor d'aigua a la paret de ponent de la plaça formada a la cruïlla entre el carrer Ample i el carrer de la Font. Durant molts anys va ser l'única font pública que proveïa d'aigua potable els vilatans, fins que l'any 1882 es va inaugurar definitivament la font Monumental de plaça Nova i es va començar a anomenar *font Vella* l'antiga font.

Un any més tard, la font Vella es va fer alçar en la seva ubicació actual dins el pla de transformació urbanística de la plaça de la Font que va anunciar l'alcalde Martí Noguer abans de finalitzar el seu mandat. Un dels punts acordats per millorar l'espai era coronar l'estructura metàl·lica de la font amb un fanal de gas prou gros per enllumenar la plaça, que es deixaria encès a les nits per tal que pogués servir de guia als vianants. Amb el temps la font Vella va anar deixant de donar aigua a la vila i, tot i que encara conserva el broc predominant pel qual rajava l'aigua sobre una pica també de metall, actualment només li resta la seva funció de fanal.

Fins fa no gaires anys es pensava que l'aigua de la font provenia d'una canalització derivada de la mina del Casal Popular. L'any 1999 membres de l'Agrupació Excursionista de Palafrugell van descobrir que el gran dipòsit que hi ha sota la plaça de la Font no tenia cap connexió directa amb el pou del Casal. Sota la font hi van descobrir molt més (vegeu *Un safareig soterrat*, a *Ús domèstic*).

Font de plaça Nova des de diferents punts de vista: amb el carrer Cavallers al fons als anys deu, amb el campanar de l'església de Sant Martí al darrere a principis del segle XX i davant del Centre Fraternal.

FOTO A. MAURI. AMP. COL. JOAN ISERN AMIR.

FOTO JOSEP THOMAS BIGAS. AMP. COL. ENRIC BRUGUERA MARTÍ.

FOTO A. MAURI. AMP. COL. FRANCESC TORRES AGUSTÍ.

Font de plaça Nova

La història de l'antiga font de plaça Nova va començar a prendre importància el 1881 quan l'alcalde, Miquel Fina, preocupat perquè la font s'assecava durant els mesos d'estiu, va decidir excavar un pou a la plaça fins a trobar-hi aigua a 20 metres de profunditat. A la superfície de la plaça s'hi va fer una caseta per tancar el pou i habilitar el servei de subministrament d'aigua als vilatans.

Va costar 3.000 pessetes la posterior construcció de la font i del canelobre que s'hi va voler posar, atesa la millora de l'enllumenat públic amb el Gas Rico. El canelobre estava encarregat, sota model presentat pel senyor Bordas, a la Societat d'Alts Forns i Fonerries de Val d'Osne de París. L'obra havia d'estar a punt per a la festa major del poble, abans del 20 de juliol de 1882, però no va poder ser. A *El Palafrugellense* es feia esment que per causes alienes a la corporació municipal no s'havia pogut col·locar la font amb el seu corresponent canelobre, tal com s'havia promès, i la tan esperada inauguració no va arribar fins al cap d'un mes.

La font pesava mil quilos i feia quasi un metre i mig d'alt, i cinc si es comptava el canelobre de quatre braços que

Vaya: ya tenemos pintada la
fuente de la Plaza Nueva, y recom-
puesta la bomba.
Y pintada de rojo.
De rojo, porque somos republica-
nos, y republicanos rojos.
Los demás la hacían pintar de
verde oscuro.
El color que sienta à esta España
de Cavite y Santiago.

Con muy buen acuerdo el
Alcalde ha mandado pintar de
color verde la fuente-farola de
la Plaza Nueva.

La font de plaça Nova les ha passades, literalment, de tots colors.
EL DISTRITO, 8 D'OCTUBRE DE 1899 I LA CRÓNICA, 9 DE GENER DE 1902, RESPECTIVAMENT.

sostenien els fanals de gas coronats per un de més gran de sis cares al bell mig. En un dels costats hi tenia una roda o volant que, en girar-se, feia pujar l'aigua del pou mitjançant una bomba de llautó. La manca d'aigua que preocupava els vilatans es va acabar solucionant amb un cabal de 20 litres per minut. Al costat oposat a la roda hi havia una petita porta que permetia l'accés a l'interior.

L'estructura de la font era d'estil renaixentista i atorgava distinció a la plaça de la vila. Tot i així, en el ple de l'Ajuntament del 28 d'octubre de 1931 se la qüestionava dient-ne que en aquell moment no era "ni massa vella per a portar la patina del temps, ni massa nova per a significar una urbanització". Un any més tard, l'exemplar del 30 de gener del *Baix Empordà* anunciava l'enderrocament de la font de plaça Nova segons acord de la comissió municipal de Foment a causa del perill que suposava l'estat "vertaderament ruïnós" que deien que presentava.

L'any 1991 es va bastir una nova font assortida amb aigua de la xarxa municipal a un costat de la plaça i que imitava la de Canaletes de Barcelona. Els comerços es queixaven que ocupava massa lloc i va acabar sent substituïda per la font actual que ocupa un petit espai al costat d'uns bancs.

Varias son las personas que habiendo tenido ocasión de hacer un paseo al delicioso y pintoresco sitio denominado *font de la teula*, nos encarecen el buen gusto que ha tenido su nuevo propietario D. José Vergés introduciendo allí algunas reformas á fin de que obtuvieran mayores comodidades los visitantes.

Además de haber canalizado el agua y colocado un canuto con objeto de que pudiera extraerse el agua con mayor facilidad, ha hecho arreglar una magnífica plazuela colocando en ella bancos de piedra y plantar varios árboles y arbustos propio para aquel sitio, de suyo tan recreativo.

Después de agradecer al señor Vergés en nombre de los que frecuentan dicho lugar las reformas introducidas, recomendamos eficazmente, que se respete como es debido los trabajos practicados en aquella grata y benéfica fuente, ya que recae en beneficio de los que acuden á dicho sitio con objeto de aprovechar las propiedades medicinales del agua ferruginosa de aquel manantial los unos, y los otros atraídos por las bellezas de aquel sitio y por el puro y oxigenado ambiente que allí se respira.

A l'exemplar es parlava de les reformes que el nou propietari, José Vergés Barris, va fer a la font i el seu entorn.

FONT: EL DISTRITO, 8 D'ABRIL DEL 1894. AMP.

pH	Ca	Mg	Fe	Alcalinitat
7,25	73	17,9	0,78	239

Composició i característiques de l'aigua de la font de la Teula. Les concentracions estan expressades en mg/l i l'alcalinitat, en mg CO₃Ca/l.

FONT: LES FONTS DE LES GAVARRES / M. TERESA CLOTET, LLUIS PALLÍ, CARLES ROQUÉ. [GIRONA]: ÀREA DE GEODINÀMICA DE LA UNIVERSITAT DE GIRONA, 1999.

Font de la Teula

La font de la Teula està situada a la capçalera de la riera de Llofriú, sota el puig de Pedra Blanca. És una de les fonts més freqüentades pels palafrugellencs. Al seu entorn fresc i ombrívol hi ha bancs i una taula de pedra, antigament hi havia unes taules de pedra fetes amb moles. Està situada en una petita esplanada, i l'aigua raja d'un mur de pedra i morter que es recolza en un marge. La paret d'estil modernista, alternant plans i corbes, té al mig un petit brollador d'alumini, i als costats dos bancs de pedra adossats. A sota hi ha un recipient de pedra, morter i rajol. Cal tenir present que la Font de la Teula es nodreix d'aigua que s'acumula en un dipòsit soterrat que hi ha uns metres per sobre de la font, que sempre raja. En un mesurament realitzat l'any 1981, la font donava un cabal de tres litres per minut (1.576.800 l/any). L'aigua que ens dóna és ferruginosa.

El 1991 va ser restaurada i s'hi va col·locar una placa commemorativa. Anteriorment hi havia una placa rodona de ciment que recordava el nom de la font i la del seu propietari, el senyor Vergés, i l'any que la van col·locar, el 1941.

Excursió a la font de la Teula, a finals dels anys 20.

FOTO FLORENCI BASSA ROCAS. AMP. FONS BASSA-ROCAS.

Font d'en Xeco, a finals dels anys 30.

ARXIU PARROQUIAL DE PALAFRUGELL.

Font d'en Xeco

Aquesta font estava situada dins d'una petita cova, dins l'antic mas d'en Xeco. El 1970 apareix per primer cop en el padró d'habitants, tot i que Olimpi Salgas ja en parlava en un poema de records de Llafranc (setmanari *Baix Empordà*, setembre 1930). El 36 apareix a l'article "La secta del gra de sorra" de Climent Bertran, un grup que s'autodescriu com un "sindicat amb la primeríssima missió de defensar a peu i a cavall que vivim en el millor país del món", en aquesta ocasió, parlen d'una ruta per Llafranc. En Pla també l'esmenta a la seva *Guía de la Costa Brava*:

Tierra adentro es de recomendar la excursión al mas d'En Xecu siguiendo la riera que muere en las arenas de Llafranc. Junta al mas d'En Xecu está la Font de Vida, de excelente linfa, una de las más puras del país.

Fou enderrocada en construir la carretera de Palafrugell-Tamariu a Llafranc. Els propietaris del mas van construir l'hotel El Paraíso arran de la font amb l'inici del boom turístic. L'aigua de la font es va estroncar, i curiosament al cap de poc, el veí de més avall va començar a vendre l'aigua a la vila que brollava d'una deu secundària amb el nom *Aigua de la Font d'en Xeco*. Deien que era bona per a la salut, sobretot per als problemes de ronyó.

Al poble tenim una dita, recollida al llibre *Coses sentides: El parlar de Palafrugell*, relacionada amb aquesta font. Quan volem dir a algú que no trobarà res allà on pescar diem que és com "pescar a la bassa d'en Xeco", ja que al petit embassament de la font no n'hi ha, de peix.

FONTS I PLATGES

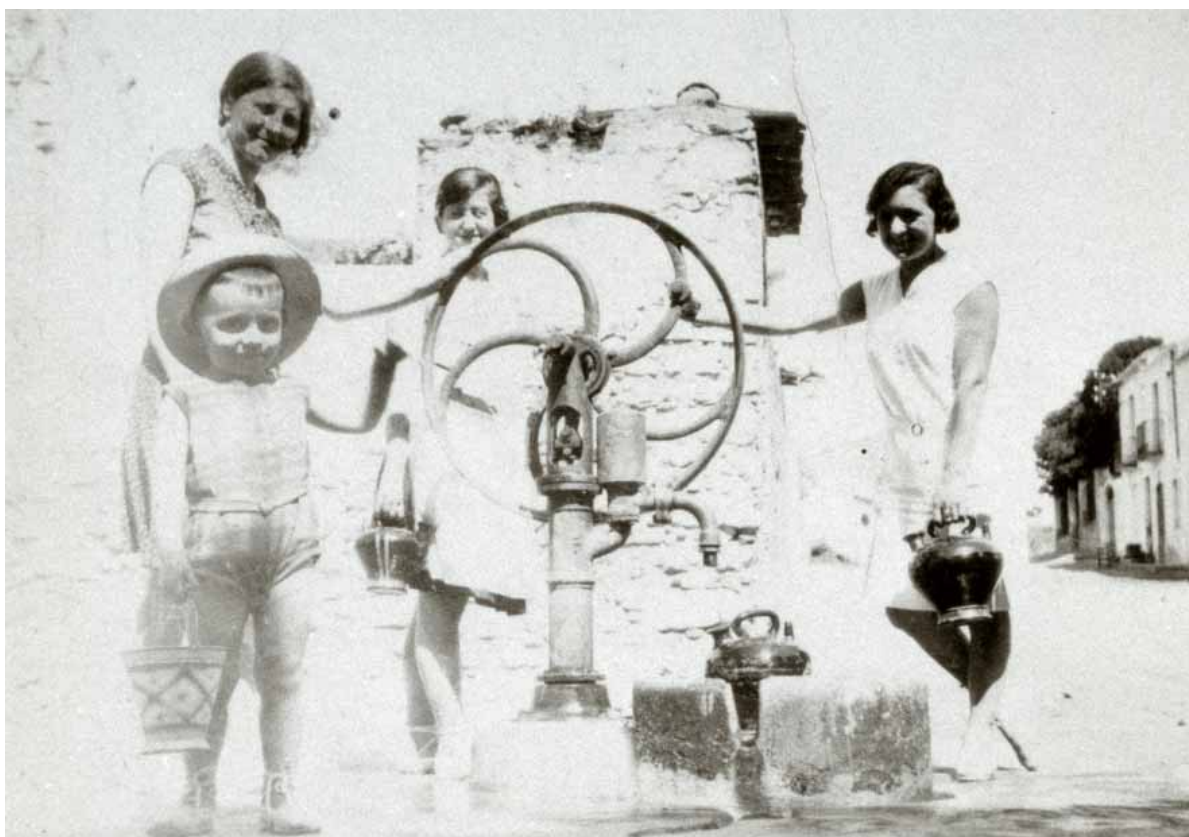
No és pas que l'aigua ens fassi cap mania,
mes, si t'agrada un xic de caminar
et donarem una modesta guia
d'un joc de fonts que ragen molt en va.
La que tens més a prop, fes-ne la prova,
font a manès amb cinc fanals al cim
és la primera al mig de Plaça Nova,
la font més visitada que tenim.
A Can Endal a la segona et guia,
I quan a Salt-Ses-Eugues l'aigua es fon,
amb sis galledes vora Can Maria
tens En Manel amb la tercera font.
Cap a Llofriu tenim la Font Busqueta
que té per taules rodes de moli.
És una font amb aigua fresca i neta
i un Mas a prop per 'nar-hi a beure vi.
La d'En Cruanyes, amb alzina i eura,
amb uns camins que ja no són per mi.
És moda de menjar-hi abans de beure
'nissos de frare i xocolata Pi.
La Font d'En Xecu, que tothom s'hi para
amb aigua regalada, taula i banc.
Hi fan temps amb dos càntirs d'aigua clara
cap-al-tard les minyones de Llafranc.
La d'En Mascort, on la verdor es guarda,
amb aigua que es pot beure bo i suat.
Sentir-hi rossinyols tombant la tarda
és una glòria que no té costat.
Al marge hi neixen flors que s'emmirallen
al rec gentil que fuig portant perfum.
Entre el fullam uns raigs de sol hi ballen
i apar que beguis glopads de llum.
Veuràs pel bosc, és clar, si et plau anar-hi,
una neixor de ben fressats camins.
Tu ves passant. Malgrat el propietari
és com de llei hi passin els veïns.
Trobaràs recs on corra l'aigua soma
amb marges de pomera i de perer.
Para't tranquil si vols tastà una poma.
Si ve el pagès li dius el gust que té.
Avui encara corrim aquestes vies...
Si vens per Pasqua escatiràs uns fets.
Et donaràn brunyols per les masies
i mai ningú et dirà d'on vens, qui ets...
Si et veus en cor de fer la caminada
i pujar costa amunt no et causi por,
la de la Teula amb aigua rovellada
et dóna alè per visitar Fitor.
Vora la mar en tens de tota mida:
La Font d'En Roques que el caudal és poc,
la Font del Cau, la Font d'Aigua Xelida,
la d'Aigua Dolça i l'aigua de Sant Roc.

Tens fonts a Platja Fonda i La Perica,
Cala Pedrosa, de mosquit privat...
Són unes fonts que es fan pregà una mica
com si ragessin totes d'amagat.

En tens que van amb tap i canyeria
que és un sistema que no sol fallar,
i d'altres que rajant amb anarquia
hi fas un glop segons el temps que fa.
El Crit, o Font Morisca. Un bon dia
uns moros o pirates africans
trobaren una noia que hi bevia
tota soleta, que és descuit dels grans.
Dubtaren entre l'aigua i la troballa
mes, ai, el dubte se n'anà bentot
i fent el seu ofici sense falla
tastaren l'aigua i ho tastaren tot.
I ja se sap els crits que l'aire emplen
llençats per les xicotes d'aquest món
quan els pirates o qui fos les prenen
si van totes soletes a la font.
I prou que crida, malda, xiscla i trisca
sense resposta com es veu escrit...
I de llavors, amic, de Font Morisca
en diuen molts també la Font del Crit.
Les altres fonts són fonts de poca gresca
i no se sap els crits que han escoltat.
Generalment s'hi va per l'aigua fresca
i no portem registre de pecat.
La Font d'En Plaja que sovint servia
pels caçadors que passen sedejants;
la Font del Congre, la de N'Estasia
i sobre el mar la Font dels Ermitans.
I encara pots trobar la Font Morena
que és font de carretera i bon anar.
I tens sentint ocells de tota mena
la Font Martina amb aigua d'Esclanyà.
La d'En Catalanet, amb herba humida,
i la d'En Verges pel camí de Pals;
la Vilarnau amb Santa Margarida,
i la de l'Orga per segons quins mals.
A totes elles hem marcat la passa
en tots els temps, per beure o no, segons...
de menuts amb el Mestre hi feiem classe
i d'amagat la feiem de mandrons.

Recull de records de les fonts i les platges
de Palafrugell i rodalies.

UNA VOLTA A LA MURALLA (1982), JOSEP MARTÍ I CLARÀ, "BEPES".

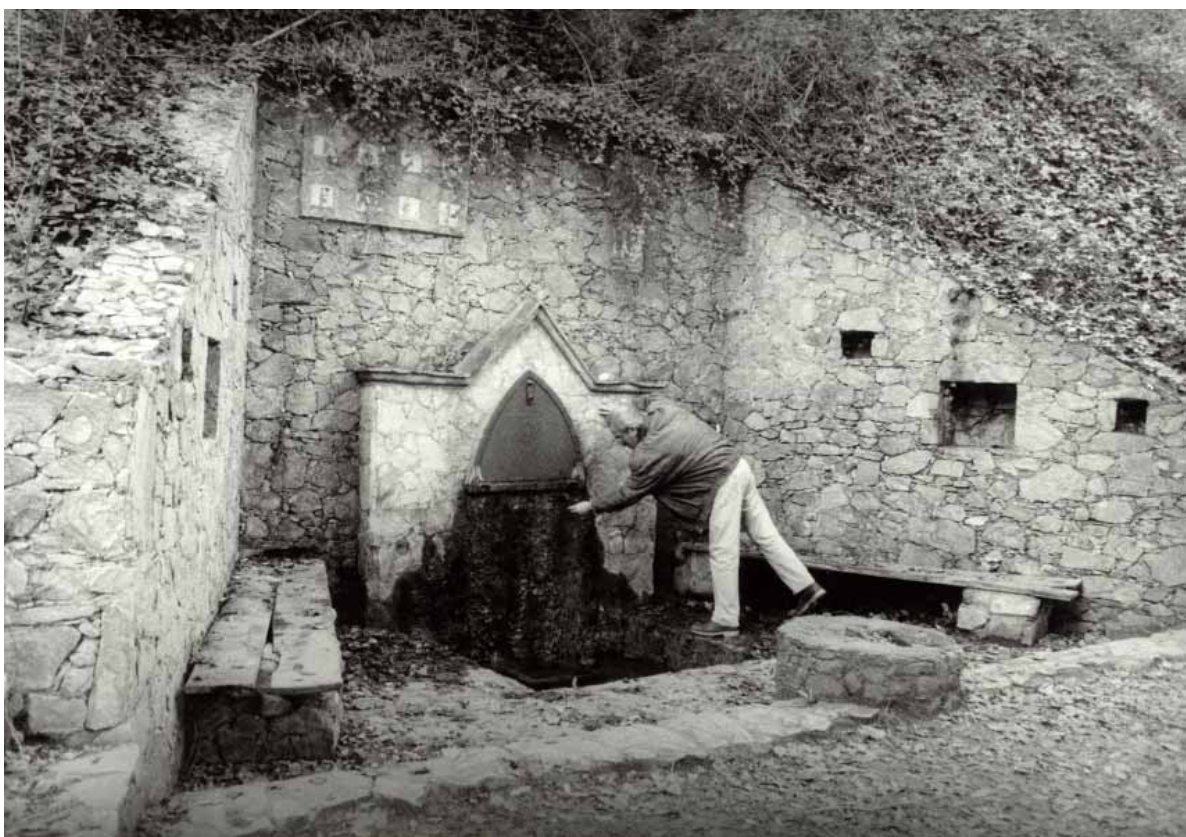

Font de la plaça de Sant Pere, a Calella, anys 20.

AMP. COL. SISETA MARQUÈS.

“Aquest país, que fou un país de vinyes, on s’ha begut tant de vi i on la gent té tanta tirada a freqüentar les tavernes, i on, per altra banda, l’aigua escasseja tant, resulta que és un país de fonts. Amb en Lluís Medir n’hem comptades vint-i-vuit entre les que ragen, les que no ragen, però que rajaren algun dia. Com tot el que és agradable, la freqüentació de les fonts està en decadència. El país s’ha entristit.”

El meu país, Josep Pla (1958)

Font d'en Mascort, a finals dels anys 70.

FOTO LLUÍS MAIMÍ CASANOVAS. AMP.

A PARTIR DE JOSEP BAÑERAS, AMP.

REGISTRE DE FONTS DE PALAFRUGELL

No raja
 Raja
 Embardissada o perduda

Nom Localització Fonts zona de Llofriu	Descripció	Estat
Font d'en Busqueta Llofriu	Està situada a la riera de Llofriu, prop de la carretera de Girona a Palamós. Molt a la vora hi ha les ruïnes del molí d'aigua del mas d'en Busqueta, que data de l'any 1748, i el pont. Avui colgada de vegetació, antigament era un paratge meravellós amb un frondós prat amb taules de rodes de molí, on la gent de la vila hi anaven a berenar. Díficil de veure si raja, però a la part que toca la riera sempre hi ha aigua.	
 Font d'en Catalanet o d'en Jofre Llofriu, paratge Sobirà	Està situada entre can Catalanet i el mas d'en Jofre. El seu nom correcte seria <i>font d'en Jofre</i> , perquè està situada en terrenys del mas d'en Jofre (o can Llausàs), però és més coneguda com a font d'en Catalanet. Data de l'any 1906 i va ser restaurada per l'Agrupació Excursionista de Palafrugell l'hivern 1992-1993, però avui torna estar ben abandonada i embardissada. Raja en èpoques de molta pluja.	
Font d'en Puntis o Moixa Llofriu	Els que la recorden diuen que es troba en un rieral entre el mas d'en Barris i la font de la Teula. De difícil accés, només raja quan plou molt.	
Font de Morena Llofriu, paratge Morena	Ara abolida, estava situada a tocar de la carretera de Girona a Palamós. (El 1912 hi ha notícia d'un assalt d'un lladregot darrere font Morena; 1935, "El fet sagnant de font Morena; 1936, "Troballa de quatre cadàvers en el lloc conegut per la font Morena"...). L'any 1972 Bepes al·ludeix a la venda d'aigua de font Morena en un dels seus poemes a la <i>Revista de Palafrugell</i> .	
Font d'en Verges Llofriu	Actualment perduda, es trobava al marge d'una riera al nord del mas de la Fanga, abans d'arribar al molí i al mas d'en Verges.	
 Font de la Teula Llofriu	És potser la font més popular del municipi, en terrenys del mas d'en Barris o mas de la Teula. L'aigua té un fort gust de ferro.	
Font ferruginosa Llofriu	Ja desapareguda, estava a poca distància de la font de la Teula, també ferruginosa.	

Nom Localització	Descripció	Estat
Fonts zona de la vila		
Font de plaça Nova Palafrugell, vila	Aquesta font artificial està situada a plaça Nova. Ha anat canviant d'ubicació al llarg dels anys per emplaçar-se definitivament a prop de Can Moragas.	💧
Font Vella Palafrugell, vila	És la font artificial que dona nom al carrer de la Font. L'aigua també s'havia de bombar. Exhaurida des de fa molts anys, només se'n manté en funcionament el llum del capdamunt.	❌
Fonts zona prelitoral		
Font d'en Fina o del Paisà Tamariu	Actualment perduda, es trobava a pocs metres del camí que va de Tamariu cap al mas del Llor i Begur, abans d'arribar a l'hort del Mengol (d'en Mateu Armengol)	?
Font d'en Cruanyes o Camós Tamariu	Antigament coneguda com a font d'en Camós, estava situada a redós d'un cirerer i un roure molt grossos que també han desaparegut. Ja abans de la guerra el seu propietari en comercialitzava l'aigua. Es troba al marge dret de la riera de Tamariu. Encara avui molts vilatans hi van a cercar aigua.	💧
Font de l'Orgue Tamariu	Es troba en una riera que baixa del puig d'en Galdric i desemboca prop de la font d'en Cruanyes. Avui dins de la finca particular de can Teixidor. Només raja en èpoques de pluja.	💧
Font Moreu Tamariu	Estava situada al torrent des Moreu que baixa del Puig Rumí i que desemboca a la riera de Tamariu, dins dels terrenys des Moreu de Sani Feliu.	❌
Font de l'Olla Tamariu	Era molt coneguda pels caçadors, es trobava més amunt de la font des Moreu.	?
Font d'en Pinet Tamariu, paratge Comals	Es trobava en un rieral que baixava del Puig Rumí fins a la font d'en Cruanyes. Just davant de l'hort d'en Mengol.	?
Font de Vilarnau Santa Margarida	Antigament situada a uns 300 metres a l'est del veïnat de Santa Margarida, abans anomenat Sant Ponç de Vilarnau, dins la riera del mateix nom.	?

Nom Localització	Descripció	Estat
Font del Congre Llafranc, paratge Torrents	Aquesta font ferruginosa estava dins el paratge dels Torrents, darrere de cal Pallot, en un indret conegut com l'hort d'en Pocoli. Apareix en una notícia al setmanari palafrugellenc <i>La Sardana</i> el 1892 per haver-s'hi trobat a la vora mort per suïcidi Joan Rumañach.	?
 Font Mascort Llafranc, paratge Torrents	També en el paratge dels Torrents i dins els terrenys, avui força tancats, del mas d'en Mascort, a l'esquerra de la riera. A la font s'hi troben unes rajoles on figura el martiri de sant Sebastià, i unes altres d'antics oficis. Raja en èpoques de pluja.	?
Font d'en Plaja Llafranc	En el mateix paratge dels Torrents, s'hi situa aquesta font, esmentada als llibres <i>Peix Fregit</i> i <i>El meu país</i> de Josep Pla. L'entorn de la font, que antigament la família Plaja havia molt ben arreglat, està molt deteriorat. Al seu costat hi trobem el pi Gros dels Torrents, un pi pinyoner monumental que hi ha vora l'aigua.	?
Font d'en Xeco Llafranc	Dins l'antiga font d'en Xeco, entre el paratge de Farena i el Puig de Rais	?
Font de la Boga Santa Margarida	Es trobava al paratge de Santa Maria, darrere l'illa de cases de Santa Margarida i s'anomenava així per la boga (o balca) que creixia al voltant de la seva aigua.	?
Font de la Vilarnau Santa Margarida	La font que hi havia davant de can Vehí tenia el mateix nom que va prendre durant la Guerra Civil el barri de Sant Ponç i Santa Margarida, barri de la Vilarnau.	?
Font d'en Sureda Calella	Antigament situada al nord del barri calellenc de Sant Roc o els Canyers, dins d'un terreny del mas Sureda, també conegut com a cal Tupí del veïnat d'Ermedàs.	?

Nom Localització	Descripció	Estat
Fonts de la zona litoral		
Font d'en Gifreu Tamariu	Més amunt de cala Pedrosa, d'accés complicat. Hi resta el safareig ple d'aigua.	😊
Font d'en Roques Calella	Es trobava en una petita cala "en un reclau ple de rocs en el qual hi ha una barraca que fa olor de marisc" (<i>El meu país</i> , Josep Pla). Era al sud de la Punta dels Forcats, abans d'arribar al Golfet. Avui només en queda el nom de la caleta que rep el seu nom.	?
 Font d'Aigua Xelida Aigua Xelida	Ja desapareguda, fou construïda per Sebastià Puig, àlies l'Hermós, aprofitant el doll d'aigua que sortia de la roca. La gent gran recorda que a la zona hi havia hagut una segona font, actualment desapareguda, entre la platja Gran i la de la Font.	😊
Font d'Aigua Dolça Tamariu	Estava a la platja d'Aigua Dolça, situada a llevant de Tamariu, que segons diuen agafa el nom gràcies a la font.	?
Font de Tamariu Tamariu	Es trobava al costat dret de la riera de Tamariu, ja en el nucli urbà.	?
Font de cala Pedrosa Tamariu	Està situada a la dreta de la riera que desemboca a la cala del mateix nom. Té forma d'olla, s'havia d'agafar l'aigua mitjançant un ansat. Antigament assortia d'aigua les dues barraques de cala Pedrosa. Només raja en èpoques de molta pluja.	😊
Font del Cau Tamariu	Estava en un racó a ponent de la cala del Cau o cala de Gens, al final d'un petit camí que baixava de la pineda.	?
Font dels Ermitans Llafranc	Situada uns 500 metres al nord de l'ermita de Sant Sebastià, pel camí que surt de l'ermita i passa pel salt de Romaboira. Fa uns anys l'empresa constructora d'uns apartaments del cim de la muntanya va construir un petit dipòsit davant de la font que remuntava l'aigua fins als apartaments mitjançant dues canonades. Actualment aquestes canonades estan tallades. L'aigua d'aquesta font és prou abundant.	😊
Font de Calella Calella	Es troba al bell mig del poble i és assortida amb aigua de la xarxa municipal. L'actual és una rèplica de l'antiga font, que funcionava amb una roda.	😊
 Font de Sant Roc Calella	Situada al barri calellenc de Sant Roc o els Canyers, en les escales que baixen a la platja. Sempre raja.	😊

Bassa del Prat Xirlo.

Les basses

***No és bon maig
si no deixa la bassa plena***

Bassa del Prat Xirlo

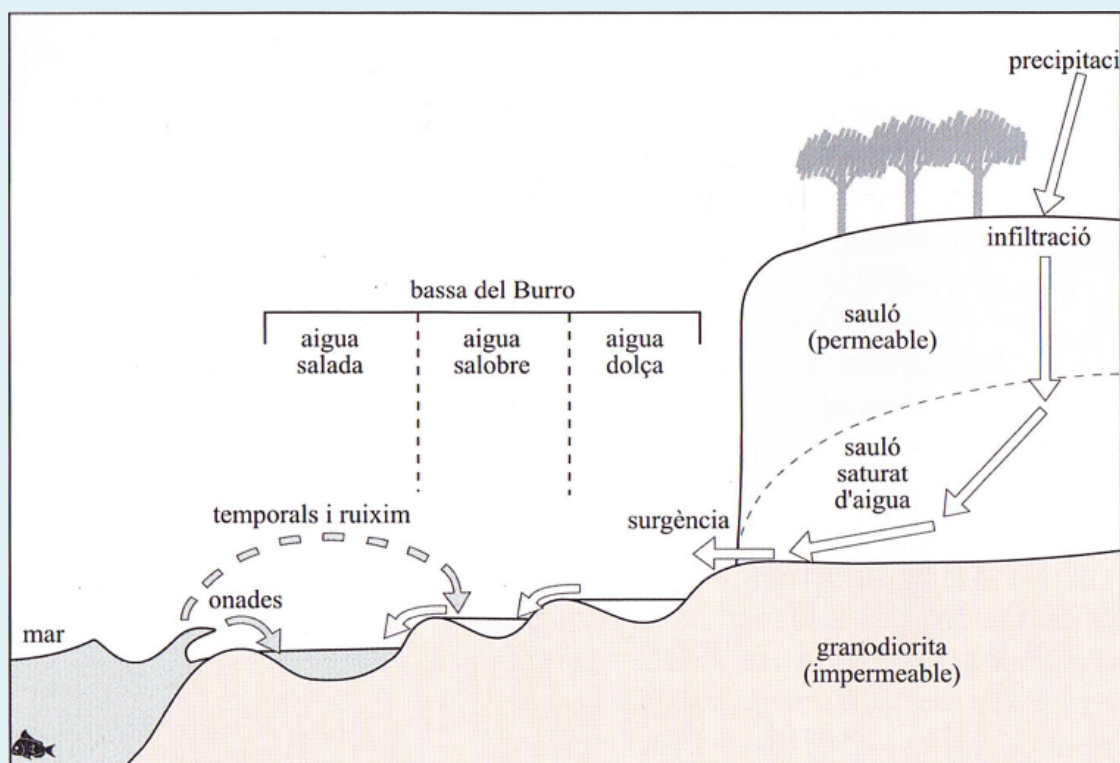
És una bassa de recent aparició, arran de les obres fetes a la urbanització del Prat Xirlo, a Calella, l'hivern del 2008. En aquest punt, al nord del barri de Sant Roc, surten a la superfície l'acumulació de les aigües pluvials amb les freàtiques. S'ha fet un sobreexidor per controlar la bassa i al voltant s'hi ha condicionat una zona verda. Segurament l'aquífer que alimentava l'antiga font del mas Sureda (o cal Tupí) d'Ermedàs és el que nodreix aquesta bassa.

Bassa del Burro. FOTO: CARLES ROQUÉ

Bassa de la font d'en Cruanyes

Vora la riera de Tamariu davant la font d'en Cruanyes, al paratge d'en Cornellà, hi ha una bassa excavada i tancada per una paret d'obra. S'hi pot veure gravada la data 19-5-74 i les lletres *EP-DU*. L'aigua hi entrava per un conducte excavat, però avui és tapat i tota la bassa, ben embardissada. Possiblement la bassa s'usava per emmagatzemar aigua per regar les hortes properes. Al costat oposat de la riera hi havia una taula d'obra i uns bancs, sota un castanyer molt gran que es va morir fa uns anys.

Esquema del funcionament de les surgències que alimenten la Bassa del Burro.

CARLES ROQUÉ.

Surgència d'aigua dolça a la bassa del Burro

A Tamariu la surgència d'aigua subterrània que circula sobre granodiorita impermeable, dins la capa permeable de sauló, alimenta la bassa del Burro. Allà on l'erosió del mar ha fet aflorar la superfície de contacte entre el sauló i la roca impermeable, l'aigua dolça nodreix les basses. A mesura que arribem a la línia de mar, les basses es van salinitzant per acció dels esquitxos, del ruixim dels temporals i, a baix de tot, de les onades. En la vegetació de les basses menys salinitzades hi viu el fong endèmic *Marasmiellus celebanticus*. Aquesta espècie fúngica i *M. candidus* són les úniques de la secció *Candidi* conegudes a Europa fins ara.

Catalina Genís Ferrer
en un molí desaparegut
d'una horta del carrer Barris i Buixó,
a la baixada dels Forns, any 1949.

AMP. COL. ESTORGI PADRÓS DEULOFEU.

Núria Parés enfilada en un molí de vent,
mitjan segle XX.

FOTO PERE PALAHÍ. AMP. COL. LLUÍS MAIMÍ CASANOVAS.

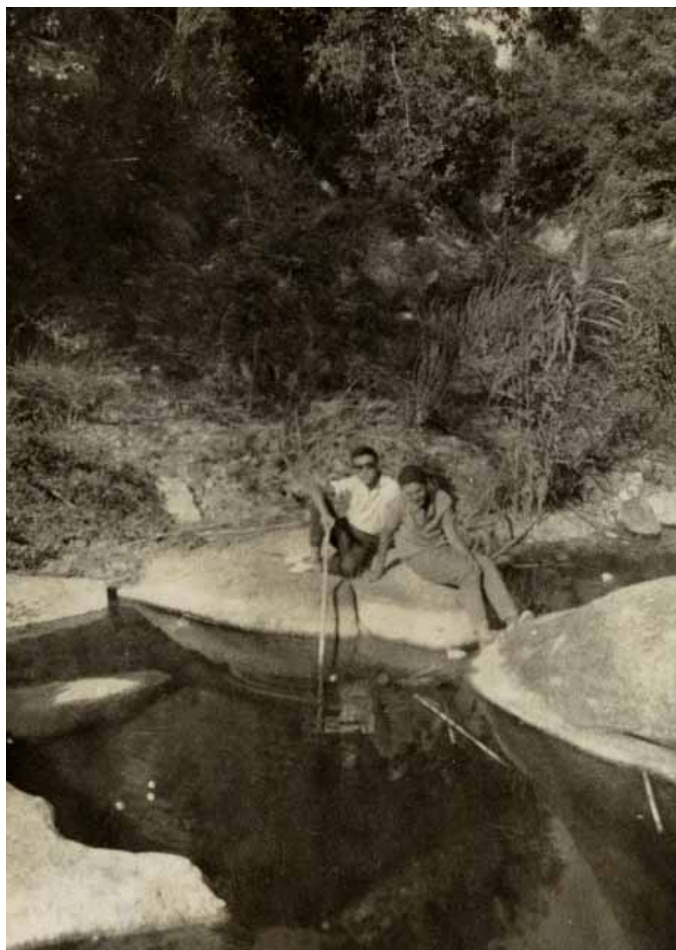
Agricultura i ús de l'aigua

Palafrugell era fins no fa gaire un poble agrícola, tota la vila estava envoltada de grans hortes. L'any 1800 Palafrugell tenia una població de menys de 2.000 persones i va arribar fins a 12.000 el 1900. En aquella època a la vila hi convivia dos estaments: el surotaper i la pagesia. Durant la industrialització la pagesia va anar minvant, però amb l'arribada del turisme es va refer a causa d'una nova demanda que els permetia mantenir una economia estable. Actualment a la majoria dels espais on hi havia les hortes s'hi han construït cases, pisos i urbanitzacions, fet que ha dificultat la conservació de moltes de les estructures de regadiu que utilitzaven els nostres convilatans en el passat.

Molins d'aigua

D'aigua passada, molí no en mou

Per a l'abastiment d'aigua per regar els horts s'havien fet servir sínies, una mena de rodes verticals amb galledes que permetien elevar l'aigua de pous poc profunds quan eren accionades per animals o pel vent. L'aigua que es treia es tombava en un safareig i d'allà en sortien unes canals que desembocaven a la feixa que menava l'aigua a través dels recs. El sistema de pouar l'aigua va anar evolucionant fins a arribar a la utilització del molí de vent, que més endavant va ser accionat amb motor.

A la resclosa de Llofriú.

COL. JOAN CORTEY.

Les hortes mitjanes i grans de la vila es regaven amb l'aigua que els molins aiguaders poaven mitjançant la força dels animals o del vent. D'estructura senzilla, constaven de dues parts principals: la torre i l'antenada. A sobre de les pales de l'antenada s'hi lligaven les veles, fetes de lona o de saques, per tal d'oferir resistència al vent, que feia girar les antenes. En girar es feia moure amunt i avall una mena de bomba que xuclava l'aigua d'un pou, que s'abocava al safareig que hi havia al costat del molí aiguader.

La resclosa de Llofriú és un dels testimonis de la voluntat dels vilatans per aturar l'aigua que baixava de les rieres i poder-la utilitzar millor. La bassa que es formava darrere la resclosa assegurava el cabal d'aigua necessari per omplir els dipòsits i poder regar els horts. Aigües amunt del molí d'en Verdera, actualment en ruïnes entre el mas i a tocar de la riera, hi ha el gruixut mur de la resclosa. Esbotzat de la part central, ha tingut temps millors.

REGISTRE DELS MOLINS AIGUADERS DEL MUNICIPI

Estat de conservació

Bo

Prou bo

Dolent

Molt dolent o no en queda res

Nom Localització	Descripció	Estat
 Molí del mas Barris o mas d'en Trill El Sobirà, Llofriu	El molí de vent de roda metàl·lic es troba dalt d'una torreta circular que n'amaga el pou. Pouava l'aigua per a l'hort del mas.	
Molí d'en Verderna Llofriu	Aquest era un molí fariner, avui derruït. Tenia una resclosa que en regulava l'entrada d'aigua, que venia d'un altre molí situat a l'altre costat de la carretera.	
Molí d'en Busqueta o de la Fanga Estava situat sobre la riera de Llofriu	Avui en ruïnes, a la llinda de la porta d'entrada del molí hi ha gravat l'any 1748 i el dibuix d'un pou. Era un molí de dues plantes amb l'habitatge a la planta superior, i l'entrada a ponent, directament des de l'antic camí de Palamós a Girona. A migdia hi ha la porta que dona accés a la part de baix. Aquest era un molí fariner de dues moles. A la vora hi ha el pont i la font d'en Busqueta. L'emblema de la llinda del molí, en què figura un pou, és l'emblema de casa Pou o Pouplana de Palafrugell (avui casa Frigola o Frigolet, al carrer de la Caritat). Les Muntanyes Poues que hi ha a la vora, és un topònim originat per aquesta propietat. De la casa Pouplana van néixer els notaris de Palafrugell als s. XVII i XVIII.	
 Molí de Roda i Tanca C. d'Empordà	Molí de roda de ferro fos sobre una torreta de planta rectangular de pedres i morter. Està situat dins l'antiga Horta d'en Carles, avui en un jardí urbà.	

Nom Localització	Descripció	Estat
Molí del mas Nou Les Rajoleries, Esclanyà	Molí de ferro fos sobre una torreta quadrada amb teulada plana. Manté les quatre pales trapezoidals. De la coa només en queda una petita secció allargada. Es troba a Esclanyà, però al veïnat del Terme, a tocar de Palafrugell.	
Molí de can Mató El Piverd	Es troba sobre una torre i és de ferro fos. El rodet és de quatre pales, i avui li falta la coa de xapa.	
Mas Buví El Bruguerol	El molí està adossat per l'interior a la tanca que clou l'horta d'aquest mas construït entre els segles XVIII i XIX. Des de l'exterior només es pot veure la part alta de la caseta del molí i l'estructura metàl·lica del mateix molí, del qual només es conserva una de les aspes.	
Molí de cal Virrei Els Forns	No està situat en el seu lloc original, i actualment la seva funció és únicament escultòrica. És un molí de ferro fos sobre teulada, d'una construcció circular de pedra aplacada. La singularitat del molí rau en el nombre de pales (sis) i que aquestes tenen una orientació diferent a la del pla frontal.	
Molí del camí dels Plans Els Forns	Molí de quatre aspes, típic per pouar aigua que se situa sobre una de les parets de tanca de l'horta, visible des de la carretera que circumval·la Palafrugell per anar al nuclis de Calella i Llafranc. El molí, força ben conservat està sobre la teulada i és de ferro fos.	
Molí de l'horta d'en Frigolet Santa Margarida	Aquest molí regava l'antiga horta d'en Frigolet, avui conegut com a can Casademont. L'antiga cisterna avui està reconvertida en piscina. La mina encara té aigua i es diu que el seu amo hi feia la migdiada a dins sobre una barca. Les aspes es van donar al Centre Tramuntana, que està a la vora.	
Molí de can Joanals Santa Margarida Molí de can Ferrer	De l'antic molí es conserva únicament la torre, dalt del qual hi havia un molí aiguader d'estructura metàl·lica. Actualment desaparegut, es trobava a la torreta del conjunt de coberts de can Ferrer (can Fiego).	

	Nom Localització	Descripció	Estat
	Molí de l'horta d'en Frigola o del cap d'Amunt La Feneia, Santa Margarida	Molí sobre teulada de ferro fos que conserva les quatre pales amb un enreixat trapezoïdal de barnilles rectangulars de ferro.	
	Molí de l'horta del Mig El Sorrell	El molí que hi ha avui, donat per Joaquim Casademont, estava situat a l'antiga horta d'en Frigolet, als Forns. Regava una de les hortes més grans del sud de la vila. La maquinària encara es conserva dins una caseta d'obra que suporta les aspes del molí. També hi trobem la sinia a la qual donava voltes el cavall que, amb la seva força aplicada a la maquinària, anava pouant l'aigua. Falten les bombes antigues, que es van perdre fa uns anys. Actualment funciona amb electricitat. Adossat a la caseta hi ha un gran safareig per emmagatzemar l'aigua i, a sota, una mina per emmagatzemar-ne la resta. Una escala de pedra permet baixar a la mina, que encara és plena.	
	Molí de l'horta del cap d'Avall El Sorrell	L'original ha estat substituït per un molí provinent d'una altra zona del terme municipal. Aquest molí servia per pouar aigua per a les hortes, alimentant un dipòsit o safareig on s'acumulava l'aigua que s'havia de fer servir per regar els cultius.	
	Molí de l'aqüeducte d'en Caixa C. del Daró	Es conserva encara l'edifici del molí que pouava l'aigua que després passava per l'aqüeducte i regava els camps. Aquest edifici és una torre circular adossada a una altra de quadrangular. Des de l'exterior no s'aprecia el que pugui quedar de la maquinària del molí.	

Vista de l'aqüeducte d'en Caixa des del costat de l'arbreda, encara sencer.
AMP. COL. FAMÍLIA TURRÓ-PELEGRÍ.

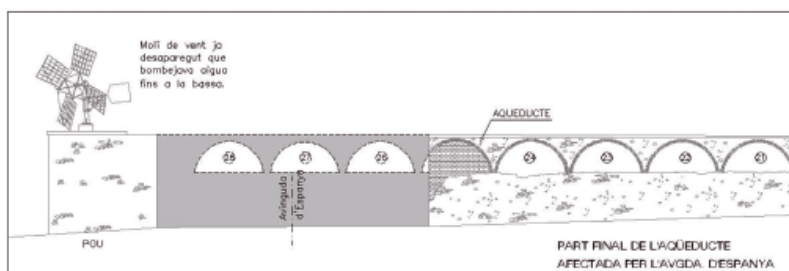
Aqüeductes

Figues i aigua, molt enlaire

Els sistemes tradicionals com els pous, les cisternes i les fonts naturals no permetien sempre un subministrament d'aigua abundant i segur. Els aqüeductes eren conductes que permetien recollir l'aigua i conduir-la pel pendent suau i progressiu del seu fons impermeabilitzat amb morter fins al seu destí.

Aqüeducte de l'horta d'en Caixa

Entre el carrer Daró i la Creu Roquinyola hi havia l'horta de Francesc Estrabau o Horta d'en Caixa, on es va construir un gran aqüeducte que pouava aigua des del sud mitjançant el molí aiguader. L'aqüeducte d'en Caixa es va fer aprofitant una paret ja existent de pedra borda i morter i s'hi van afegir uns arcs simples, fets amb antics rajols massissos i col·locats en sardinell. L'obra permetia salvar el desnivell de 4,65 metres amb un pendent longitudinal d'un 0,4% que conduïa l'aigua per gravetat fins a la bassa que es trobava a uns 250 metres al capdamunt de l'aqüeducte.

Esquema de l'estructura de l'aqüeducte de l'Horta d'en Caixa abans que l'obertura de l'avinguda d'Espanya afectés uns 16 metres del tram inicial.

RAMIR LACASA.

Estat actual de l'aqüeducte de l'Horta d'en Caixa després de les obres de reparació de 2013-2014.

Partit de futbol al camp del Casal, abans horta d'en Vergonyós, als anys 20, amb l'aqüeducte al fons.

AMP. COL. PALA FRUGELL FUTBOL CLUB.

Des de la bassa es podien regular tant els cabals com els temps d'irrigació de l'horta. Fa molts anys que aquest sistema de reg està en desús i actualment la connexió del molí amb l'aqüeducte està tallada per la carretera que porta a Calella, l'avinguda d'Espanya.

Aqüeducte del Casal Popular

Actualment desaparegut, rere el camp de futbol del Casal Popular hi havia un aqüeducte. La canalització servia per regar les antigues hortes del sector.

Per tal de trobar aigua calia contractar els serveis d'un saurí, com en Josep Poch Parera, que en feia tot i ser fuster d'ofici (1959-1960).

AMP. COL. JOSEP POCH MADICO.

Del subsòl als dipòsits

Segons l'article 2, apartat 16a del decret legislatiu 3/2003, "els usos domèstics de l'aigua es defineixen com els usos residencials, particulars o comunitaris, efectuats per persones físiques o jurídiques, que es corresponen amb l'ús de l'aigua per a sanitaris, per a dutxes, per a cuina i menjador, per a rentades de roba i de vaixelles, regs de jardins, piscines i altres zones comunitàries, refrigeració i condicionaments domiciliaris, i amb altres usos de l'aigua que es puguin considerar consums inherents o propis de l'activitat humana en habitatges". Molt abans de tot això, a Palafrugell hi va haver un llarg procés abans no es va poder fer arribar aigua potable a la vila.

Els principis de l'aigua potable

El 28 de gener de 1890, el sobreestant d'obres Sebastià Serrat i Roch va sol·licitar a l'Ajuntament l'autorització per canalitzar els camins i carrers de la vila per portar i distribuir aigua potable, que es va aprovar un any més tard. A canvi, Serrat es comprometia a posar 10 boques de reg per utilitzar en cas d'incendi i garantir deu plomes d'aigua (una ploma equival a 1.440 litres/dia) per a serveis municipals sense cost. Es trauria l'aigua de la riera de Saltsesegues, que fa de partió entre Esclanyà i Regencós. Un any més tard es va aprovar el projecte de reglament.

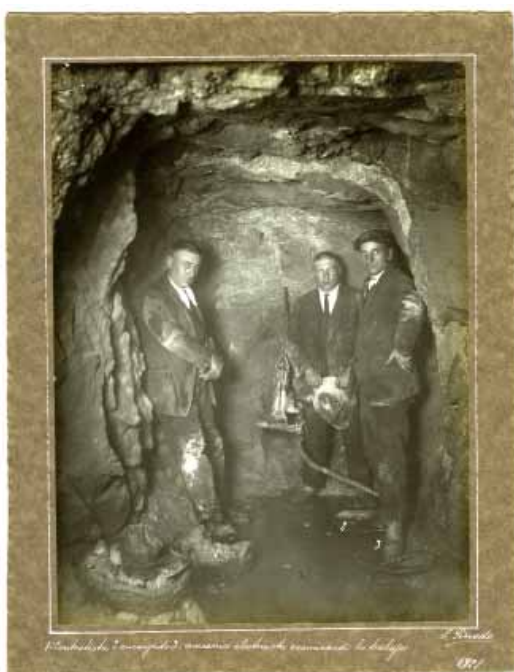
Després d'acordar concedir l'autorització, el consistori va aconseguir els permisos del Govern Civil per conduir 200 l/min (encara que n'havien demanat 300). L'any 1892 se li va permetre conduir l'aigua del torrent del Rostei, afluent de la riera de Saltsesegues i d'aquesta manera va arribar l'aigua potable a Palafrugell.

Dipòsit de Cantallops.

Aquest primer proveïment, explotat per l'empresa Companyia d'Aigües de Saltsesegues i propietat de Bartolomé Carbó, provenia de pobles veïns. Les aigües del Saltsesegues, juntament amb les d'una font de més avall, la font del Marigall, eren conduïdes a la presa per unes canonades on s'unien amb les aigües del torrent del Rostei. Des d'allà eren canalitzades, mitjançant canonades de fang al subsòl del torrent, des de l'altura del pou de la Pairusa fins pocs metres abans d'arribar a la presa. Molt a prop, i en el mateix cabal del torrent del Rostei, es va construir un pou cobert amb una volta de rajol. Uns cinquanta metres més enllà, se'n va construir un altre que comunicava pel fons amb l'anterior. Els dos pous encara es conserven uns pocs metres aigües amunt de la Barraca des Fum. La canonada general seguia el torrent en direcció oest i més avall tombava cap al sud, entrant a la vila pel carrer de Sant Sebastià.

L'aigua provinent del torrent del Rostei no era de bona qualitat i el Govern Civil va ordenar el tancament de la canonada. Com que era la que portava més aigua a una part de Palafrugell, se'n van derivar problemes de falta de pressió i talls d'aigua a l'estiu. En aquell moment la propietària de l'empresa Companyia d'aigües de Saltsesegues era la néta de Bartolomé Carbó, Maria Àngels Carbó, que en deixava l'administració al seu marit, Manel Marquès, més conegut com en Manel de l'Aigua.

Contractista, encarregat i mecànic electricista examinant els treballs d'extracció d'aigua de la mina durant la construcció del pou a la Granota, l'any 1927.

FOTO C. PINEDO. AMP. FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

L'aigua no es pot negar a ningú

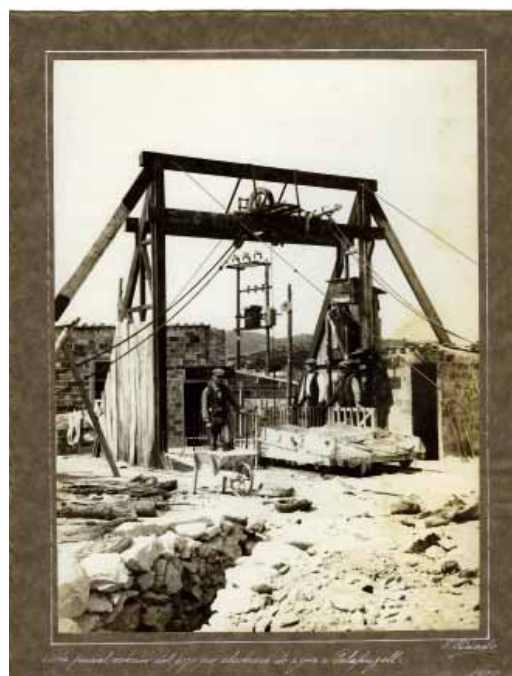
Entre el 1920 i 1924 hi va haver uns anys molt secs, i per resoldre el problema de l'aigua es van instal·lar fonts provisionals abastides per pous particulars als extrems del carrer Cavallers i del carrer Torres i Jonama. Aquest període, l'augment de població i l'expansió industrial van evidenciar que l'aigua del Saltseuques era insuficient i l'any 1921 l'Ajuntament es va posar en contacte amb el doctor en ciències naturals Marià Faura i Sans per elaborar un estudi i trobar alternatives. L'Ajuntament, presidit per Josep Bertran Migoya, va ordenar municipalitzar el servei d'aigua l'any 1924. Regidors i tècnics van formar la comissió que buscava la manera d'augmentar el cabal d'aigua potable. Marià Faura va presentar, juntament amb l'enginyer industrial Josep J. Mirabet i Matheu, una extensa memòria modificant en part la que s'havia presentat l'any 1921. L'informe era molt complet i estudiava tot el terreny de la zona de Palafrugell, Begur i Regencós. També s'hi parlava de demografia i s'arribava a la conclusió de que les defuncions per febres tifoides a la nostra zona eren molt més elevades que a la resta d'Espanya. Aquest fet els va fer determinar que les aigües utilitzades fins al moment no ho eren prou i els va fer buscar-ne de captades en llocs que fossin realment potables. A més, la memòria constava de dos projectes: la utilització de l'aigua de la mina Carmen de Mont-ras i la nova captació d'aigües potables a la zona de l'Aubi.

Dels dos projectes presentats per Marià Faura i Josep J. Mirabet només es va dur a terme el de captació d'aigües a la zona de l'Aubi. La utilització de la mina Carmen, malgrat tenir aigua potable tant bacteriològicament com mineralògicament, no es va usar per raons tècniques i econòmiques, a part que es creia que no arribaria a satisfer plenament les necessitats de la vila.

Treballadors de les obres de perforació del pou.

FOTO C. PINEDO. AMP. FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

Vista parcial del pou.

FOTO C. PINEDO. AMP. FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

D'allà on no n'hi ha, no en pot rajar

El projecte de la riera Aubi consistia a fer-hi una nova captació d'aigües prop de la Granota, al costat de la Pineda d'en Marquès. Segons el projecte, l'aigua s'acumulava en aquesta zona i això havia de permetre mantenir un cabal de captació constant i suficient de 800 m³/dia. Conjuntament, calia aixecar un dipòsit d'aigua de 600 m³ de capacitat per donar pressió al servei i emmagatzemar aquesta aigua al Molí de Vent.

El consistori es va acabar decantant per l'alternativa de la Granota l'abril del 1925. Només Venanci Grànes s'hi va manifestar en contra, en considerar que la inversió econòmica que representava aquesta alternativa era superior a les possibilitats del municipi i que el cabal d'aigua previst no seria suficient. Després d'aprovar-se definitivament el mes d'agost del mateix any, l'Ajuntament va demanar un préstec al banc de crèdit local per un import de 650.000 pessetes, una quantitat considerable que es pretenia tornar amb els beneficis obtinguts del nou servei d'aigua potable. El contracte de les obres del pou es van adjudicar per 192.500 pessetes al pare de Josep Pla, Antoni Pla i Vilar. El director responsable de l'obra era el mateix Dr. Faura i l'enginyer, Modest Hernández-Villaescusa Perxés, germà del que seria alcalde de Palafrugell als anys cinquanta.

La perforació del pou va començar l'agost de 1926, i va durar dos anys. Els despreniments de terres, talls de llum en van retardar l'acabament. Al mateix temps, l'Ajuntament va adjudicar al mateix Antoni Pla l'exclusiva de l'establiment primer de les escomeses del servei de l'aigua, de les quals se n'arribarien a fer unes 800 i després es va aprofitar per renovar i ampliar la xarxa de clavegueram.

L'any 1927 es va adjudicar a Butsems i Cia. de Barcelona la construcció d'un dipòsit al Molí de Vent, deriuant-ne prèviament la torre existent. Pou i dipòsit, que estaven units per una canonada de connexió, es van inaugurar juntament, en un acte presidit pel capità general de Catalunya, Emilio Barrera.

El novembre de 1929 el pou de la Granota va començar a abastir la vila d'aigua potable. Inicialment el servei era satisfactori, però la tardor de l'any següent l'aqüífer va començar a eixugar-se i el cabal era de només 150 m³/dia, molt lluny dels 800 m³/dia que s'havien previst. Els beneficis es van convertir en pèrdues, un negoci ruïnós per a l'Ajuntament, que continuava amb el mateix problema de l'aigua i amb menys recursos. A partir d'aquest moment, la vila es va haver de refiar de la iniciativa privada ja que es van hipotecar les finances municipals durant anys.

No diguis mai d'aquesta aigua no en beuré, per tèrbola que sigui

Entre els anys 1930 i 1936 l'Ajuntament va rebre diferents propostes per resoldre el subministrament d'aigua potable. Va tornar a aparèixer l'abans desestimada explotació de les mines de Mont-ras. La va presentar el barceloní Joaquim Molins i Figueras, que havia adquirit la concessió de l'antiga mina Carmen, ara rebatejada com a mina Pepita, l'any 1928. L'Ajuntament conservador del batlle Josep Girbau i Miquel hi va estar d'acord i el 20 gener del 1936 es va signar el contracte, que quedaria sense efecte per voluntat del nou consistori d'esquerres sorgit a les eleccions del febrer. La guerra civil va impedir materialitzar el projecte, amb què Molins va tornar a insistir un cop acabada la guerra. Finalment l'Ajuntament franquista la va acceptar i es va tirar endavant. La mina Pepita va arranjar el problema d'abastiment d'aigua potable a la vila fins la dècada dels quaranta. La mina tenia una profunditat de 100 m i els motors estaven situats a uns 80 metres, de manera que per accedir-hi s'havia de baixar per una escala de ferro d'esquenes a la paret. Un cop allà, el guarda s'hi havia de passar unes tres o quatre hores en funció de la quantitat d'aigua que s'havia de fer pujar. Sembla que l'Ajuntament no pagava al senyor Molins i probablement això va ser el motiu que es deixés de portar aquesta aigua.

De la mina se n'extreia baritina i galena, responsable aquest últim que l'aigua de la mina portés plom. Actualment sabem que és un element altament tòxic i bioacumulable que genera una malaltia greu coneguda com a saturnisme o plumbosi. La malaltia produeix anèmia, al·lucinacions i fa que el malalt sigui molt agressiu. Una de les fonts intoxicants són les canonades o soldadures de plom per les quals flueix aigua potable. És per això que s'han acabat substituint les antigues canonades de plom per les d'acer, coure i PVC.

Diferents estadis de la construcció del dipòsit del Molí de Vent, anys 1928-1929.

FOTO MODEST HERNÁNDEZ-VILLASECUSA. AMP. COL. JOAN FRIGOLA JORDÀ.

A poquet a poquet li va l'aigua al cauet

L'any 1943 l'alcalde va formalitzar contracte amb Antonio Mayor per tal que pogués assenyalar l'emplaçament d'un possible pou per millorar el servei de proveïment. L'any 1944 es va adjudicar a Joan Gómez Martos la construcció d'un nou pou a les Torretes l'any 1944. No es va acabar fins al 1946 i, sense subministrar ni 0,5 l/s (uns 43 m³/diaris), va ser un fracàs absolut. Un any més tard, després que el governador civil de la província demanés informació de l'estat del proveïment al municipi i l'enginyer industrial Josep M. Noguera en fes un estudi, es va considerar un problema prou greu per demanar ajuda a l'Oficina Tècnica Jurídica d'Aigües de Barcelona. L'agost del mateix any es va redactar el projecte d'un pou i una mina nous, i ben aviat es va començar a treballar en el pou de Torre Roja (o Feneia) i el dipòsit de darrere les Arenes. En aquell punt es reunien les aigües del pou nou i les de l'antic de la Granota per ser portades fins al Molí de Vent. El nou pou, finalitzat l'any 1951, donava uns 360 m³/dia, fet que permetia un subministrament d'aigua regular a la població. Cinc anys més tard es va fer un nou pou al Puig ses Forques d'on s'extreien 100 m³ d'aigua al dia. A l'estiu s'agafava aigua del pou particular de Pere Saris per acabar de satisfer la demanda.

L'augment del consum d'aigua arran del millor nivell de vida (banys, rentadores...) i del nombre d'estiuejants feia preveure un col·lapse en el subministrament d'aigua. A les platges no hi havia xarxa d'aigua potable i depenien de pous, de cisternes i de dipòsits, exceptuant Llafranc, on hi havia una empresa particular que tenia entre els seus clients la majoria d'hotels i particulars. Per controlar el consum, l'Ajuntament va fer instal·lar comptadors a les entrades de les cases, la majoria de marca Tavira.

L'any 1961 s'extreien 70 m³ d'aigua per dia de les Arenes, 400 del pou de Torre Roja i 100 més del de Puig ses Forques, que, millorant-lo, podia triplicar el servei. En total s'abastien uns 52 l per persona, que resultava insuficient per la demanda del moment.

Aigua i pa, sopa farà

El 21 d'octubre de 1959 el consistori va acordar demanar a la Confederació Hidrogràfica del Pirineu Oriental la redacció d'un projecte de subministrament d'aigua per a Palafrugell i les seves platges. El nou projecte es va aprovar el 7 de desembre de 1961 i proveiria d'aigua Palafrugell, Begur, Regencós i Pals. L'any 1962, el BOE declara urgent la realització de les obres. La captació es faria en una zona de Torrent prop de la riera Grossa i també es construiria un dipòsit de distribució al Quermany, d'on en sortirien quatre canonades cap a Regencós, Begur, Palafrugell i Pals. A Palafrugell, al Puig de Cantallops, calia construir un dipòsit de transvasament de 1.100 m³ per assegurar servei a la vila i facilitar el de les platges, on també s'havien de construir altres dipòsits reguladors.

Entre 1964 i 1965 es va fer un exhaustiu estudi dels dos aquífers de la plana al·luvial de la riera Grossa de Pals a Torrent. L'any 1964, l'Ajuntament de Palafrugell va concedir la gestió del servei a l'empresa SAUR i es van construir dos primers pous d'explotació que van entrar en servei provisional l'any 1966. Aquell mateix any va quedar constituïda oficialment la Mancomunitat Intermunicipal d'Aigües, integrada pels municipis de Palafrugell, Begur, Regencós i Pals, i més endavant, el poble de Torrent; sota la presidència de l'alcalde de Palafrugell, pel fet de ser el municipi amb més població.

Amb el funcionament dels pous de Torrent i de l'entrada de l'empresa SAUR, els pous de les Arenes, de la Torre Roja i del Puig ses Forques van deixar de ser útils, però el dipòsit del Molí de Vent va continuar en funcionament fins a l'actualitat. L'estiu de 1966 les obres de les noves canalitzacions van donar els seus primers fruits, no va caldre el subministrament d'aigua per lliurament i tot feia preveure unes bones repercussions eco-

Carrossa satírica de l'abastament
d'aigües al municipi,
a la dècada de 1960.

FOTO JULI SERRANO.
AMP. COL. MARTÍ BATLLE XICARS.

nòmiques en relació amb el sector turístic. La forta demanda va obligar a reformar les captacions de Torrent al cap de poc de la inauguració, l'any 1969 se'n va segellar el primer pou, que s'havia ensorrat, i se'n va eixamplar el segon. A més, es va construir un tercer pou de 150 m i dos altres pous que aprofitaven l'aqüífer superficial. L'explotació intensiva d'extracció d'aigua va tenir conseqüències negatives sobre l'aqüífer. L'any 1969 la Direcció General d'Obres Hidràuliques del Ministeri d'Obres Públiques va fer un ampli estudi dels recursos hídrics totals de la zona del Pirineu Oriental. La demanda urbana de Palafrugell era impossible de satisfer amb les captacions de Torrent que estaven al límit de les seves possibilitats.

El novembre del 1969, sota la direcció tècnica del Servei Geològic d'Obres Públiques s'engegava la construcció d'un primer pou al terme de Gualta amb el propòsit de trobar l'aigua necessària per al proveïment de la Mancomunitat Intermunicipal. La prospecció va ser un èxit: l'aigua era potable, provenia d'una potent aquífer que s'alimentava de l'aigua del Ter i se'n podien treure 102 l/s. L'aigua del pou de Gualta era canalitzada fins a l'estació de Torrent, des d'on es pujava fins al dipòsit de distribució de Quermany i es va destinar immediatament al subministrament dels municipis de la Mancomunitat Intermunicipal d'Aigües. L'any 1974 s'hi va afegir un segon pou de captació i, finalment, les necessitats de la Mancomunitat van quedar cobertes.

Aviat va aparèixer un altre problema quan es va veure que l'aqüífer del Baix Ter, a Gualta, portava molt de ferro, manganès i amoni. Això provocava que durant el procés de cloració es formés un precipitat d'aquests minerals que enterbolia l'aigua amb un color marró. En canvi, la de Torrent, era i és d'excel·lent qualitat. L'any 1983 el regidor de Governació, Joan Llenas, va comunicar que les aigües de la Mancomunitat deixarien de patir

l'excés de ferro i manganès abans de l'estiu següent, ja que serien filtrades per una estació potabilitzadora que l'empresa SAUR posaria en marxa. Després de quatre anys de gestions, el juny de 1984 es va posar en funcionament la planta potabilitzadora de Torrent. L'aigua sortia sense impureses i amb un millor tractament sanitari. La prestació del servei de depuració suposava per als usuaris un augment de 8,39 pessetes per cada m³. Cinc corresponien a l'amortització de crèdits per al finançament de les obres de construcció de la planta de Torrent i les altres 3,39, a les despeses de manteniment de les instal·lacions.

El 29 de gener de 1985 es va inaugurar oficialment l'estació de tractament d'aigua potable, ETAP, de l'empresa concessionària SAUR i l'estació depuradora d'aigües residuals, EDAR, a Castell. L'any 1989 es va començar a obrir un tercer pou a Gualta sense tenir permís de l'Ajuntament per fer-ho. Es van fer parar les obres, i l'Ajuntament els va denunciar a la Guàrdia Civil. Finalment, Ajuntament i Mancomunitat van arribar a un acord i es va acabar construint el pou "amb efectes de reserva, en cas que algun dels que estan en funcionament quedes malmès".

Tot i el bon funcionament de la planta, quedava per solucionar el gust de desinfectant que agafava l'aigua en el procés de cloració. La presència d'aquest gust desagradable era originat per l'augment de substàncies no desitjables en baixar el nivell dels aqüífers. Per aquest motiu, es veien obligats a tirar-hi més clor per a la desinfecció, la qual cosa provocava el mal gust. La solució va ser canviar el tractament de l'aigua, suprimint-ne la fase de cloració inicial i, en lloc seu, fer un tractament amb oxigen que afavorís l'activitat biològica i

permetés destruir l'amoni. Després, en lloc de passar l'aigua per un filtre de sorra, calia fer-la passar per un filtre de carbó actiu que n'absorbís la matèria orgànica i, finalment, afegir-hi la quantitat de clor que la legislació obliga a posar-hi.

L'any 1995 Palafrugell va consumir 2.763.900 m³ d'aigua, el 75% dels quals era de Gualta i la resta, de Torrent. La producció total de la Mancomunitat Intermunicipal d'Aigües s'acostava als 5.000.000 m³. L'any 1996 els pous de Gualta i els de Torroella (municipi que també pren l'aigua de la mateixa zona) van provocar que el nivell freàtic baixés fins a una cota de 14 m sota el nivell del mar. El novembre de 1997 l'empresa SAUR va passar a anomenar-se Sorea, i continuava sent filial d'Agbar, Aigües de Barcelona. A finals del mateix any es va perforar un quart pou a Gualta. Les reserves de l'aqüífer van començar a ressentir-se de l'explotació, cada cop més intensiva, per la creixent i desmesurada demanda. La solució l'any 2000 va ser fer una nova explotació, la de Gualta Nou, a 2 km de Gualta Vell, on s'hi van fer dos pous. A principi del 2006, es va acabar la concessió de Sorea dels pous de Gualta, la planta potabilitzadora, els pous de Torrent i el dipòsit de Quermany, i el nou concurs el va guanyar Aigües de Catalunya. Sorea continua gestionant els pobles de la Mancomunitat.

A dia d'avui, l'aigua que consumim prové dels dos pous de Gualta Nou, juntament amb els dos profunds i els dos superficials de Torrent. Els pous 3 i 4 de Gualta Vell s'usen només quan hi ha gran demanda, a ple estiu. La capacitat màxima de la planta potabilitzadora de Torrent és d'uns 27.000 m³ per dia. La Mancomunitat Intermunicipal d'Aigua, que abasteix Palafrugell, Begur, Regencós, Pals i Torrent, consumeix 15.000 m³ d'aigua al dia a l'hivern i entre 25.000 i 30.000 m³ per dia a l'estiu.

Vista de la vila des del Molí de Vent.

Perspectives de futur de l'aigua

Sembla que les capacitats de la Mancomunitat estan cobertes amb els pous de Gualta i de Torrent, tot i que a l'estiu arriben al límit de les seves capacitats. Si continuem creixent caldrà buscar noves alternatives al problema de l'aigua. Una opció seria portar-la del Pasteral, que avui ja arriba a Sant Feliu i Platja d'Aro. Es faria una nova canonada del dipòsit de Platja d'Aro fins a la potabilitzadora de Torrent i també fins a la Bisbal, on l'aigua està molt contaminada. S'han presentat altres projectes, com els de la construcció de pous a la zona de Verges. Potser l'abastiment arribarà de la mà d'un gran pla hidrològic nacional o de transvasament transfronterer. A la recerca de noves fonts, també s'hi ha d'afegir la de solucionar altres problemes com la salinització o la contaminació per nitrats.

La calle conocida por el nombre de *Camí fondo* tiene mucha semejanza con el famoso viaducto del puente de Segovia de Madrid, no por los numerosos suicidios que en el último sitio se registran, que gracias á Dios aquí estamos todos contentos de la vida, ó sinó, así á lo menos lo parece.

Nos referimos al profundo abismo que tiene á sus piés abierto el pobre infeliz que desconociendo el terreno va á oscuras por aquel sitio sin la debida provisión.

¿No puede el Sr. Estrabau, que tan atareado anda en el arreglo de nuestras calles, destinar algunas migajas de lo que en exceso empleó en adoquines, á la construcción de un sencillito alcantariilado que recogiera las aguas en el extremo del empedrado que hay allí construido?

Y si no quiere tanto lujo ¿no podría ordenar la construcción de una modesta zanja en el sitio ya que han formado las lluvias, con obra de cal y canto colocando una pequeña barandilla hecha, si se quiere, con alambres, para evitar el peligro que puede ser causa de que algún día lloremos alguna desgracia.

Como por aquellos sitios mora algún *po....sibilista*, es lo que se dirá Muley Caixaff para su coletito: para los *riffeños* (come él los llama) ni un traguito de agua.

¡Aviados estábamos!

El clavegueram

Durant molt de temps la preocupació de les autoritats municipals estava centrada a construir xarxes d'aigua potable, deixant per a un futur indefinit la construcció de les xarxes de clavegueram. Antigament el més general era l'ús de les fosses sèptiques, ja fossin pròpies o comunitàries, i de canals d'evacuació a l'aire lliure, que baixaven carrers avall fins a les rieres més properes o directament al mar.

La claveguera és cadascun dels diversos ramals de canalització d'aigües residuals que constitueixen la xarxa de clavegueram públic. Es construeixen sota terra, sovint als carrers importants, de manera que cadascun dels habitatges de la via puguin connectar-s'hi per evacuar-hi les aigües residuals que produeix. Tant aquestes connexions com els seus col·lectors han de presentar cert grau de pendent per permetre el flux de les aigües per gravetat. És important, però, que aquest pendent no sigui excessiu, per evitar el risc d'erosió de la canonada per velocitats desmesurades.

Es demanava a Francesc Estrabau un clavegueram senzill.

EL DISTRITO, 8 DE DISEMBRE DE 1894. AMP.

Clavegueram al carrer de Cavallers cap al carrer Estret a principis XX, aproximadament. Al mig, amb un bastó sota el braç, Antoni Pla Vilar.

FOTO MODEST HERNÁNDEZ-VILLAESCUA. AMP. COL. JOAN FRIGOLA JORDÀ.

Clavegueram a l'altura de plaça Nova. Primer a l'esquerra, Jaume Casadevall Daussà, encarregat de les obres. Contractista, Miquel Brias Torrent, de Palafrugell.

AMP. COL. JAVIER BRIAS ESTELA.

Ens trobem en vigília del començament d'unes obres que transformaran els nostres carrers: les del sanejament general de la vila. I ens sembla l'ocasió propícia per a revelar als nostres lectors que algun cop, quan persistíem en posar a debat la incúria municipal enfrontant-nos amb l'administració que és la que sap les raons internes que solen passar inadvertides del comú dels ciutadans, guardàvem la incertitud de si, fent-ho així, érem absolutament justos. Perquè, en tant que periodistes que tenim l'obligació d'anar al darrera de la notícia no podem ignorar que durant l'última dècada el Municipi s'ha afanyat a resoldre tres problemes ingents: portada d'aigües, ensenyament i sanejament. Tres empreses enormes que la vila potser no hauria ni començat sense aportacions substancials de l'Estat. Les dues primeres podem considerar-les pràcticament resoltes — salvant detalls de millorament — ja que el palafrugellenc no manca d'aigua i els seus fills, tant si cursen ensenyament primari com secundari, troben aula i professor. En canvi el sanejament és encara una promesa a punt de realització, que la gran lentitud dels tràmits administratius ha retardat. I en aquest cas, ¿era del tot anormal que l'autoritat considerés que la regada asfàltica dels carrers havia de quedar condicionada al previ esventrament que han de sofrir per dotar-los de la xarxa de clavegueres pròpia d'una població de la importància de la nostra? Més que un caprici, aquest punt de vista podia ser una mesura de sana administració encara que la parsimònia en començar les obres — que no depèn en absolut de l'administració local — hagi fet exacerbar les impaciències justificades de molts i molts veïns sotmesos a una vexant descriminació.

En vigílies d'una millora del clavegueram.

REVISTA DE PALAFRUGELL, NOVEMBRE DE 1970. AMP.

Després del *boom* turístic a la segona meitat del segle XX, es va trobar amb la necessitat de modernitzar la xarxa de clavegueram de les platges (Calella, Llafranc i Tamariu) i, de retruc, la xarxa principal de la vila.

Seguidament el senyor Rutllant passà llista de les millores portades a cap per iniciativa municipal, així com de les obres en curs de realització i projectes a executar a curt i llarg plaç. Es posà de relleu la millora que ha suposat l'asfaltat i construcció de voravies a més de trenta carrers de la vila, les noves xarxes de clavegueres en alguns d'ells, i el millor rendiment de la neteja pública. En el capítol de sanejament es van donar detalls interessants referents als emissaris submarins de Tamarit, Llafranc i Calella. L'alcalde es va estendre en explicacions sobre el règim urbanístic de la muntanya de Sant Sebastià i del subministre d'aigua al barri de Llofriu, de l'apertura de l'últim tram de la via turística de Calella, del sanejament del barri del Golfet, així com del sector N.O. del casc urbà de Palafrugell, de compres de terrenys per la zona esportiva-escolar, temes d'ensenyament, millores a l'Hospital Municipal, i servei de la Creu Roja, entre altres.

Milliores municipals, també, en el clavegueram.

REVISTA DE PALAFRUGELL, FEBRER DE 1977. AMP.

L'AIGUA RESIDUAL

Una vegada ha estat ja utilitzada en les diferents aplicacions que hem anat citant, l'aigua continua oferint problemes. Eliminar de les ciutats i pobles la bruta que engloba tots els residus animals i domèstics dona lloc a complicacions.

No cal insistir sobre el perill que representa l'aigua residual des del punt de vista sanitari i sobre la necessitat d'una eliminació prompta. El procediment primitiu és el dels anomenats «pous negres», sols acceptable si no hi ha possibilitats d'instal·lació d'una xarxa de clavegueres i en llocs amb escàs nombre d'habitants o en cases isolades. Els «pous negres» són un remei provisional però mai aconsellable. La manera correcta d'eliminar les aigües residuals és per mitjà de clavegueres ben aïllades i amb el col·lector final que desemboca en el mar, ben lluny de la costa si la població és del litoral. Si no, ha de fer-ho en un riu i si això no és possible cal deixar-les fondre en el subsòl. En alguns llocs les utilitzen com a fertilitzants dels conreus. Aquests dos últims procediments tenen però molts perills.

Cal saber que les aigües residuals, en presència de l'oxigen de l'aire passen per un procés d'autodepuració natural per raó de la gran quantitat de flora bacteriana que tenen i que en destruir bona part de matèria orgànica les fa menys perilloses i crea condicions de vida favorables a les bactèries aeròbies (que necessiten oxigen per a viure) de les aigües, menys perilloses que les anaeròbies (que viuen sense oxigen).

El procés d'autodepuració continua i queda complet una vegada l'aigua arriba al mar o riu, ajudat per alguns factors que es poden resumir així:

- La dilució que sofreix l'aigua residual.
- Les radiacions ultraviolètes de la llum solar.
- El paper depurador de les algues i el placton.
- La sedimentació.
- La major oxigenació.

Darrerament ha aparegut un factor que fa més difícil i a vegades incompleta la depuració: la gran quantitat de detergents que avui dia van a parar a les aigües residuals. Aquests detergents, apart de fer la vida impossible als benemèrits espectadors de TV, són substàncies químiques molt inertes damunt les quals les bactèries depuradores no tenen presa i que a mesura que es van acumulant impedeixen l'acció de les dites bactèries i per tant la depuració biològica de l'aigua residual.

Jutjant el problema greu, els governs s'han vist obligats a prendre mesures. Recentment, a Madrid, el ministeri de la Governació ha dictat una ordre que obligarà els fabricants de detergents a fer ús d'un tant per cent determinat de substància biodegradable, és a dir que pugui ésser destruïda per les bactèries depuradores. Esperem que un control rigorós dels detergents, i potser també el desenvolupament de noves mutabilitats de bactèries puguin resoldre aquest problema.

Problemes derivats de les aigües residuals.

REVISTA DE PALAFRUGELL, FEBRER DE 1970. AMP.

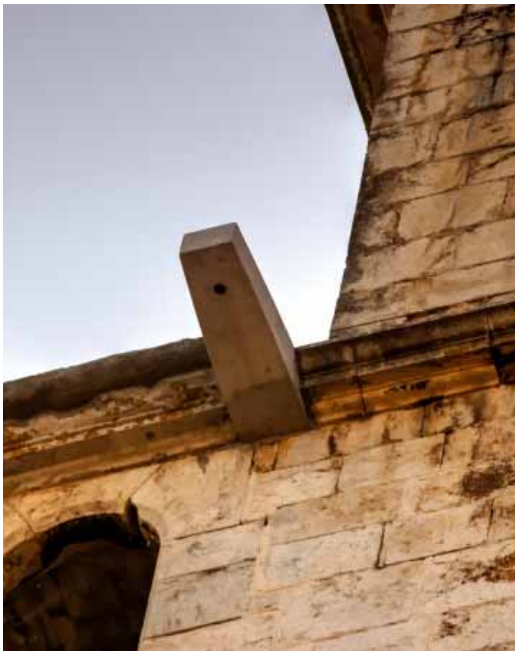

Uns treballs de construcció per soterrar l'energia elèctrica van acabar amb una canonada d'aigua reventada, fet que va provocar un espectacular brollador a plaça Nova, 12 de maig de 2000.

FOTO LLUÍS MAIMÍ CASANOVAS. AMP.
FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

El sanejament de les aigües residuals de la vila es duu a terme a l'Estació de Depuració d'Aigües Residuals, EDAR, de Palamós. Hi ha una xarxa de col·lectors per gravetat, estacions de bombament i col·lectors d'impulsió. El pendent suau que separa Palafrugell de la depuradora permet que la recollida de les aigües es produïxi per gravetat. El col·lector de la vila, juntament amb el de Mont-ras, condueix les aigües residuals dels dos municipis fins a la depuradora a través d'un col·lector comú, paral·lel a la riera de l'Aubi. En el cas d'altres municipis que estan en un nivell més baix que el de l'EDAR de Palamós, cal que les aigües hi arribin mitjançant col·lectors d'impulsió per bombament.

Actualment, només l'aportació d'aigua a tractar del col·lector de Palafrugell és del 60% de les aigües residuals que rep la depuradora. El clavegueram no és separatiu i va tot junt, de manera que quan plou les estacions de bombeig i la depuradora no estan dimensionades per un volum d'aigua tan elevat.

Gàrgoles de l'església de Sant Martí de Palafrugell.

Les canalitzacions a les teulades

En aquelles edificacions d'arquitectura rural on la coberta estava feta amb teula àrab, com les casetes de tros i tots els masos, era habitual aprofitar l'aigua de la pluja conduint-la fins a una cisterna. Per aquest fi es feien les canalitzacions a les teulades que podien ser construïdes amb les mateixes teules, fent una canalera amb pedra picada o senzillament amb lloses de pedra. Hem de tenir present que en alguns masos grans hi ha diversos edificis amb teulada i que no totes les vessants eren aprofitades, però sí que molts cops es recollia l'aigua de diferents teulades.

Les gàrgoles

Les gàrgoles són unes figures introduïdes als temples d'estil gòtic a l'edat mitjana. Es posaven com a element final del sistema de drenatge de catedrals i esglésies per evacuar l'aigua de les teulades, que s'escopia a través de les boques de les figures que tenien. El nom de gàrgola deriva de la paraula francesa *gargouille*, de l'antic francès *gargoule* i aquesta prové del baix llatí *gargula*, amb el significat de 'gola', i que reproduïx un soroll similar al d'un líquid dins d'un tub.

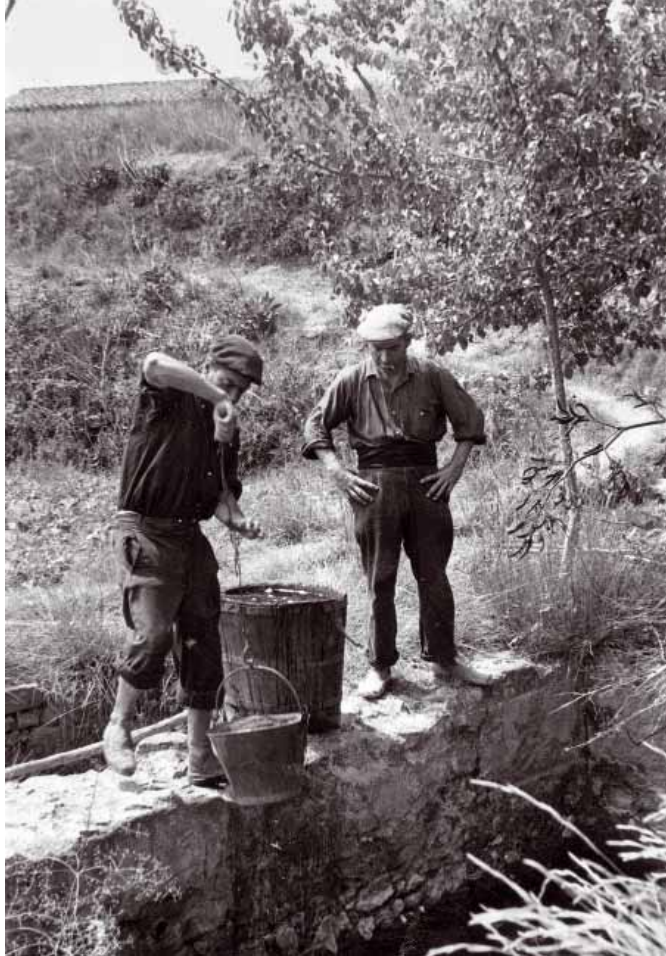

Gàrgoles de l'església de Sant Martí de Palafrugell.

A part de la funció de desguàs també tenen la de decorar el temple, de manera purament estètica o alguna de més espiritual, com la de mantenir el diable fora, fent d'espantaocells per foragitar els mals esperits i els possibles pecadors. Humans i animals reals o mitològics es barregen entre les diferents figures que es poden donar a les gàrgoles.

Amb motiu de la bonança econòmica que va viure la vila durant la segona meitat del s. XVI es va planificar l'ampliació de la construcció de l'església i s'hi van afegir molts elements típics de l'època gòtica, com ara les gàrgoles. A l'església de Sant Martí en tenim trenta-dues. A la façana nord hi ha 10 peces, seguides de les 12 de la façana est, les 7 del sud i les 4 de la façana oest d'entrada a l'església. D'una de les gàrgoles de la façana no en quedava gairebé res i l'aigua regalimava descontrolada per les parets de l'església. És per això que el mes de juny de 2015 es va consolidar amb una estructura actual de desguàs.

Tenim una bona varietat d'aquestes figures grotesques que representen homes, animals, monstres o dimonis. Algunes tenen formes que fan ostentació del sexe, tot posant èmfasi en els òrgans genitals, que poden ser deliberadament exagerats, segurament amb simbologia fecundant. També hi trobem figures monstruoses amb formes antropomòrfiques, que encarnen i personifiquen determinats esperits malignes. N'hi ha que són representacions més realistes —simplement una persona o un animal—, que serien imatges de la vida quotidiana.

Un familiar de Mató Vila amb un veí
pouant aigua amb una galleda i omplint
una semal a can Mina dels Torrents,
a la dècada de 1940.

AMP. COL. ELENA MATÓ DEULOFEU

Cisternes oblidades i més de cent pous

De pous, en tenim de tots tipus, colors i formes, i molts. Antigament cada casa tenia la seva horta amb la comuna al fons i un pou, que sovint era mitger i es compartia amb la casa veïna per tal de reduir-ne les despeses de construcció. Dos estudis, *Palafrugell i els seus pous* (1989) i *Estudi dels pous de Palafrugell*, van inventariar-ne un centenar, que són una bona mostra de la gran quantitat de pous que hi ha repartits per la vila. Només de pous, se'n podria arribar a elaborar un *Quadern* sencer.

Els que volien fer un pou a l'Empordà, explica Joan Amades, plantaven un sarment al punt on desitjaven obrir-lo. Al damunt hi posaven una mica de llana, cànem o lli de cotó que, si l'endemà era humit, era un senyal que trobarien aigua en grau a la humitat del material.

El pou de Sa Perola

El pou de Sa Perola és un antic tenyidor de xarxes que data del s. XVIII i es troba al carrer de les Voltes de Calella. El Gremi de Pescadors de Sant Pere hi tenia les xarxes de cotó per assegurar-ne la conservació. La primera agrupació de Calella documentada apareix l'any 1631, la Confraria de Pescadors de Sant Pere. Més tard, al voltant dels 1820, es documenta el Gremio de Mareantes de Palafrugell, al qual segueix l'Asociación Instrucción y Pesca l'any 1912, la Sociedad de Socorros Mutuos: La Pescadora després de 1915, i el Gremio de Pescadores de Calella de Palafrugell i la Sociedad Pósito Pescador de Calella de Palafrugell, ambdues del 1936.

Aspecte actual del pou de Sa Perola.

El pescador Joan Bofill i Codina va comprar la casa de Calella coneguda com a Sa Perola, l'any 1865, quan es va dissoldre l'antic gremi de mariners. Tres anys després la va vendre a una representació de pescadors de Calella per ser usada comunitàriament. L'indret també era un espai de reunió dels pescadors, i al pis de dalt hi havia un habitatge que es llogava a alguna família de pescadors.

A principis del s. XX, abans d'aparèixer el cotó, les xarxes i els arts de pesca es feien amb fibres naturals de cànem i lli. Les fibres naturals es feien malbé amb l'aigua de mar i per això s'havien de tenyir, *tintar* en argot mariner, de manera periòdica perquè duressin més. La tinció dels arts es feia en unes grans peroles d'aram que s'usaven per a la cuita del tint. Per tintar s'utilitzava aigua calenta i escorça de pi. Un cop feta la mescla s'abocava la xarxa a l'interior, on es quedava alguns dies. Després es ben esbandia amb aigua dolça i es deixava assecar al sol.

Cada vegada que es volia tenyir es pagava una quota, que juntament amb el lloguer de l'habitatge eren els ingressos que permetien mantenir el lloc. L'ús de Sa Perola va anar reduint-se fins a arribar a la dècada dels seixanta, quan les xarxes de niló eren les més emprades i no necessitaven tint. L'adopció del nou material va tardar, ja que el gremi era reticent a la novetat tecnològica.

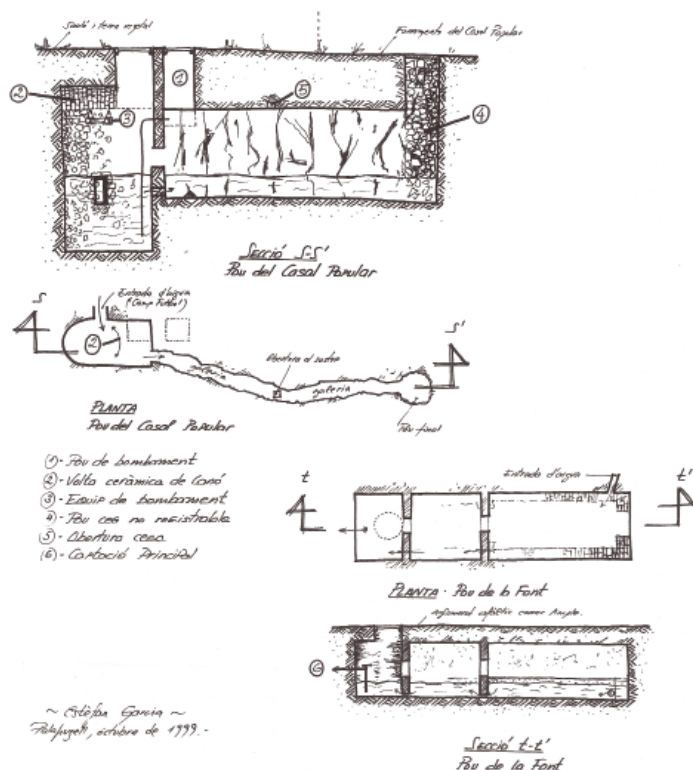

Aspecte actual del pou de can Pla.

El 1986 el Gremi de Pescadors va cedir l'edifici a l'Ajuntament de Palafrugell amb la condició que tingui un ús públic, i la planta baixa passar a ser Oficina de Turisme de Calella. El 2010 s'hi va inaugurar el centre d'interpretació de Sa Perola i del patrimoni marítim i pesquer de Palafrugell. Sa Perola té un gran valor etnològic, social i cultural, ja que només en queden dues en tota la costa catalana. La segona és Es tint de ses xarxes, que es troba a Lloret de Mar.

El pou de can Pla

El pou d'on avui hi ha la Fundació Pla, casa natal de l'escriptor Josep Pla situada al carrer Nou número 49, és escenari d'una curiosa anècdota documentada pel mateix autor a *El quadern gris*. La casa es comunicava amb la del veí pel brancal del pou mitjaner. Sovint la mare de Josep Pla el portava, ben petit, al pedrís del pou. Des d'allà la veïna, la senyoreta Enriqueta, el feia riure i la mare no tenia més remei que passar-li el nen a l'altra banda en braços, per sobre del mateix pou.

Plànol del pou del Casal Popular.

ESTEFAN GARCIA, REVISTA DE PALAFRUGELL, NOVEMBRE 1999.

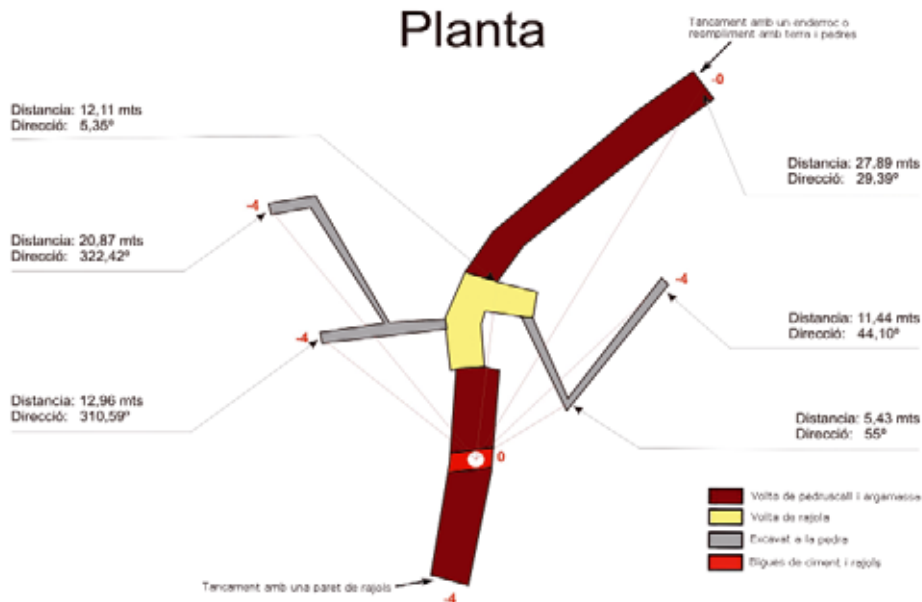
El pou i les galeries del Casal Popular

El pou del Casal és assortit per la mina d'aigua més important de la vila, que es troba sota el mateix edifici. Aquesta mina donava aigua a molts altres pous i fonts de Palafrugell a través d'una xarxa de galeries subterrànies projectada en temps de l'alcalde Bertran, durant la dictadura de Primo de Rivera. En aquest indret hi havia la casa pairal dels Vergonyós, un casalot del s. XVI-XVII amb unes extenses hortes i camps de conreu situats a ponent de la Caritat, conegut com l'antiga Horta d'en Jonama.

Les parets del pou són fetes de pedra natural revestida amb morter de calç. La part més profunda del pou es troba a 10,5 m. i està cobert per una volta de canó construïda amb tot massís rejunyat a base de ciment portland, que es troba en bon estat. S'hi troben una sèrie de perfils metàl·lics que devien suportar estructures d'extracció d'aigua i la banqueta on es devia subjectar la bomba.

L'entrada al pou és vertical, en un costat queda una volta de canó de ceràmica i en l'altre les estructures que devien suportar la bomba, continua en vertical, però a l'altra banda hi ha un pas per entrar a una altra galeria. La galeria continua sota els fonaments del Casal Popular fins que troba un pou sec. A la galeria s'hi veuen diferents entrants que formarien una gran xarxa de pous comunicants.

Sempre s'ha dit que les aigües del Casal són les que alimentaven la Font Vella i el safareig del carrer Ample, però l'any 1999 membres de l'Agrupació Excursionista de Palafrugell van intentar comprovar si hi havia connexió entre Casal i a la font Vella, tot i que no van trobar-ne cap.

Plànol de la cisterna de Can Bech.

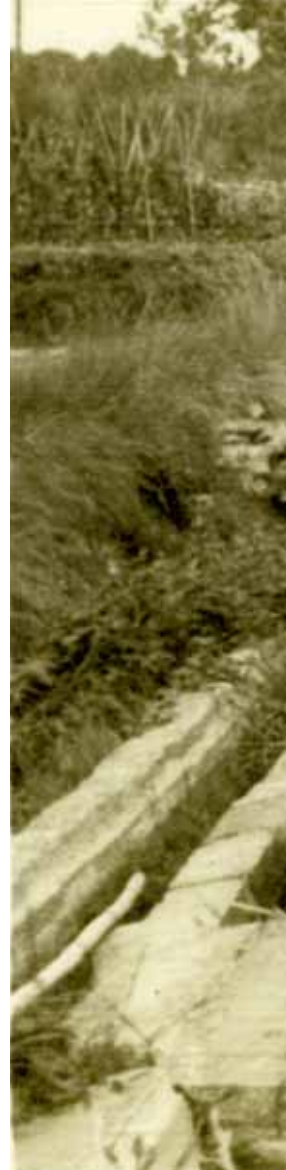
MUSEU DEL SURO DE PALAFRUGELL.

La cisterna de Can Bech

Sota l'edifici de l'Ajuntament, Can Bech, hi ha una enorme cisterna. És una galeria subterrània construïda per la mà de l'home i de la qual no s'ha trobat cap document que en digui la data de construcció, tot i que es creu que el seu origen es podria remuntar a finals del s. XVIII o principis del XIX. Se sap que el sobreexidor va ser construït sota permís el 1806, a tocar del carrer Ample. Es va trobar un document del 1889 en què Joaquim Jordi es queixava d'uns vessaments que aquesta cisterna provocava al mateix carrer. La funció de la cisterna era emmagatzemar aigua per regar els horts que hi havia al voltant, uns terrenys que pertanyien a la família Jordi, delimitant amb les hortes de l'hospital. A la dècada del 1920 va passar a mans de la família Bech i, més tard, a l'Ajuntament. A la cisterna li ha quedat el nom de Can Bech, tal com es coneix la zona de davant la casa de la vila. A Torroella de Montgrí també hi trobem unes galeries semblants, de les quals tampoc es coneix la data de creació, però es diu que pot remuntar-se als mateixos inicis del municipi.

La cisterna està situada sota terra, a uns 3,55 metres fins a tocar a nivell de l'aigua, tot i que el nivell oscil·la segons el règim de pluges. La cisterna es pot dividir en tres trams principals, segons l'amplada i el tipus de construcció. La part central està feta amb una coberta de mig punt de rajola és lleugerament més estreta. Els dos trams dels extrems també són de volta de canó, però en aquesta ocasió feta de pedruscall i argamassa. Tot el material resta recobert amb una petita capa de rovell. La part inferior està excavada a la roca, i a sobre d'aquesta s'aixequen parts amb pedra irregular. Dels laterals en surten petits túnels d'uns 50 cm d'am-

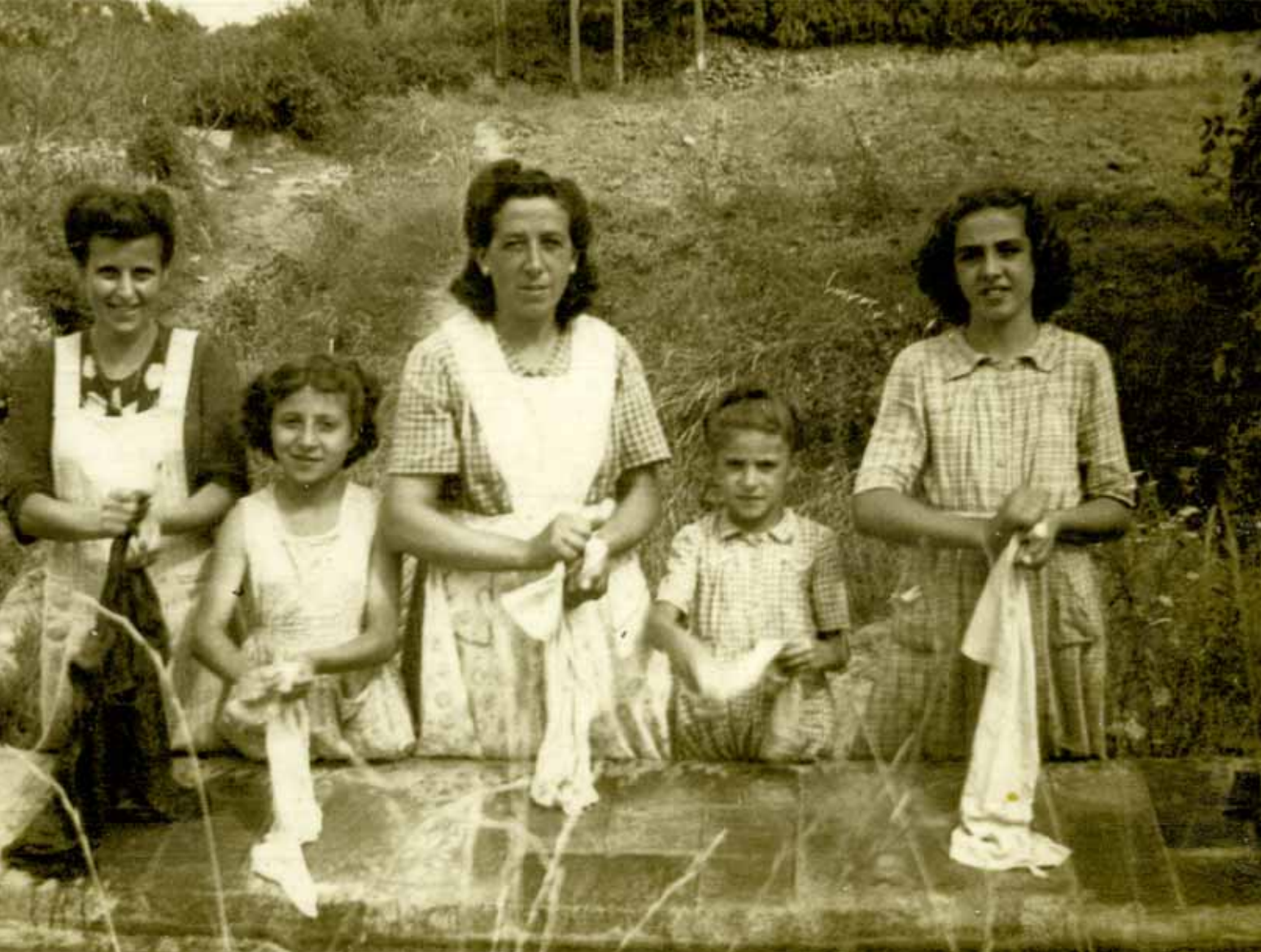
Fent la bugada a Esclanyà.
D'esquerra a dreta:
Lídia Agustí, la seva filla Joana,
Lola Pascual amb les seves filles
Montserrat Agustí i Maria Agustí, 1946.
FOTO ÀNGEL ALDRICH. AMP. COL. FAMÍLIA PARERAS-AGUSTÍ.

plada excavats a la roca. El tram final que toca l'edifici de la Telefónica es va enderrocar en construir-ne els fonaments i sembla que continuava. A l'altre extrem, hi ha una paret de rajols que barra el pas.

Conjuntament amb la cisterna, a Can Bech hi trobem un pou al qual s'entra cap al carrer Cervantes. S'hi accedeix per unes escales metàl·liques i conserva part de les estructures que subjectaven la maquinària d'extracció. El pou es va redescobrir quan es va decidir solucionar problemes d'humitats que tenia l'Ajuntament i, en començar a fer-hi les obres per solucionar-ho, van trobar una mina d'aigua que passava molt arran. La mina construïda amb blocs de pedra i amb aigua neta, sembla que procedia de direcció plaça Nova. L'Ajuntament va decidir anul·lar la mina i crear una canonada que la portés a un nou dipòsit situat sota el parc de l'Ajuntament, amb una capacitat de 25.000 l i que serviria, pel fet de no ser potable, només per regar els jardins de la vila. Després d'uniques obres l'any 2009, s'han descobert nous accessos a les galeries i pous de Can Bech.

Actualment és un lloc desconegut per la majoria de palafrugellencs, malgrat que en el seu moment va tenir una gran importància per captar aigua de pluja i altres aigües i solucionar-ne la manca a la vila. Potser en un futur tindrà una funció turística.

Un safareig soterrat

Tanta roba i tan poc sabó

Antigament s'anava a rentar als recs, als rius o a les fonts, però es contaminava l'aigua que s'havia de beure. Al segle XIX es van començar a construir safareigs públics a la vora de les fonts i les veïnes solien reunir-s'hi per rentar la roba. La bugadera d'ofici passava per les cases més riques i per les que pretenien fer-s'hi passar a recollir la roba bruta i després l'anava a rentar als safareigs.

Així, doncs, el safareig (de l'àrab vulgar *sahrīj*, 'bassal') era el lloc públic on es feia la bugada, es preparava el lleixiu i, alhora, era un punt de trobada. De les reunions i dels comentaris que s'hi feien la paraula *safareig* va derivar en *xafardeig*. A mesura que l'aigua corrent va arribar a les cases i es van començar a tenir petits rentadors, l'ús del safareig públic es va anar deixant de banda.

Omplint un càntir d'aigua en un pou. Al costat del pou hi ha el safareig. Entre 1890 i 1922.

FOTO JAUME FERRER MASSANET. AMP.

Dues dones de la família Suñer davant d'un safareig particular, a la dècada dels anys vint.

AMP. COL. FREDERIC SUÑER CASADEVALL.

Rosario Gómez Gómez rentant una peça de roba al safareig públic, aproximadament el 1955.

AMP. COL. ANNA SÁNCHEZ GÓMEZ.

D'entre la roba dels safareigs en van sortir algunes dites que actualment formen part del nostre patrimoni lingüístic:

A cada rentada perdem un llençol.

Fer safareig/bugada.

Els draps bruts s'han de rentar a casa.

Bugadera, xafardera.

Tots tenen un drap a la bugada.

El safareig, el mentider municipal.

Safarejos i forns, niu de raons.

Victòria Masó fent la bugada al safareig del pati particular, 1957.

AMP. COL. M. ROSA REIG MASÓ.

Safareig de la font Vella

L'antic safareig es troba soterrat a la plaça de la font Vella i és molt més antic que la font mateixa, que data del 1883. L'any 1856 ja es tractava sobre l'aigua del rentador públic al ple de l'Ajuntament i al 1862 s'hi informava sobre haver-lo derruït a causa de la manca d'aigua i el mal aspecte que presentava.

L'any 1999 l'Agrupació Excursionista de Palafrugell va accedir al dipòsit de la font Vella i el va inspeccionar. Van veure que portava a diverses cambres i que a l'interior de les dues darreres hi havia una banqueta amb un acabat de rajola ceràmica que podia tractar-se de l'ampit d'escorrentia de l'antic safareig de la font. El rentador estava conservat en bona part i tenia una gran clau de comporta a pocs centímetres del fons.

A partir d'aquest punt, l'aigua provinent del gran dipòsit de la font Vella seguia carrer Ample avall, fins a l'actual safareig de la Font. La mateixa deu arriba fins a la plaça de Joan Coromines i finalitza el recorregut al dipòsit de l'estadi municipal.

Casimira Serrano, el seu fill, Xavier Amir, i Carme Ramon rentant roba al safareig del carrer Ample de Palafrugell, aproximadament l'any 1955.

AMP. COL. CASIMIRA SERRANO.

Safareig de la Font o del carrer Ample

El safareig públic que coneixem avui dia està situat en un costat del carrer Ample. Va ser construït al segle XIX, en substitució de l'antic safareig del qual ja hi ha referència l'any 1790. Entre els anys 1997 i 1998 es va canviar l'antiga canonada del safareig nou per una de moderna de PVC i el 2011 l'Ajuntament de Palafrugell va executar-hi una intervenció d'impermeabilització. Per protegir el safareig del desgast del temps, se'n van impermeabilitzar les parets, tot respectant-ne les peces de ceràmica originals del fons.

Detall de l'aspecte actual
del safareig del carrer Ample

Safareig de la font d'en Plaja

Safareig situat al paratge dels Torrents de la font d'en Plaja. Al costat de la font hi trobem una bassa i el safareig fet d'obra. Actualment està ben embardissat, i és difícil accedir-hi.

Safareig del mas Barris

Safareig del mas Barris, situat a Llofriu, al paratge de Sobirà. Aquesta estructura es troba adossada al gran dipòsit d'aigua situat en un marge davant el mas Barris, omplert antigament per l'enorme molí amb torre circular del mateix mas. Són fets de pedra, morter i rajol. Aquests dos elements es comuniquen entre si per dues canonades de ceràmica situades en una de les cantonades del safareig.

REGISTRE D'ALGUNS DELS POUS DE PALAFRUGELL

Nom Localització	Descripció
 Pou d'en Bonet C/ Begur, 1	Un dels pous més emblemàtics del poble. Aquest pou públic té un brocal (vora de protecció) de pedres i arremolinat, de forma poligonal, i amb un pedrís fet de lloses. Aguanta la cùrria (politja) amb el bec d'una gran àguila de ferro forjat amb les ales desplegades, feta a la Serralleria Badruna. El pou antigament va ser privat, de la família Bonet, fins a la segona dècada del s. XX, quan es va reestructurar el traçat urbà i el pou va quedar fora de la finca dels Bonet.
Pou de Ca la Rosalia Horta de Ca la Rosalia	Pou d'obra enmig d'un hort, de planta circular, amb una coberta a una sola aigua feta de rajol. Una porta de fusta dóna accés al brocal del pou.
Pou de la Granota Zona de la Granota	Pou de 65 m de profunditat i amb dues galeries subterrànies que l'Ajuntament de Palafrugell va decidir de fer el 1925 per solucionar el problema d'abastiment d'aigua. El 1929 ja subministrava aigua a la vila, a un cabal constant de captació d'uns 800 m ³ /dia. L'aqüífer es va eixugar al cap de poc i va deixar l'Ajuntament endeutat i sense haver solucionat el problema. També s'anomenava pou Faura, en record del geòleg que va dir que aquest pou solucionaria la manca d'aigua del poble.
Pou de les Torretes	El 1944 es va projectar aquest pou per cobrir les necessitats de la vila, i se'n van adjudicar les obres a Joan Gómez i Martos. Va ser un gran fracàs, ja que donava només uns 40 m cúbics al dia. No en queda rastre visible.
Pou de Can Mario	Pou de l'antiga fàbrica Manufacturas del Corcho, SA, Can Mario. Fa uns 24 m de profunditat i va ser construït el 1904 per abastir la fàbrica. Se'n treien entre 300 i 400 m ² /dia, la seva potabilitat és dubtosa. Sobre el pou s'hi va construir el dipòsit que es coneix com la torre de Can Mario. Una de les primeres bombes d'aquest pou era un motor d'auto-bús reconvertit.
Pou de sa Perola C/ de les Voltes, 6 Calella	Pou usat pels pescadors de Calella per extreure'n l'aigua necessària per tenyir les xarxes a sa Perola. Aquest pou és de rajola i morter arrebosats, així com la resta de recipients, calderes i canals que trobem a la part baixa d'aquest edifici i que eren usats per al tint. Actualment, l'edifici de sa Perola, del segle XIX, és l'Oficina de Turisme de Calella.
Pou av. Josep Pla	Pou quadrangular situat en una cantonada de la plaça de davant l'Ajuntament de la vila. Aquest pou de rajol amb arremolinat a sobre conserva la biga de ferro i està tapat amb una planxa metàl·lica.
 Pou de la plaça Dr. Joan Baptista Mas i Casamada	Pou d'un antic mas destruït que actualment es troba dins del parc infantil de la plaça. El pou es va construir amb grans blocs de granit i pedra més petita i s'hi va adossar un petit safareig on s'acumulava l'aigua. El pou té dues columnes que devien sostenir l'estructura de la politja. A l'altre costat del pou hi trobem adossats un vessador i una pica de granit, molt malmesos.

Nom Localització	Descripció
Pou de la fàbrica de gel C/ Bailén	Pou usat per a la fabricació de gel l'empresa de la família Batallé. Servia abundant aigua per fer el gel, tant la que s'usava per refrigerar l'aigua com la que formava el mateix gel. En moments de màxima activitat, es gastaven més de 400.000 l/dia, sense que s'esgotés mai el pou.
Pou de les antigues escoles de Llofriu	Pou que es troba dins una caseta circular, tancada amb una porta moderna en l'actualitat. Té dos petits bassis: un per darrere que serveix de recipient a l'aigua que surt per una aixeta, i l'altre a la seva esquerra. Es troben les restes del que devia ser el safareig del pou. El pou es troba darrere les antigues escoles de Llofriu.
Pou del carrer de l'Allada	Pou veïnal molt antic, situat dins la muralla, darrere de l'església parroquial de Palafrugell. Actualment es troba dins d'una propietat privada. Durant la dècada de 1940 era un dels pous més usats de la vila.
Pou del Casal Popular C/ Caritat	Aquest pou és assortit per la mina d'aigua més important de la vila, la que es troba sota mateix del Casal Popular. El pou està cobert per una volta de canó de totxo i les parets són fetes de pedra natural revestida amb morter de calç.
Pou del far de Sant Sebastià Llafranc	Pou dins el pati del far de Sant Sebastià. Aquest pou circular està pintat de blanc i té la politja muntada en una estructura de ferro forjat amb volutes. El pou es devia construir el 1857 (inscripció de la façana principal de l'edifici), època en què es va construir el far de la mà de l'enginyer Josep M. Faquinetto.
Pou del mas Barris Llofriu	Pou adjunt a la façana del mas Barris, a l'esquerra de la porta principal. El brocal del pou i l'esglaó per on es puja són fets de pedres grans i morter. Té adossats una petita pica i un safareig modern de formigó. Conserva la biga de fusta i la cadena que subjectava la galleda de pourar.
Pou del mas Prats de la Carrera C/ Cavallers	A principis dels anys 30 del segle passat l'Ajuntament va rebre la proposta per l'aprofitament d'una sèrie de pous i mines de la població; entre els quals hi ha el pou de la finca coneguda com el mas Prats de la Carrera (avui on hi ha la farmàcia Presas). En terrenys d'aquest mas, el 1767, s'hi havia construït quatre cases, comunicades entre si i que compartien el pou amb can Prats. El pou es trobava entre les cases Granés i Baserba, i era d'ús comunal.
Pou del passeig de les Torres de cap Roig Jardins de Cap Roig a Calella	Pou de pedra circular, situat a l'oest del castell dels jardins de cap Roig. Té un petit pedrís també de pedra. Actualment està sec. Al cim té una biga decorada de ferro forjat, afegit recentment.

Nom Localització	Descripció
Pou del Pedró Gran C/ Pedró Gran	Antic pou públic, actualment tapat. Adossat a la façana d'un edifici i cobert per una volta de canó de pedra, morter i canya. El voltant del brocal està fet de rajoles de terrissa, menys el costat oest, en què hi ha una gran llosa de pedra. Hi ha gravat l'any 1774 a la dovella central, i al cim hi ha un petit nínxol fet amb dues lloses de gres de secció triangular. El 2001, Emili Cels, un veí especialista en reconstruccions antigues, el va restaurar per iniciativa pròpia.
Pou del carrer Irene Rocas Llofriu	Pou enganxat a la paret de tanca d'unes de les cases del carrer Irene Rocas. S'hi puja gràcies a dos esglaons de pedra. El front del brocal (la vora de protecció) és fet amb una gran llosa de pedra i la resta és de pedra, rajol i morter. Manté la biga superior de fusta i una petita pica lateral amb un forat de desguàs.
Pou del carrer Begur Barri del Pi Verd	Pou amb safareig rentador adossat. El safareig és fet de pedra i rajol, i té dues piques comunicants. Sobre el pou hi trobem un petit dipòsit per recollir aigües pluvials. Es troba en una plaça amb zona recreativa recent a la cruïlla del c/ Begur i el c/ Esclanyà. A pocs metres del pou, n'hi ha un altre amb un dipòsit de rec.
Pou del mirador de Sant Sebastià de la Guarda Llafranc	Pou de brocal quadrat situat a la terrassa-mirador de l'antiga hostatgeria.
Pou del pati de l'hostatgeria de Sant Sebastià Llafranc	Pou dins el pati interior de l'hostatgeria de Sant Sebastià de la Guarda amb un brocal de forma quadrada. El pou té inscrita la data de construcció, 1780.
Pou del pàrquing de cal Fray La Barceloneta, Llofriu	Pou de brocal de pedra irregular i morter amb un frontal monolític de pedra. Manté les dues columnes de rajol que subjecten la biga de fusta i la cúrria (politja). El pou és tapat, i adossat hi ha un petit bassi fet amb un bloc únic de pedra.
Pou dels Veïns Paratge de Ros, Tamariu	Pou comunal que es troba dins una caseta de volta de maó, amb una obertura a la façana per treure'n l'aigua, i una finestra enreixada de rajol. Hi ha la inscripció de la data de construcció: 1878. No obstant, el 2006, un veí de Tamariu en va finançar la restauració.
Pou i safareig sobre la riera de Llofriu Llofriu	Pou amb safareig adossat a un costat, i a l'altre un recipient aparedat de ceràmica grisa (pròpia del s. XVIII). Aquesta gran peça de ceràmica està revocada amb calç per augmentar-ne la impermeabilitat, així com el safareig. La part alta del safareig alterna grans blocs de pedra amb plaques de rajol, a igual que passa a la sortida de l'aigua arran de terra. El pou manté la biga de fusta que aguantava la politja.

Nom Localització	Descripció
Pou proper a l'Horta d'en Jacomet Els Torrents	Pou dins una propietat privada, a l'altre costat del camí respecte a l'Horta d'en Jacomet, al paratge dels Torrents. El seu brocal és circular i manté un arc de ferro decorat on encara hi ha la cúrria i la galleda, segurament restaurat.
Pou de cala Pedrosa Tamariu	Pou que abastia d'aigua les dues barraques de la cala Pedrosa. Es troba just a l'altre costat de riera d'on hi havia la font de cala Pedrosa. El pou actualment està tapat.
Pou del c. Concòrdia	Pou antic que en l'actualitat funciona amb una bomba moderna situat sota un edifici de recent construcció del carrer de la Concòrdia. S'ha conservat l'escala d'accés al pou i les estructures per a l'antiga bomba. Està tapat amb una planxa metàl·lica rodona.
Pou del c. Cervantes	Pou excavat a la roca amb diverses galeries.
Pou del Mercantil Plaça Nova	Pou rodó construït amb pedra amb una petita galeria d'accés situat sota el Mercantil.
Pous i galeries del paratge de Boet	Conjunt de tres pous i diverses galeries situats a la capçalera de la riera d'en Mascort, al nord de la carretera de Tamariu, enmig d'un camp. Les galeries són fetes de rajol i amb volta de canó. Aquest entramat de pous i galeries servia per obtenir i emmagatzemar aigua. El seu estat és bastant ruïnós.
Pou de plaça Nova Plaça Nova	Pou fet de rajol en què es conserven tant l'escala metàl·lica d'accés com la banqueta per al motor que en pouava l'aigua. Té molt poca aigua.
Pou de la font Vella C/ de la Font i C/ Ample	Pou de l'antiga font Vella, s'accedeix al pou per una tapa metàl·lica de la vorera, i s'hi baixa amb una escala de ferro. Al fons del pous en surten dues galeries, una de les quals va cap al safareig de la Font Vella. Encara hi ha aigua.
Pous de Can Bech C/ Cervantes	Pous i galeries situats sota l'edifici de l'Ajuntament de Palafrugell, Can Bech. S'hi accedeix per unes escales metàl·liques i conserven part de les estructures que subjectaven la maquinària d'extracció. Les galeries són de rajol i pedra.
Pou de Venècia Llafranc	Pou situat just a la línia de costa, a la dreta de la platja de Llafranc, és de construcció circular i fet de pedra. La finestra que dona accés al pou està reforçada amb maons.
Pou del cementiri	Pou dins una caseta que abastia el mateix dipòsit del cementiri. L'aigua serveix per a les necessitats del mateix cementiri (reg i neteja).
Pou del mas Gras La Sauleda	És un pou-safareig que pertanyia al mas Gras, antigament a mas Poch, l'edifici més antic conservat de la Sauleda. Actualment el safareig resta sota el nivell del carrer. El 2012 es va dur a terme un pla de consolidació de les restes del pou.

Terrassa de l'hostatgeria de Sant Sebastià.

GUILERA. AMP.

Pati de l'hostatgeria de Sant Sebastià.

FOTO THOMAS. AMP.

Imatge aèria del carrer del Carrilet i els camps, 1967-68, on es pot apreciar l'antic safareig de la Sauleda, que actualment es troba senyalitzat com a patrimoni local.

AMP. FONTS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

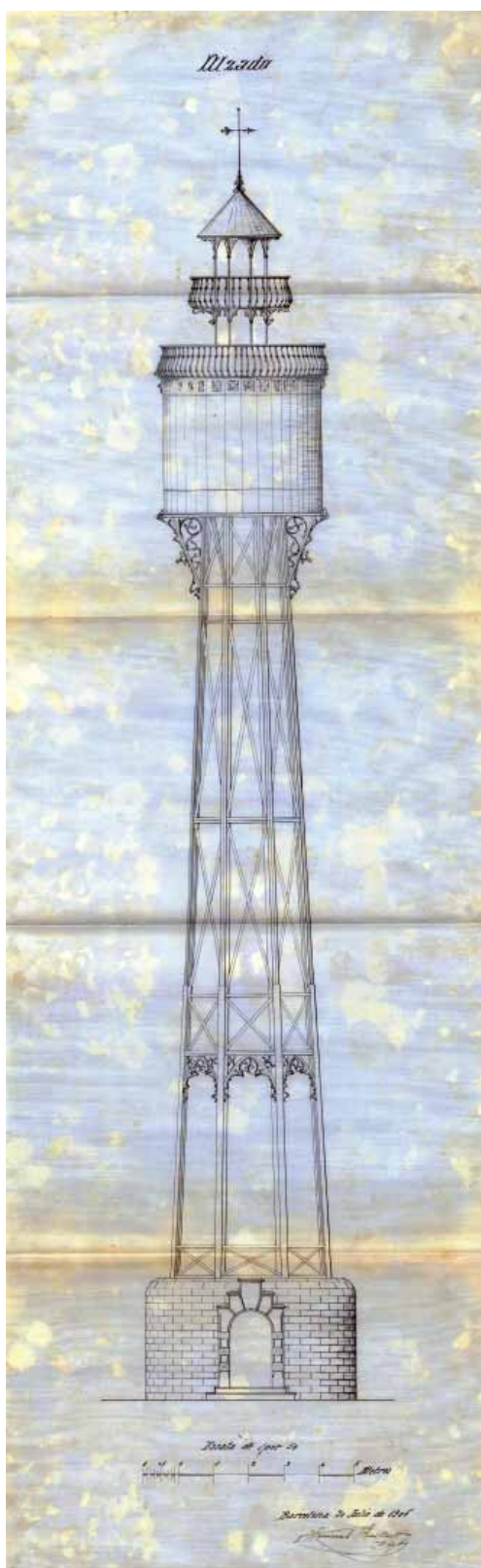
Estat actual de l'estació de bombeig Les Arenes.

L'antiga estació de bombeig de les Arenes

L'estació de captació i elevació de les Arenes es troba al paratge de les Carreres, al sud de la vila, al costat de l'inici de la Via Verda. Era l'estació elevadora d'aigües que emmagatzemava i distribuïa l'aigua extreta dels pous de la zona i la feia pujar al dipòsit del Molí de Vent. L'Ajuntament en va encarregar el disseny a Modest Hernández-Villaescusa l'any 1928. L'edifici, a part de servir d'habitatge a l'operari que controlava el bon funcionament de l'estació, servia per protegir el pou i les bombes que n'elevaven l'aigua. L'edifici consta d'una enorme cisterna amb una bonica volta de rajols.

L'antiga estació i el pou de la Granota, també anomenat pou Fabra, van contribuir a provar de solucionar el problema de l'aigua del poble. L'any 1925 l'alcalde Josep Beltran va decidir fer el projecte del pou de la Granota. El novembre del 1929, el pou de la Granota va començar a treure aigua. Havia de proporcionar uns 800 m³/dia, i així ho va fer a l'inici, però la tardor de 1930 es va començar a assecar el pou, i només n'extreia 150 m³/dia, insuficient per als requeriments del moment. L'any 1961 en sortien 70 m³/dia. Va ser el primer pou de captació d'aigua potable de Palafrugell situat a la plana de l'Aubi, a la zona anomenada les Arenes, d'aquí el nom. Va deixar de funcionar quan van entrar en joc els primers pous de Torrent i l'entrada en servei de l'empresa SAUR.

Avui l'estació elevadora de les Arenes està abandonada. Des de l'Ajuntament de Palafrugell s'ha proposat en alguna ocasió ubicar un centre d'interpretació de l'aigua a l'edifici, de propietat municipal des del 1926, adquirit a l'època per 1.500 pessetes.

Plànol de la torre i dipòsit de Can Mario.

AMP. FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

El dipòsit de Can Mario

El dipòsit de l'antiga fàbrica de suro de Can Mario és un emblema del poble, forma part del nostre particular skyline. Va ser declarada BCIN, Bé Cultural d'Interès Nacional, per la Generalitat de Catalunya el maig del 2000 a causa de la seva estructura i valors artístics poc comuns en aquest tipus de construccions, després d'un llarg procés secundat pels habitants del municipi.

Aquest dipòsit emmagatzemava l'aigua necessària per a l'activitat de la fàbrica de suro de Can Mario, la torre es va construir sobre el pou l'any 1904, data que es pot veure esculpida sobre la porta que dona accés a la torre del dipòsit. La torre és coneguda com a torre Armstrong, tot i que no seria el nom més escaient i potser seria més correcte torre Miquel o torre Vincke, el nom dels fundadors que van aixecar la fàbrica i, en una segona fase, la torre. La indústria més tard va ser adquirida per l'empresa americana Armstrong Cork Company, tot i que la fàbrica conservaria popularment el nom de Can Mario i la torre del dipòsit, en compensació, el nom dels nous propietaris.

Dipòsit d'aigua de la torre, 1964.
FOTO JOAN REGÍ BOIX. AMP.

La fàbrica es va començar a construir a finals del 1899 de la mà del constructor local Josep Ferrer i Battaller, i el 1904 la torre dipòsit, que es va acabar al cap d'un any. L'estructura d'estil modernista va ser dissenyada per l'arquitecte barceloní General Guitart i Lostaló, i construïda pel taller de construccions metàl·liques Juan Torres, també de Barcelona. La torre és formada per una estructura metàl·lica que envolta un cos central circular de maó massís, i el dipòsit al cim que abastia la fàbrica amb la pressió suficient.

La torre té una sòlida base de pedra (6 metres de diàmetre) on hi ha la porta forjada d'accés i arrenca l'escala de cargol amb una barana de forja fins dalt de dipòsit i el mirador del mateix. Cal destacar els elements decoratius, tant de l'enreixat de la barana com en l'acabament superior, ja que són rars en construccions d'aquesta mena. De baix neixen 8 pilars de ferro de 21,5 metres repartits circularment i que convergeixen cap al centre teòric del cercle. Entre ells i per enfortir l'escala i l'estructura es va disposar una segona de pantalla de pilars metàl·lics concèntrics als exteriors dins un tancat de maó, que amaga les canonades del dipòsit.

El dipòsit cilíndric té un diàmetre de 4,5 metres i 4 metres d'alt. I foradat pel mig pel cargol, fet que en redueix la capacitat a 55.000 l. La torre fa 35 m d'alt, i s'hi puja gràcies als 182 escalons. Des del cim es pot gaudir una fabulosa panoràmica del poble i de l'Empordanet. A la part més alta, sobre el sostre cònic hi llueix un bonic i desafiador parallamps.

Avui dia sota la torre hi ha el centre d'interpretació, on es pot descobrir la història d'aquest element emblemàtic palafrugellenc i accedir al mirador de la torre.

TAULA DELS DIPÒSITS I ESTACIONS DE BOMBEIG DEL MUNICIPI

Nom Localització	Descripció
Dipòsit Colina del Sol Calella	Dipòsit que abasteix la urbanització Colina del Sol de Calella, amb capacitat per a 50 m cúbics d'aigua. En el primer moment el dipòsit era de titularitat privada, per la urbanització Colina del Sol, però, més tard, va passar a formar part de la xarxa d'aigües distribuïda per Sorea.
Dipòsit Marquès de Camps c/ Canàries	Dipòsit amb una capacitat de 220 m cúbics construït per al proveïment del municipi de Palafrugell dins el marc de la Mancomunitat. La seva coberta és de rajol. Identificat amb una placa de la xarxa municipal d'aigües Sorea.
Dipòsit de Calella c/ Miranda	Construït per abastir Calella, aquest dipòsit circular té una capacitat de 600 m cúbics.
Dipòsit de Can Mario Plaça de Can Mario	Dipòsit que emmagatzemava l'aigua necessària per a l'activitat de la fàbrica de suro de Can Mario. La torre es va construir sobre el pou el 1904 (aquesta data es troba esculpida sobre la porta que dona accés a la torre del dipòsit). La torre-dipòsit de Can Mario va ser declarada BCIN el maig del 2000 després d'un llarg procés secundat pels habitants del municipi
 Dipòsit de Farena c/ Ciceró (Llafranc)	Gran dipòsit circular que serveix per abastir el nucli de Llafranc, amb una capacitat de 3.000 metres cúbics.
Dipòsit de Puig Gruí Al costat de la carretera d'accés a Tamariu, just al costat del poble	Dipòsit construït per abastir Tamariu. Té una capacitat de 200 metres cúbics.
Dipòsit del far Sant Sebastià de la Guarda	Dipòsit construït per abastir Llafranc i Calella, de 325 m cúbics de capacitat.
Dipòsit del Golfet C/ de la cala del Vedell, 11	Dipòsit amb capacitat de 50 m cúbics d'aigua per al proveïment del nucli urbà de Calella dins el marc de la Mancomunitat Hídrica. Identificat amb una placa de la xarxa municipal d'aigües Sorea.
 Dipòsit del Molí de Vent	Aquest dipòsit va ser construït per emmagatzemar l'aigua del pou de la Granota. Té una capacitat de 600 m cúbics i es subjecta sobre dos cercles concèntrics de columnes, tot de ciment armat. El va projectar Modest Hernández-Villaescusa, que també en va ser l'enginyer supervisor de les obres.

Nom Localització	Descripció
Dipòsit i Estació d'Aigua Xelida C/ Rocamaura	Creat per abastir Tamariu. L'estació de bombeig hi està adossada. Amb una capacitat per 650 metres cúbics.
Dipòsits del Puig de Cantallops	Dipòsits de transvasament construïts dins el pla de la Confederació Hidrològica del Pirineu Oriental per als municipis de Palafrugell, Begur i Regencós. N'hi ha un de circular i un altre de quadrangular.
Dipòsit del cementiri	Dipòsit circular que es troba sobrelevat gràcies a quatre pilars circulars. Està construït amb obra i s'accedeix al capdamunt mitjançant una escala metàl·lica. Al seu cim hi ha una pinya d'obra decorativa
Antiga estació de bombeig (estació elevadora) Les Carreres	Antiga estació elevadora d'aigües que emmagatzemava i distribuïa l'aigua extreta dels pous de la zona i la pujava fins al dipòsit del Molí de Vent. L'Ajuntament en va encarregar el disseny a Modest Hernández-Villaescusa l'any 1928. Aquest edifici protegia el pou i les bombes que n'elevaven l'aigua. També servia com a habitatge per a l'operari que controlava el bon funcionament de l'estació
Estació de bombeig Prat d'en Xirlo C/ Primavera	Estació de bombeig. Forma part de l'actual subministrament d'aigües de la zona de Calella i Llafranc, nuclis als quals dona pressió a l'aigua.
Estació de bombeig del Coral C/ del Paraguai	Antiga estació de bombeig d'aigua va estar operativa fins a l'estiu del 2009 i va ser substituïda en entrar en funcionament la nova distribució d'aigües de Llafranc.

Estacions de bombeig (EBAR)		
Zona Palafrugell	Zona Llofriu	Zona Platges
La Fanga	Llofriu	Canadell
Zona industrial	Llofriu estació	Sant Roc
Bruguero	Llofriu nucli	Golfet
Feneia		Tamariu I
		Tamariu II
		Llafranc I
		Llafranc II
		Illeta

Hoquei al casal popular, amb el dipòsit d'aigua al fons.
AMP. COL. FAMÍLIA SOLÉS-PLAJA.

El agua es indispensable en los mataderos pues sirve para limpiar de sangre, humores y demás el suelo, mesas etc., distribuyéndola convenientemente por medio de cañerías; contribuye mucho á refrescar el ambiente y con ella por último se efectua el baldeo del pavimento. No hay, dentro ni fuera del edificio manantial alguno que pueda sufrir de agua al matadero de esta villa y solo mediante improbos esfuerzos se abastece de la indispensable, no de la verdaderamente necesaria.

Article a *El Palafrugellense*,
19 de novembre de 1882,
en què es denuncia la manca d'alguna font
propera a l'escorxador per tal de tenir-lo
en bones condicions higièniques.

AMP.

Oficis, industrialització i turisme

Els primers oficis relacionats estretament amb l'ús de l'aigua abans de la revolució industrial a Palafrugell es van establir per tal de cobrir les necessitats bàsiques dels vilatans. L'abastiment d'aigua de pous i fonts era necessari per mantenir els focus d'infecció allunyats de les instal·lacions on es manipulaven, sobretot, productes com la carn i el peix. Embotellar aigua per beure i proveir gel per tal de garantir la conservació dels aliments van ser unes de les primeres comercialitzacions que es van fer de l'aigua.

Amb la implantació de la indústria a finals del segle XIX, per primera vegada calia fer arribar aigua de manera constant i regular per a una activitat que en requeria les vint-i-quatre hores del dia. Va ser el moment en què es va començar a canalitzar l'aigua en teixit urbà, tant per abastir l'aigua necessària com per fer-ne derivar les brutes o residuals.

Els escorxadors municipals

El primer escorxador que va tenir Palafrugell era a mitja altura del carrer Pi i Margall. Sense reunir les condicions adequades ni tenir més aigua que la que s'hi podia anar portant de manera manual, en aquell primer edifici a tocar de la muralla s'hi van sacrificar els animals que garantien carn a les carnisseries de la vila. L'any 1883 la Corporació Municipal va acordar buscar un terreny adequat per construir un altre escorxador. Es va triar construir-lo en uns terrenys del Molí de Vent, que Pere Geli i Mascort posseïa a peus de la carretera de Torroella. Les obres es van iniciar durant l'estiu del 1883 i els fonaments es van quedar sense omplir durant uns quants mesos de la tardor i hivern d'aquell any.

Escorxador Municipal, l'any 1911.

FOTO ÀNGEL TOLDRÀ VIAZO. AMP. COL. CARME BONAL.

El senyor Mató 's dirigeix á n' el senyor Grassot, demanant-li qui deu pagar la benzina que's gasta probant el motor instalat en el nou escorxador.

El senyor Grassot li contestá diguent que l' Ajuntament ab el desitj d' inaugurar el nou escorxador y al objecte de no tenir qu'esperar, per fer-ho, á que la Companyia d' electricitat que projecta portar mes energia acabés els treballs de la nova línia, acceptá els oferiments de D. Leopold Gil de facilitar, en arrendament, un motor per extraure l'aigua del pou del escorxador y es natural que lo necessari pera l'alimentació del motor corri á cárrech de la corporació que 'l té arrendat.

Queda satisfet el senyor Mató y per unanimitat s' aproban els esmentats comptes.

Fragment publicat de la sessió ordinària del Ple de l'Ajuntament el 22 d'abril de 1910.

BAIX-EMPORDÀ, 24 D'ABRIL DE 1910. AMP.

L'any 1907, arran de la pressió dels vilatans i el deteriorament que presentava l'últim escorxador, l'Ajuntament va aprovar definitivament el projecte de l'arquitecte municipal Isidre Bosch i Bataller, després d'haver-ne desestimat un l'any 1884. El nou escorxador o escorxador de Morena, més gran i que permetia la construcció d'un pou amb prou aigua per mantenir-lo en bones condicions higièniques, es va construir al carrer del Cementiri i va ser inaugurat el 10 de juny de 1910.

de los mismos á sus feligreses; á alguna beata, para que propague sus bondades entre sus amigas, reumáticas casi todas; y á cuantos puedan favorecer sus propósitos.

No piensa dar baños gratuitos á ningún empleado, por temor á que fuesen allí todos los de España.

Ah! Si pudiera el Sr. Estrabau conseguir de algunos curas de los pueblos, cuantos más mejor, que en la plática que dirigen á sus feligreses durante la misa, les enalteciesen las virtudes de tales baños, eso sí que sería miel sobre hojuelas.

También podría intentar ver si consigue, que aquella pintoresca cueva de San Roque tan bien situada para baños de oleaje, se la concediese algún mérito, alguna virtud, algo así como alguna indulgencia para quienes allí se bañaran, y en este caso el mayor éxito coronaría su establecimiento. Entonces sí que podría prescindir en absoluto de San Isidro y quedarse solo con San Miguel y San Roque.

Nosotros no pensamos hacer propaganda en favor de todo esto.

Se ha permitido el Sr. Estrabau tan largas vacaciones en su *chalet* y con sus baños, que apenas se ha llamado *Pedru* en esto de cuidar de la administración de la villa. Y es de temer, que si aumenta aquel negocio olvide por completo la alcaldía.

Ahora le tenemos ya en ésta hace unos pocos días y se mueve y agita para ver lo que debe procurarse en los asuntos del común; pero nos tememos que á la primera ocasión le acuda la idea de sus baños y adios calles y plazas, caminos y demás asuntos.

Que deje todo aquello pues, hasta el verano.

Banys d'en Caixa en l'actualitat

Els banys d'en Caixa

Francesc Estrabau i Jubert, en Caixa, va obrir uns banys públics a casa seva situada a Calella entre el Port Pelegrí i els Canyers. Amb moltes propietats urbanes i agràries a la vila, va fer servir el seu capital i les seves influències per construir-se el 1822 la casa en aquella ubicació única. Més tard va transformar-la en un balneari que va obrir al públic el 1899 i que va tancar portes el 1906, any en què va morir Estrabau.

Família Cama-Dalmau al carrer Nou, cap al 1940. AMP. COL. JOAN DALMAU JUSCAFRESA.

La venda d'aigua i altres begudes

A Can Xecu hi havia hagut dues fonts; la font vella i una més avall. El senyor Dalmau, àlies Dalmó, va fer analitzar l'aigua de la deu secundària i va començar a vendre-la a la vila. Sembla que aquesta segona deu tenia aigua per estona perquè fins l'any 1966 es continuava venent, a més, repartida per la vila amb carros i cantines, des de l'any 1963. L'aigua d'aquesta font, per la seva puresa magnífica, semblava, com apuntava Josep Pla, "la preferida de la gent que pateix dels ronyons". L'escriptor també lloava la puresa i el poc contingut en residus minerals de l'aigua de la font d'en Cruanyes, que "cada matí era portada fresca de la font" al Fraternal. Explicava a *El meu país* que l'aigua de la font de la Teulava ser venuda i passada amb cantines per Palafrugell, després que Donya Rosa Barris en va atorgar el dret de venda mitjançant el pagament d'un cantiret diari, que es reservava per a ella.

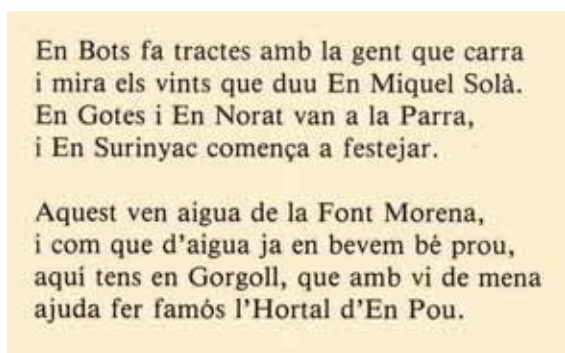
Anuncis al programa oficial de la festa major de Palafrugell del juliol de 1959 i de 1966, respectivament.

AMP.

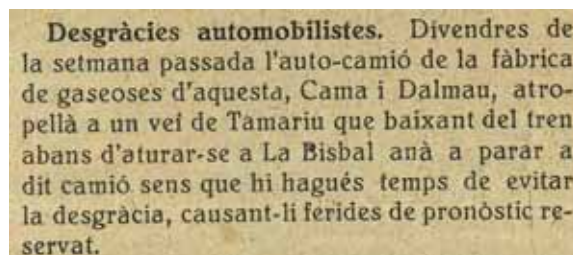
Anunci al programa oficial de la festa major del juliol del 1961.

AMP.

Bepes al·ludeix a la venda de l'aigua de la font Morena.

UNA VOLTA A LA MURALLA (1982), JOSEP MARTÍ CLARÀ, 'BEPES'.

Atropellament d'un veí de la vila per un camió de l'empresa Cama i Dalmau. Baix-Empordà, 7 de setembre de 1924.

AMP.

Sebastià Dalmau i Josep Cama van adquirir el negoci a Pla i Mató l'any 1923. La casa Cama & Dalmau es dedicava a la fabricació de gasoses i sifons i la seva xarxa de clients s'estenia per diferents poblacions del Baix i l'Alt Empordà. El 1931 l'empresa passava a primera posició a la comarca en la instal·lació d'un aparell de marca Permo per a la purificació de l'aigua en les seves begudes refrescants. Tres anys més tard, Sifons i Gasoses Suquet s'afegia a l'ús del mateix aparell per filtrar l'aigua dels seus productes.

Camió de l'empresa Cama i Dalmau, a finals de la dècada de 1950.

FOTO L. CASANOVAS. AMP. COL. MARTÍ CAMA

Maquinària de l'empresa Cama i Dalmau.

AMP. COL. MARTÍ CAMA.

Tota l'aigua que la casa
CAMA & DALMAU
usa en la fabricació dels seus refrescs
és purificada per mitjà d'aparell
P E R M O
(única instal·lació a la comarca)
GASEOSA HESTER
ORANGE CRUSH
(Deliciós refresc)
CERVELLA DAMM
Fabricació i dipòsit
Cama & Dalmau
PALA FRUGELL

ELS SIFONS
I GASOSOS **SUQUET**
SON FABRICATS AMB PRODUCTES D'ALTA
QUALITAT I AMB AIGUA PURIFICADA PER
MITJÀ D'APARELL FILTRE MARCA PERMO.
SUQUET Carrer Clavé
PALA FRUGELL

Anunci de la venda de begudes Cama & Dalmau a l'*Ara* del 24 de setembre de 1931 i de Sifons i gasoses Suquet a l'*Ara* del 4 d'agost de 1934.

AMP.

L'interior de la fàbrica de gel
La Glacial, a la dècada de 1950.
AMP. COL. FAMÍLIA BATALLÉ-COMBIS

Anunci a l'exemplar de l'*Ara*
del 24 de setembre de 1931.
AMP.

La venda de gel

L'any 1951 Ernest Batallé va engegar la producció i distribució de gel a La Glacial, al carrer Bailèn. Durant els mesos d'hivern la fàbrica es dedicava a produir gel per a les cambres frigorífiques, on es conservava el peix de les peixateries. Del 30 de juny al 30 d'agost la maquinària que produïa el gel restava engegada les 24 hores i funcionava a base de gas amoníac. A l'estiu la fàbrica reforçava la plantilla de dos treballadors amb dos o tres temporers i gastava uns 400.000 litres d'aigua per produir entre 5.000 i 10.000 quilos de gel diaris. Una barra de 30 quilos valia unes 6 pessetes i eren imprescindibles per fer funcionar les neveres, que si estaven prou carregades de glaç podien arribar a tenir una autonomia de 24 hores. Així es garantia el subministrament de gel per a la temporada turística de Calella, Llafranc i altres pobles de la comarca. La Glacial venia gel de manera directa i llogava les cambres fredes que tenia. El gel es repartia amb un tricicle motoritzat de tres marxes i un motocarro que acostumava a conduir Pere Miranda. La Glacial va tancar les seves portes als anys vuitanta.

Al carrer Valls, que durant la República es va anomenar carrer Salmerón, Pere Oliveras Serra hi tenia un dipòsit de gel. A part de vendre gel "purificat i cristal·litzat", també oferia servei de lloguer de la seva cambra frigorífica.

Joaquim Serrano repartint gel durant la festa major de 1940. FOTO SORIANO. AMP. COL. CASIMIRA SERRANO.

Basses d'una antiga rajoleria a la carretera d'Esclanyà a Begur.

AMP. COL. SALVADOR MORATÓ RIBAS.

Les rajoleries

Els forns rajolers són construccions tradicionals a les nostres terres, on la cuita del fang ja s'utilitzava en l'època romana. La bòbila seria la versió moderna del forn de rajoler. A part de la terra i el foc, era molt necessari que la producció del fang se situés a prop d'una sortida d'aigua, ja que el primer pas del procés consistia en la barreja d'aigua i de terra en unes basses preparades per a aquesta funció. Una vegada barrejats, s'abocava el fang dins uns motllos de fusta diferents, depenent de la forma que es necessitava aconseguir. Després de dessemotllar-los, les peces es deixaven assecar al sol o bé s'enfornaven per aconseguir una resistència i durabilitat majors. Hi ha restes de producció de terrissa al Llafranc romà i a la bòbila prop de Tamariu.

Creación de un Cuerpo de Bomberos

Con motivo del siniestro ocurrido el martes, del que damos cuenta en otro lugar de este número, hase puesto de nuevo sobre el tapete la necesidad de organizar en esta villa un cuerpo de bomberos, dotados del material necesario.

LA CRÓNICA en varias ocasiones ha llamado la atención del Ayuntamiento y de nuestros convecinos acerca de tan indispensable reforma.

Hoy, que según parece trátase al fin de llevar á la práctica la idea—asi lo indican las reuniones celebradas en el Ayuntamiento la noche de ayer—precisa no dejar transcurrir días sin que se plantee la organización del Cuerpo de Bomberos, creado por el Ayuntamiento y sostenido por este y por una suscripción anual voluntaria entre los vecinos.

Si se desperdicia esta ocasión, pasará de nuevo el tiempo y hasta que venga otro desastre que llene de luto y desolación á esta villa no volverá á pensarse en crear el cuerpo de bomberos.

En grave responsabilidad incurrirán los representantes del pueblo, si no ponen de su parte cuanto sea necesario para, aprovechando la triste oportunidad de estos días, dotar á Palafrugell de un cuerpo de bomberos según las necesidades de la población demandan.

Article a l'exemplar de *La Crónica* de l'1 de juny de 1906.

AMP.

Els bombers

L'any 1910 es va crear el primer cos de bombers a la vila, després que els vilatans van trobar indispensable la necessitat de tenir una organització fixa i que disposés del material necessari per dur a terme el servei. Fins aquell moment uns carretons, una dotzena de galledes, unes cordes i alguna destal emmagatzemades als baixos de la casa de la vila eren les eines que els vilatans mateixos utilitzaven en cas d'incendi. El març de 1885 es va muntar una

Un poderós incendi se declará dijous de la setmana pasada en una fàbrica instalada en una de les cases que el Sr. Evaristo Girbau poseïx en la carretera de S. Sebastià.

Ab tal motiu se pogué apreciar el desgabell que en el servey d'extinció d'incendis domina en eixa vila.

S'han acabat els temps en que els treballs de les autoritats, quant hi havia un incendi, consistien en evitar que l'excés de voluntaris entorpi el treball y que per sobres de bona voluntat, no se destorbessin els uns á n' els altres. Avuy el recel y la desconfiansa ha retret al públich de servir gratuïtament y es necessari preocuparse d'un servey tan útil en una població de l'importancia de la nostra.

Avuy ni tant sols se troben persones pera portar la bomba al lloch del incendi, y quant es á puesto, no hi ha qui se cuidi d'alimentarla d'aigua ni de engegarla. Les mangueres son sempre destrossades, ab tot hi haverhi un empleyat á son cuidado.

Es necessari qu'ens preocupém de aixó y de dotar á Palafrugell d'un servey á l'altura de la seua importancia.

Demanda d'un servei eficient per respondre als incendis.

BAIX-EMPORDÀ, 1909. AMP.

A la matinada del dijous prop-passat ocorregué un incendi en un pallier existent en el pati de la casa que D. Galderich Moner posseïx en el carrer del Pi-vert.

Gracies á no fer gaire vent y á l'oportuna arribada dels bombers, que pogueren dominar tot seguit el foc, aquest fou extingit al poch rato privant de que fossin past de les flames el bestiar que hi havia en una cort contigue á l'esmentat pallier.

Afortunadament no s'hagueren de lamentar desgracies personals.

Actuació dels bombers. BAIX-EMPORDÀ, 1911. AMP.

EL FOC.—Divendres a les tres de la tarda se declará un incendi á una tenda de robes que D. Casimir Aumacelles posseïx en una casa de la Plaça de la Constitució, nombre 10, propietat de D. Joaquim Piera.

Descobert per uns veïns, prengué ràpit increment convertint-se la botiga en una immensa foguera, ajudant-hi deficiències notades en el servei d'aigües, ja que 'ls treballs d'extinció no pogueren portar-se a cap amb l'energia i rapidés que calia, en vista de lo qual el Director de «Manufacturas de Corcho S. A.», D. Joan Miquel posà noblement a disposició dels bombers els dipòsits d'aigua de dita fàbrica.

Ene el lloc del sinistre hi vegerem a l'Alcalde senyor Mas, els regidors senyors Gich, Bisbe i Ferrer, jutje senyor Ferrer, fiscal J. Manich, el sargent de la G. C., el tinent de Carabiners i un públic nombrosíssim.

S'atribueix l'incendi a una imprudència d'uns nens, habent ocasionat pèrdues de bastant consideració.

Ha visitat la nostra redacció D. Casimir Aumacelles, duenyo de la tenda de robes en la que ocorregué l'incendi que ressénym, el qual ens ha pregat que des de aquestes columnes ens fem interpret del seu profon agraïment envers les autoritats totes, bombers i veïns pel bon zel desplegat, i molt especialment envers D. Joan Miquel, Director de «Manufacturas de Corcho S. A.» quina intervenció al posar l'aigua i els aparells de la seva fàbrica a disposició dels bombers tant serví per a aturar el terrible increment que'l foc anava prenguent.

Manufacturas del Corcho SA posa a disposició dels bombers aigua i aparells de la seva fàbrica en un incendi a la plaça de la Constitució (actual plaça de l'Església).

BAIX-EMPORDÀ, 19 DE NOVEMBRE DE 1916. AMP.

UN INCENDI. Dimarts passat, a dos quarts de set de la tarda, hom va veure sortir fum del pis superior de la casa n.º 2 del carrer de Josep Ferrer, on hi té instal·lats els tallers i magatzem, l'acreditada lampisteria de L. Maria. Donada de seguida la ven d'alarma, es pogué constatar l'existència del foc que, de moment amenaçà prendre proporcions, fent-ho encara més de témer la dificultat amb què havia de realitzar-se el servei d'extinció.

La rapidesa, però, amb què es va córrer a sufocar-lo, per part de molts veïns primer i del cos de bombers després, fou ràpidament localitzat el foc i poguer donar-lo com a apagat cap allà a les vuit del vespre.

Al lloc del sinistre hi acudiren les Autoritats locals, forces de la G. C. i nombrós públic.

Hom ignora les causes del sinistre, així com també la quantia de les pèrdues.

Incendi apagat per veïns i bombers.

BAIX-EMPORDÀ, 13 D'AGOST DE 1932. AMP.

mena de magatzem de bombers amb bombes per aigua, cubetes de lona, mànegues de cautxú, cascs i uniformes. Durant anys se seguia sense una dotació humana sostinguda per l'Ajuntament. El 1906 al ple de l'Ajuntament s'hi va anotar la conveniència de crear un cos de bombers a la vila.

Els nostres bombers eren gent d'ofici, sobretot paletes i llaners. El cap del cos era Sebastià Carré, àlies Bordils, mestre de cases i organitzador de festes del barri, seguit d'oficials, sergents, caporals i primeres fins a arribar a un grup que bombava aigua però que no tenia distinció oficial. El cos de bombers palafrugellenc executava maniobres d'entrenament els diumenges a la tarda per a aquell públic selecte i entusiasta que les volia presenciar.

Disfressats amb uniformes del cos de bombers de la dècada de 1920, al carnaval de Palafrugell de 1935.

AMP. COL. LLUÍS MOLINAS FALGUERAS.

L'any 1980 Palafrugell va aconseguir la caserna del Servei de Protecció i Extinció d'Incendis. El Departament de Governació de la Generalitat de Catalunya s'encarregava del manteniment del parc auxiliar de bombers i deixava l'Ajuntament amb una quota de col·laboració de l'1 per cent del pressupost. L'antiga caserna s'emplaçava al carrer del Cementiri cantonada amb el carrer de la Vall d'Aran. La dotació de Palafrugell constava de sis homes, en un servei permanent de dos, un dels quals havia de ser necessàriament conductor. Aquesta dotació es reforçava a l'estiu com a conseqüència de l'augment de població de la comarca i també per l'augment del risc d'incendis. El parc de bombers de Palafrugell cobria els serveis del sector format per Calonge, Palamós, Vall-llobrega, Mont-ras, Torrent, Pals i Begur. Algun d'aquests municipis disposava de personal voluntari relacionat amb el servei d'extincions.

Vehicles del Servei de Protecció i Extinció d'Incendis de Palafrugell, 1982.
FOTO LLIBERT PUIGNAU. AMP. FONS AJUNTAMENT DE PALA FRUGELL.

SERVEIS I SORTIDES DEL 1981	
Incendis urbans	12
Incendis industrials	11
Incendis forestals	81
Incendis varis	13
Accidents	2
Explosions	—
Urgències diverses	6
Sortides vàries	2
Falses alarmes	7
Sortides sense actuar	12
TOTAL:	146

Noteu la gran quantitat de sortides per causa d'incendis forestals en proporció al totals d'actuacions (més del 50 per cent) i les falses alarmes, fet que cal condemnar tant per llur actitud provocadora com per la irresponsabilitat que suposa desorientar un equip d'homes dedicats al servei públic.

Serveis efectuats pel Parc de Bombers.

CAN BECH, FEBRER 1982. AMP.

Després de l'acord pres per unanimitat en el ple de l'Ajuntament, l'any 1982 es van iniciar els tràmits per a l'adquisició d'un terreny de 8.000 m² al paratge Brugueres per a la ubicació de serveis municipals, dels quals 5.500 serien cedits a la Generalitat per tal de bastir-hi un nou quarter de bombers, d'acord amb les característiques del servei assignades a Palafrugell.

Amb sortida a la carretera de Palafrugell a Regencós, la ubicació del nou quarter ha permès gaudir fins a l'actualitat de les instal·lacions adients per garantir continuïtat i eficàcia a la zona.

Bullidors de suro.
AMP. COL. ANTÒNIA FERRER SERRAS.

La indústria surera

La presència de suredes era un dels elements que va permetre instaurar la indústria surotapera a Palafrugell. En els seus inicis i durant molt de temps moltes cases treballaven el suro. Només amb un pati on es pogués emmagatzemar el suro mentre reposava i assecar els taps i amb una perola per bullir-lo ja se'n feia prou.

La indústria del suro buscava els seus mètodes per obtenir l'aigua que necessitava en el procés de tractament del suro. Can Mario va ser una indústria capdavantera de la mecanització. Joan Miquel i Avellí, *Joanet Mario*, la va crear l'any 1900 amb socis alemanys. L'empresari es va dedicar a tota mena d'especialitats aprofitant tots els recursos de la matèria primera.

Per bullir i rentar el suro, la fàbrica abastia l'aigua del seu propi pou, situat sota mateix de l'emblemàtic dipòsit de la fàbrica, que va ser construït el 1904. En èpoques de sequera alguns veïns també l'utilitzaven i anaven a buscar-hi aigua. El pou tenia 28 metres de profunditat i garantia l'extracció d'entre 300 i 400 m³ diaris d'aigua per a les necessitats de la fàbrica. Entre aquell mateix any i el 1905, per tal de garantir una reserva d'aigua i seguint un projecte de General Guitart i Lostaló, l'empresa barcelonina Can Torres dels Ferros va alçar un dipòsit sobre el pou.

L'any 1920, Joanet Mario va adquirir la gran factoria de Palamós i va fundar filials comercials a Londres i Nova York. Una dècada més tard el fundador de la fàbrica es va retirar quan la casa nord-americana Armstrong Cork Company va comprar la indústria surera. L'any 1913 l'Ajuntament de Palafrugell va concedir el permís per construir uns coberts que configurarien la zona de forns a la zona entre els carrers de Miquel, Vincke i Meyer i de la Lluna.

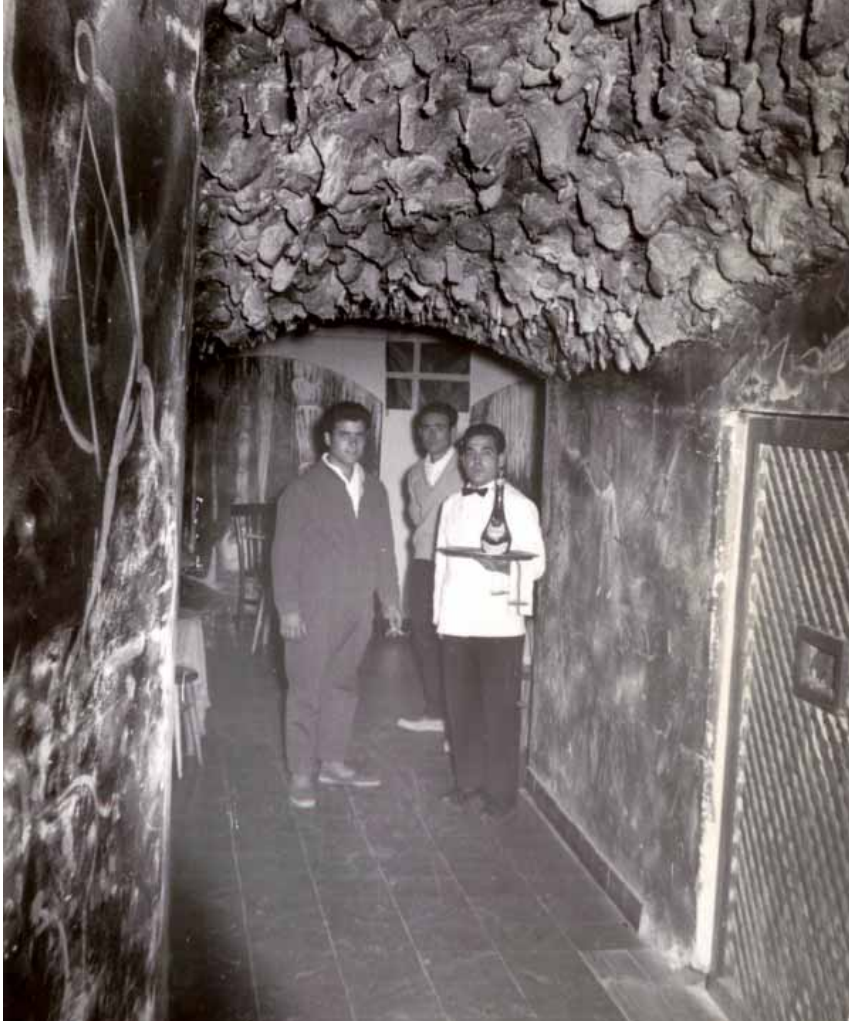
Bullidores
del carrer del camí Fondo.
AMP.

L'any 1991, ja desarmada la fàbrica, els nous propietaris volien enderrocar-ne la torre, però els vilatans i l'Ajuntament van impedir-ho, fins a aconseguir que la torre de can Mario fos declarada Bé Cultural d'Interès Nacional l'any 2000. El projecte de rehabilitació, redactat per Elsa Pastor Ferrer, va ser adjudicat a l'empresa Aplicación de Pinturas SA amb un termini d'execució de quatre mesos i un pressupost de gairebé catorze milions i mig de pessetes.

Avui dia l'antiga fàbrica acull el Museu d'Escultura Contemporània de la Fundació Vila Casas a Palafrugell, inaugurat l'any 2004. Exhibeix al voltant de 220 escultures que daten des de la dècada dels seixanta fins a l'actualitat i que pertanyen a diversos artistes nascuts o residents a Catalunya. El Centre d'Interpretació del dipòsit d'aigua de Can Mario, situat al dipòsit d'estil modernista de l'antiga fàbrica surera (vegeu *Dipòsit de Can Mario*, a *Del subsòl als dipòsits*), permet descobrir la història d'aquest element emblemàtic i accedir a la seva terrassa, a 35 m d'alçària, des d'on es pot gaudir d'una panoràmica privilegiada de Palafrugell i l'Empordanet.

L'any 2010 l'edifici es va adequar per convertir-lo en un espai firal amb prioritat per dur-hi a terme esdeveniments culturals i comercials. Les primitives quadres conservades de la Bòbila Vella han passat a ser actualment la seu de l'Institut Català del Suro i de l'Associació d'Empresaris Surers, després d'una acurada remodelació. El Museu del Suro, fundat el 1972 i dedicat a la temàtica surera, va inaugurar la nova seu el 29 de juny de 2012 i està ubicat a la fàbrica surera modernista de Can Mario.

Els antics bullidors de suro, imprescindibles per a la indústria surera de finals del segle XIX i principis del XX, tenen un alt valor en la memòria històrica i en la vida socioeconòmica de la vila. Gairebé a cada casa de la vila hi havia una perola per bullir el suro, que es treballava a la mateixa entrada de l'habitatge.

Entrada del bar-discotheca La Montaña del carrer Cesàrea. L'armari de la dreta contenia les instal·lacions de l'aire condicionat.

COL. HOTEL MONTECARLO.

El turisme

El turisme va substituir el suro com a principal motor econòmic de la vila després de la postguerra. Abans de la guerra, el turisme era una activitat reduïda per a les classes més acomodades de la societat catalana, espanyola i europea. El matrimoni londinenc Woevodski —ell rus i ella irlandesa— va arribar als anys vint al municipi, es va enamorar de cap Roig i van atraure al poble tres o quatre famílies angleses més. Ells mateixos van construir la Musclera per a Lord Altringham, governador de l'Àfrica Oriental anglesa, que comprenia Kenya i Uganda. Com altres anglesos, no es va pas establir al terme de Palafrugell per passar-hi els estius, sinó els hiverns.

L'any 1932 es va crear el Foment de Turisme Municipal i l'any següent es va celebrar una primera assemblea de turisme al santuari de Sant Sebastià amb la intenció de planificar la demanda en augment i limitar el creixement desmesurat a la franja marítima. D'allà en van sortir l'Associació de Municipis i el Patronat de la Costa Brava, que la guerra civil va acabar esborrant. A partir de 1955, durant el *boom* turístic definitiu, van aparèixer nous barris per acollir la població immigrada mentre que a la franja marítima van proliferar els habitatges de segona residència. Amb l'augment del turisme va arribar també per a bars, restaurants i hotels la necessitat de garantir comoditats a aquells qui visitaven la regió. Actualment, el 80% de l'aigua industrial s'utilitza per a la transmissió de calor o refrigeració.

Obres a l'actual rotonda del Dr. Josep Trueta, que distribueix el trànsit entre Calella i Llafranc, a principis dels anys seixanta.
AMP. FONDS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL.

Les 'cubes' de Joan Davan

Mentre que l'Ajuntament de Palafrugell, amb pocs recursos, no podia arribar a totes les necessitats del municipi, Calella anava creixent. A la dècada dels seixanta al nucli costaner l'aigua de pous i cisternes no donaven abast als particulars i, sobretot, als hotels Sant Roc i La Torre. Joan Davan, de sobrenom es *Gamarús* perquè va comprar un ocell d'aquesta espècie a Palamós i l'exhibia a casa seva amb gran orgull, va comprar un camió *cuba* i anava a omplir d'aigua les cisternes on se'n necessitava. Amb molt bon ull comercial, no dubtava a llogar el dret de treure aigua de pous potables de Palafrugell i de Pals quan no en feia prou amb la del pou que hi havia a la cantonada de casa seva. Abans de carregar els camions cisterna, omplia amb aigua del pou un gran dipòsit circular que quedava molt a la vista de la gent. En una ocasió van omplir la piscina dels apartaments de la Colina del Sol amb un milió de litres.

L'any 1956 el dipòsit de la torre de Can Mario es va rebentar i les baixes temperatures van fer glaçar l'aigua que en regalimava.

FOTO SALVADOR MANICH. AMP. COL. FAMÍLIA REGÍ-AGUSTÍ.

Calaix de sastre

El registre de dades

***L'aigua és bona quan hi ha eixut;
si n'hi ha massa, tururut***

Dietaris de la família Fina

Els membres de la família Fina de successives generacions van escriure de forma molt directa i senzilla uns dietaris que són una bona font d'informació de fets de tota mena de l'època. Gràcies a ells tenim les primeres dades meteorològiques de la vila. La primera referència que es té del temps i el clima de Palafrugell data de l'any 1542. A través d'aquestes notes i dietaris es pot deduir com era el clima de Palafrugell durant els segles XVI i XIX, del qual no s'aprecia cap canvi notable. Alguns fets destacables en els dietaris són un fort temporal registrat l'any 1840, diverses sequeres que van afectar la vila principalment els anys 1561, 1562, 1567 i 1846-47 i, en contrast, les inundacions dels anys 1542, 1842 i 1875.

Els dietaris de la família Fina, amb coberta de pergamí.

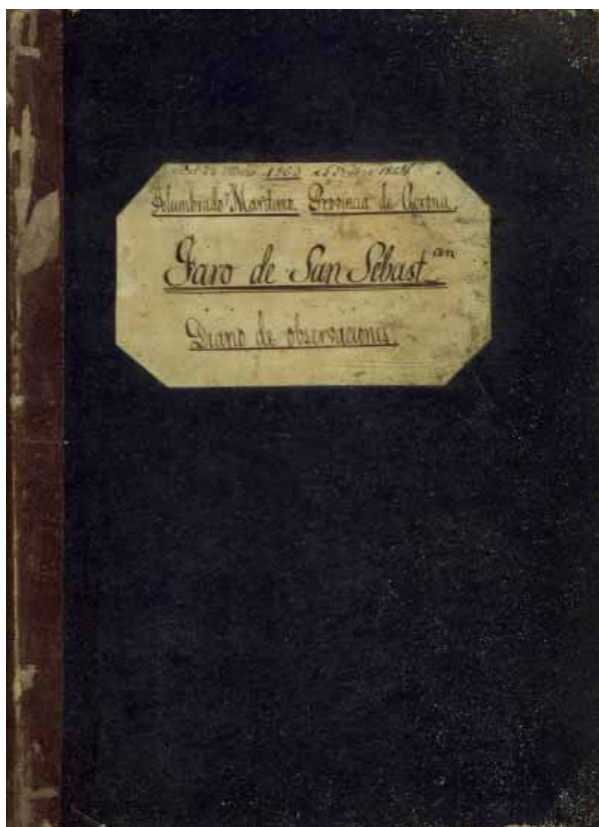
AMP. FONS FINA-ROCAS.

El professor Pere Pascuet i les primeres dades meteorològiques científiques

Pere Pascuet, que va exercir de professor a l'escola pública de Palafrugell, va prendre les primeres dades científiques meteorològiques de Palafrugell. Era un home que es preocupava pel progrés de la vila i va crear un fons d'estalvi escolar, una biblioteca i va ser un dels fundadors de la Caixa d'Estalvis de Palafrugell. Tenia l'afeció d'observar i analitzar el temps meteorològic diari i anotar les dades de temperatura, precipitació, pressions, vent, etc. Es tenen les dades completes del 1897 al 1900.

Estació meteorològica del far

El 1874 es prenen per primera vegada dades a l'estació meteorològica de Sant Sebastià; amb anterioritat ja s'havien realitzat algunes anotacions sobre el vent i l'estat del mar. No és fins al 1918 que es comença a emprar el termòmetre d'alcohol, però sembla que les dades no eren gaire exactes; potser no estava suficientment protegit o estava mal orientat. Al llarg de la història d'aquesta estació hi ha hagut diversos observadors, l'últim va ser l'agost del 1999, quan l'automatització va fer fora l'últim farer. Durant aquest temps es van enregistrar xifres històriques a les mitjanes a causa dels estius poc calorosos.

Diario de Observaciones del Faro de San Sebastián 1863-1864

H.	M.	PERTURBACIONES		ESTADO		Dirección del viento	Fuerza a la vista del mar
		en la lancha.	en la máquina.	de la atmósfera.	de las bujías.		
6	15			2 ^a Buja			
7							
8		San Sebastián	San Sebastián	2 ^a Buja		flaca	alguna
9							
10				2 ^a Buja			
11							
12		2 ^a	2 ^a	2 ^a	2 ^a	calma	
13							
14				2 ^a Buja			
15							
16		2 ^a	2 ^a	2 ^a	2 ^a	2 ^a	
17							
18				2 ^a Buja			
19							
20							
21							
22							
23							
24							
25							
26							
27							
28							
29							
30							
31							
1							
2							
3							
4							
5							
6							

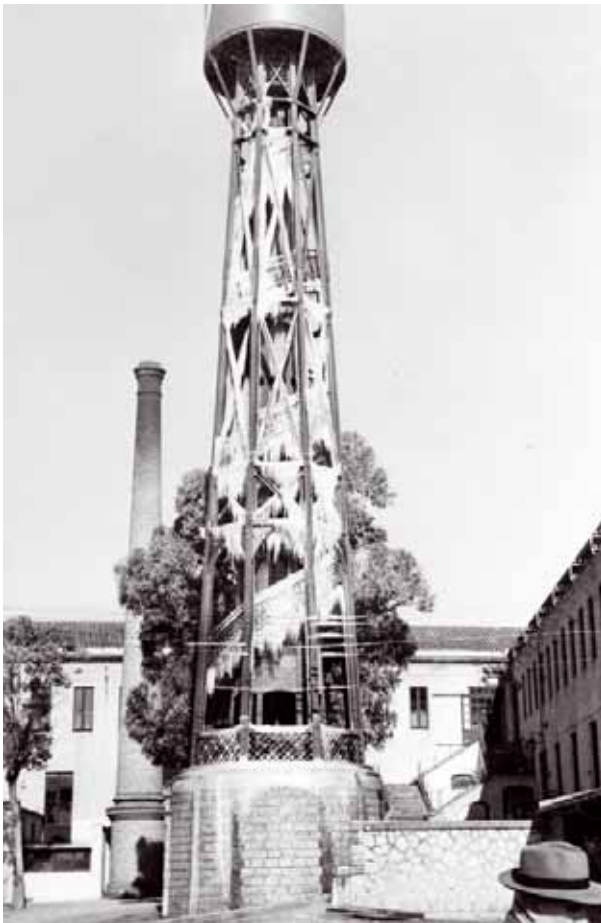
En la mañana de este día muy calma, de tarde viento de gulfos, muy bella atmósfera despejada y hermosa con calma.

Observacions meteorològiques del Far de Sant Sebastià (1863-1864), coberta i primera pàgina. La sèrie arriba fins a l'any 1960 i és una de les més antigues i completes de la mediterrània.

AMP. FONS FAR DE SANT SEBASTIÀ

Uns quants fets remarcables:

- 1908 – Gran inundació. El diumenge 15 de novembre el cel va descarregar progressivament grans ruixats per tot l'Empordà. Dilluns van continuar els ruixats però continus i sense mesura, a la nit encara es van intensificar més i van deixar tots els carrers de Palafrugell talment com rieres. El carrer Ample i el Pi i Maragall eren dos rius. Aquest últim va topa amb les runes acumulades de la demolició de la torre de Can Moragues, que va fer de resclosa i va enviar l'aigua a l'interior de botigues i cases. El reblaniment del terreny va provocar l'ensorrament d'algunes parets. Van anar a terra les de les hortes d'en Plaja, Ferriol, Martí, Carles, Frigola i algunes altres. Les aigües de la vila van baixar cap al sud, en el seu curs normal, i van convertir la conca de l'Aubi i la plana d'Ermedàs en un gran estany.
- 1920 – Any de sequera. La vila va patir una terrible sequera que va obligar les autoritats a instal·lar diverses fonts públiques per garantir l'abastament de la població, ja que la majoria de pous particulars es van assecar.
- 1933 – L'any de la calor. La mitjana de temperatura va ser la més alta de tot el segle, uns 19,74°C, i a l'estiu les màximes van arribar a 40°C, i les mínimes no baixaven dels 25°C.

L'any 1956 el dipòsit de la torre de Can Mario es va rebentar i les baixes temperatures van fer glaçar l'aigua que en regalimava.

FOTO SALVADOR MANICH. AMP. COL. FAMÍLIA REGÍ-AGUSTÍ.

1942 – Forta nevada. Durant dos dies de gener hi va haver nevades contínues que van acumular gruixos de fins a 20 cm.

1945 – Any de la pluja. L'any més plujós del s. XX. Es van acumular més de 1.400 l/m². Només el mes de novembre es van enregistrar 947 l/m².

1947 – La nevada del segle XX. A partir del dia de Nadal i els dies següents la nevada va deixar gruixos de més d'un metre en molts indrets de la comarca. La gran nevada va obligar a tallar carreteres i vies de trens. Molts pobles es van quedar aïllats, i també sense electricitat.

1956 – L'any de la fred. Durant tot el mes de febrer es va produir un dels episodis més freds de tot el s. XX. A tot Catalunya van caure nevades abundants, però a Palafrugell no en destaca tant el gruix, sinó la temperatura mínima extrema. Vint-i-quatre dies seguits de forta fredor, les temperatures mínimes eren negatives, sovint inferiors a -5°C. La sensació tèrmica, a causa del vent del nord, era d'uns -30°C. Normalment aquestes masses d'aire fred provenen de Sibèria o de zones polars. En l'època, alguns mitjans de comunicació van arribar a dir que aquesta onada de fred era causada per experiments soviètics amb ar-

Aspecte de plaça Nova per l'aiguat de l'any 1960. AMP. COL. JOAN ISERN AMIR.

Can Bech inundat, als anys 1960. FOTO ENRIC SOLÉS. AMP.

mament atòmic a l'Antàrtida. L'intens fred va fer molt de mal, no només a les canonades i mobiliari urbà, sinó també a les collites. Fins i tot van caure oliveres mil·lenàries. Passada la nevada, aquest fet va motivar l'abandó d'aquest conreu per sembrar blat, civada, etc., i una part de la població va marxar a la ciutat al sector de la construcció.

1962 – Nadal nevat. En sortir de la missa del gall els palafrugellencs van veure com quallava uns centímetres de neu. Durant tota la nit va continuar nevant i el dia de Nadal es van llevar amb una bona capa de neu.

1977 – Inundacions. Les fortes pluges del mes de març van provocar fortes inundacions a la població.

1985 – Any d'una forta nevada a la població. Com a regal de Reis es va produir una nevada que va assolir gruixos de 20 a 30 cm de neu. Va ser causada per l'entrada d'aire fred siberià i es van observar similituds amb la del 1956, però no va ser tan dura i es va esvaïr en tres dies.

1986 – Nevada memorable. El 31 de gener, una bossa d'aire fred provinent de centre d'Europa es va reforçar davant la Costa Brava gràcies a la humitat del mar. El resultat en va ser una forta borrasca amb un nucli inferior a 980 hPa. Es van arribar acumular gruixos de 40 cm a Calella i vents superiors a 100 km/h.

Aiguats i inundacions al carrer de Palamós entre els anys 1993 i 1995.

AMP. COL. PAULÍ MARTÍ BALLAND.

Llevantada a Calella de Palafrugell, amb els antics Banys d'en Caixa al fons, 2008.

2008 – Llevantada destructiva. El dia de Sant Esteve vam patir una forta llevantada. Una bossa d'aire fred arriba al golf de Lleó i provoca una potent borrasca que es desplaça fins davant les costes catalanes, amb constants onades de 6 metres, fet que va ocasionar múltiples destrosses al litoral palafrugellenc, en especial a Tamariu, on l'aigua va entrar fins i tot en un hotel.

Nevada al carrer de la Font,
amb la font Vella al fons,
2010.

Vista de Palafrugell nevada des de
dalt de la torre
de Can Mario, 2010.

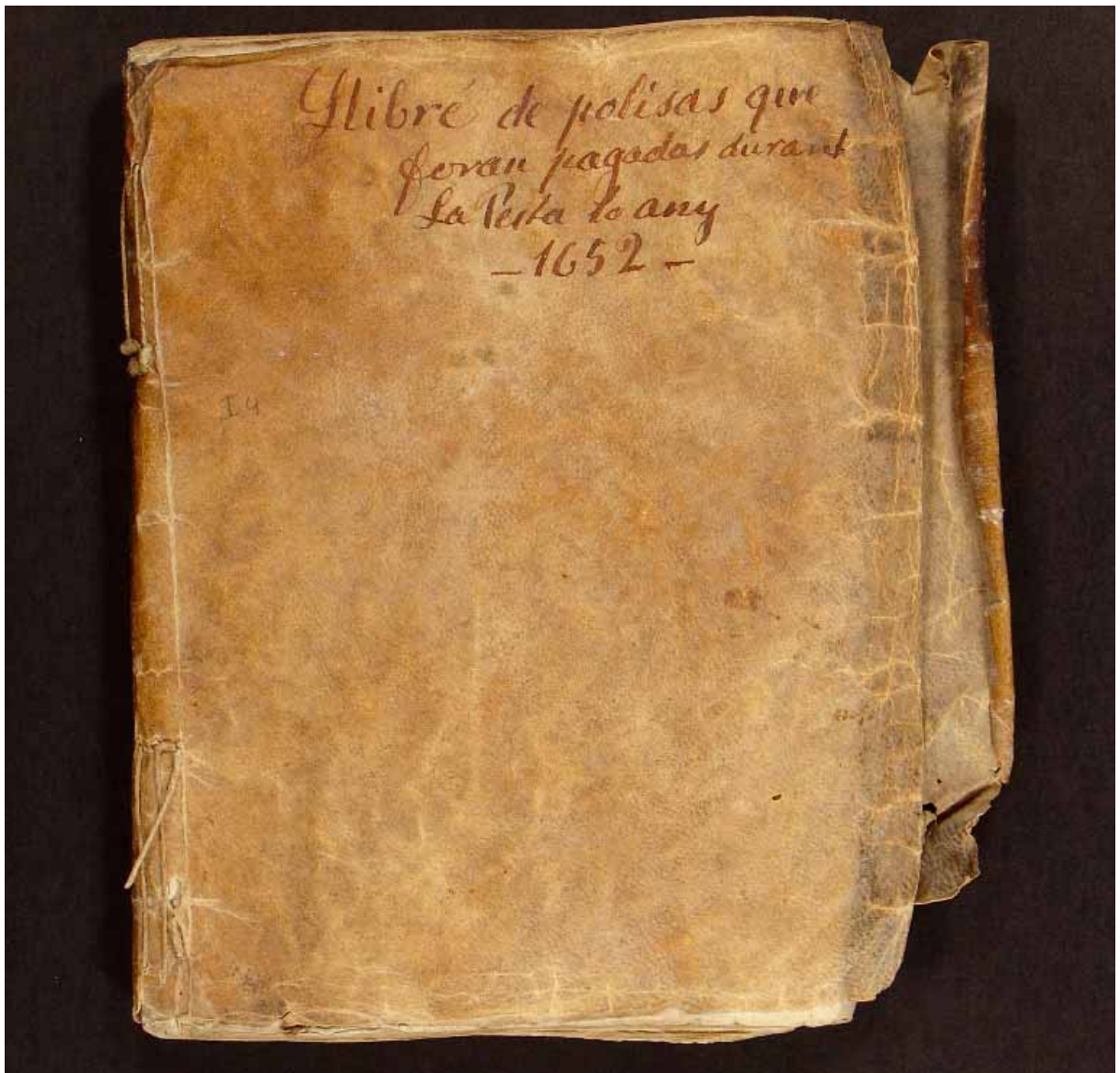
2010 – Nevada i sense llum. El 8 de març va caure una forta nevada que va deixar el poble dies sense llum. Va deixar a les fosques 450.000 gironins. La nevada més el fort vent del nord va provocar talls a les carreteres, la caiguda de pals de llum i de brancam i arbres sencers d'arreu, que a dia d'avui encara resten els boscos malmesos. Aquest brancam és un polvorí per a èpoques de sequera.

L'aigua, de recurs a perill

Aigua dolenta, bullida i colada abans d'entrar al ventre

La transmissió de moltes malalties infeccioses està relacionada directament o indirecta amb l'aigua. Depenent de l'agent biològic que les provoca (virus, bacteris, protozous o cucs) i les rutes de transmissió ambiental que tenen les podem classificar en grups diferents.

Les mesures per controlar les malalties mitjançant el sanejament i el subministrament d'aigua depenen de les rutes de transmissió que tenen més que no pas de les característiques biològiques dels patògens que les causen. Segons Mara i Feachern (1999) trobem quatre tipus de malalties: de transmissió fecal-oral, transmeses per l'aigua de rentada, provocades per patògens que tenen l'aigua o els organismes aquàtics com a hàbitat o com a hoste natural, i de transmissió mitjançant insectes que desenvolupen part del seu cicle de vida i crien a l'aigua.

La pesta

Palafrugell no va poder escapar-se de l'epidèmia generalitzada de pesta que es va estendre amb virulència per tot el Principat i només entre l'any 1651 i 1655 hi van morir 313 persones. El mossèn de la parròquia de Sant Martí relacionava la pesta bubònica amb un càstig diví que va causar una mortalitat desastrosa, mentre que en algunes poblacions s'havia acusat els jueus d'enverinar l'aigua dels pous i de les fonts per causar la malaltia.

El nou cementiri en un gravat d'un títol de 1885.

AMP.

La ubicació dels cementiris i les filtracions

A principis del segle XIX hi havia dos cementiris al poble, un dins la vila i l'altre davant de la casa-horta d'en Carles, als Forns, que s'havia utilitzat anys enrere com a hospital per als empestats. El següent cementiri es va aixecar a la Roella, a prop del mateix barri, i l'Ajuntament va demanar permís al capità general de Catalunya per enderrocar set torres i utilitzar-ne les pedres per fer-ne la tanca. Cal dir que només una de les torres va ser deruïda amb aquesta finalitat, ja que el governador García de Velasco va aturar les obres a temps.

El 14 de maig de 1882 la corporació municipal va acordar en sessió pública ordinària i per unanimitat la necessitat de construir un nou cementiri. El projecte que presentava l'Ajuntament era massa car i es va acabar construint als terrenys que havia sol·licitat l'església de Palafrugell al governador civil. El nou cementiri quedaria allunyat de les cases de la vila i podria assegurar les condicions d'higiene necessàries, la qual cosa evitaria les filtracions a les aigües i possibles focus d'infecció. El nou i actual cementiri va ser construït l'any 1885 al paratge de Morena.

Pasando en seguida al estudio de si los principios orgánicos son susceptibles de pasar á la atmósfera ó inficionar las aguas del subsuelo, rebate la opinión de Belgrand que en otro tiempo sostuvo que «las aguas procedentes de los ferrenos ocupados por las sepulturas, comunican á las aguas del subsuelo principios deletéreos en suficiente cantidad para perjudicar á la salud» y se adhiera á la de Schlesing el cual dice «en el interior del suelo ocurre un fenómeno del propio orden que el del fuego en la superficie, no tan violento y sensible como este, sino lento y sin signo alguno exterior, pero que no deja de ser una combustión perfecta que reduce toda impureza orgánica á ácido carbónico, agua y ázoe, mas perfecta aún y completa que la combustión viva oxidando y quemando el ázoe, cosa que el fuego no puede hacer.»

Pasando de la teoría á la práctica los repetidos experimentos hechos por Schutzensberger sobre la tierra virgen, sobre la recogida de encima los mismos atandes y sobre la existente debajo de éstos, ha permitido establecer, por una parte, que estas tierras solo encerraban una cortísima cantidad de principios orgánicos; y por otra, que no se encontraba en ella vestigio alguno de hidrógeno sulfurado, ni de óxido de carbono, únicos gases deletéreos ó molestos cuya producción deba admitirse.

Analizado el aire mezclado con las indicadas tierras, resulta de los variados experimentos del mismo Schutzensberger y de Mr. Miquel meteorologista del Observatorio, que los cadáveres inhumados en un suelo suficientemente permeable y á la profundidad de un metro y cincuenta centímetros desaparecen y son quemados en menos de cinco años, sin desprender ni dejar llegar á la superficie del suelo, ni aún á los cincuenta ó sesenta centímetros de profundidad gas alguno deletéreo ó pútrido, que ejercer pueda influencia alguna nociva á la salud.

Igual análisis sufrió el aire ambiente de varios cementerios, á diversas temperaturas y variados estados atmosféricos, no resultando de él diferencia alguna con los ambientes mas saludables.

En cuanto á la alteración posible de las aguas, resulta de su estudio, que es maravilloso el poder de epuración que la tierra posee; pues según análisis químicos de aguas del subsuelo de varios cementerios, hechos en varias épocas en el espacio de dos años, ya en época de sequía, ya en períodos lluviosos, por el mismo Schutzensberger, hanse siempre encontrado en perfecto estado de potabilidad y de igual buena calidad que sus congéneres, sin que contengan organismos microscópicos inferiores que constituir puedan gérmenes de enfermedad alguna.

Del dictámen que acabamos de resumir se desprende que, analizados ya química, ya micrográficamente todos los factores que entran en la descomposición del cuerpo humano y no hallándose en

ellos nada anormal, queda al parecer bastantemente acreditada la inocuidad de los cementerios, aunque estén situados en el centro de las mismas poblaciones, ó en sus cercanías; crédito que no obstante no sería legítimo si la observación práctica no lo corroborara. Y en efecto la práctica no lo desmiente. Dígase sinó, ¿Qué hechos fidedignos, que observaciones fieles prueban el alto grado de insalubridad, que á ellos se atribuye? ¿Es, acaso, mayor la mortalidad en sus cercanías? ¿Se ha comprobado que sus efluvios, miasmas ó emanaciones, aires, aguas y demás componentes den lugar á alguna enfermedad especial que les sea propia? ¿Han ocasionado acaso alguna afección epidémica? Pues si nada de esto puede achacárseles, si los exageradores en punto á su insalubridad no pueden imputarles daño alguno debidamente acreditado ¿á qué propósito, pues, conduce tanto prurito de innovaciones y tanta urgencia?

Sin embargo, sin negar en absoluto (y hasta para acallar susceptibilidades) algun grado de insalubridad á los cementerios, siquiera sea menor que la de un hospital, un hospicio, un cuartel y hasta de un teatro, estimamos prudente que se separen de poblado, que se les dé sobre todo la capacidad que á cada núcleo de población corresponda, partiendo del principio que esta debe ser tal que no obligue á hacer exhumación alguna sinó hasta pasados á lo menos cinco años de la fecha del enterramiento, tiempo que se conceptua necesario para que la combustión sea completa; que las sepulturas se cavan como *minimum* á 1 metro 50 centímetros de profundidad; que los nichos se construyan con buenos y sólidos materiales, con la menor porosidad posible, perfectamente enyesados ó cementados en todo su ámbito ya exterior ya interior y herméticamente cerrados; que se planten ellos, mas ó menos artísticamente setos de plantas ó arbustos, que á la par que sirvan de ornato, absorban el exceso tal vez de carbono, que en dados casos pueda su atmósfera contener, y en fin que se adapten á ellos todas cuantas reformas contribuir puedan á su mayor ornamentación y saneamiento; en la seguridad de que si así se hiciere, conservarse pudieran y servir luegos y luegos años, muchos de estos fúnebres recintos, aunque sus circunstancias no fueran sinó mediocres, evitando con ello rivalidades, competencias disturbios tal vez y sobre todo el desembolso de no despreciables sumas que acabarían de esquilmar al contribuyente, tan esquilnado ya por los mermados rendimientos de las industrias en atención á la crisis que todas atraviesan; por la muy escasa feracidad de las cosechas, por la filoxera en puerta de muchas comarcas y como remate y fin de cuentas por los grandes é insoportables impuestos con que el Sr. Camacho ha tenido á bien en su alta sabiduría regalarnos.

J. M. V.

L'exemplar destaca la importància d'impedir les filtracions dels cementiris a les aigües per evitar infeccions i malalties.

EL PALAFRUGELLENS, 24 DE SETEMBRE DE 1882. AMP.

L'aigua i el còlera

El setmanari *El Palafrugellense* dedicava l'exemplar del 5 d'agost de 1883 al còlera, després que la Societat de Medicina Pública de París estudiés les precaucions i mesures d'higiene pública que caldria adoptar en cas que es presentés l'epidèmia.

EL CÓLERA.

OFRECIMOS á nuestros lectores ocuparnos de esta terrible enfermedad teniéndoles al corriente de lo que pudiera ocurrir con respecto á Europa, y muy particularmente con respecto á España; y aunque afortunadamente después de dos meses de estar enseñoreada de todo el Egipto, no se ha atrevido á surcar los mares que la separan de Malta, Chipre, Génova, Marsella ó Barcelona, oportuno será dejemos apuntado lo que aconsejan los grandes epidemiólogos é higienistas, de un detenido y razonado estudio de la enfermedad que nos ocupa.

La Sociedad de Medicina pública de París, compuesta de hombres de ciencia de reconocido mérito, reunida al objeto de estudiar las precauciones de higiene privada, y las medidas de higiene pública que deberían adoptarse en el caso de que se presente la devastadora é implacable epidemia, y de cuya comisión fue ponente el reputado Dr. Vallin, en sesión celebrada el día 11 de Julio de 1883, aprobó por unanimidad las siguientes conclusiones:

«Ningún caso de cólera se ha observado hasta ahora en Europa: el peligro no es todavía inmediato, y cabe esperar que podrá ser evitado. Con todo, la prudencia exige que desde ahora se difundan entre el público consejos higiénicos que tiendan á prevenir ó impedir la propagación del cólera.

HIGIENE INDIVIDUAL.

1.ª Precauciones que deben tomarse en estado de salud.

No hay que olvidar que, aun en las grandes epidemias, las personas atacadas son la excepción, y que de aquellas son muchas las que curan. Es preciso conservar la tranquilidad de espíritu; los que tienen miedo resisten menos que los demás.

Se evitará la fatiga exagerada, el exceso de placeres y trabajo, las veladas largas, los baños frios y de duración; en una palabra, todo lo que produce cansancio.

Es particularmente peligroso el enfriamiento del cuerpo, sobre todo por las ventanas abiertas durante el sueño, los vestidos muy ligeros por la noche des-

pués de un día caluroso y beber agua fría en gran cantidad.

Evitar toda variación en el modo de vivir y las indigestiones.

Usar agua de mala calidad es una de las causas más comunes del cólera. El agua de pozo, de río, de arroyo, frecuentemente recibe las filtraciones del suelo, de las alcantarillas y de los residuos de las fábricas. Cuando no hay seguridad de la bondad del agua, es prudente hacer hervir por las noches muchos litros para el consumo del día siguiente.

No es malo hacer una infusión en el agua hirviendo de té u otra planta aromática y mezclar la infusión en vino.

Las aguas llamadas de mesa, son en estos casos muy útiles, pero requieren gran vigilancia por fabricarse muchas veces en agua mala en los mismos sitios de donde se exportan.

Los tahoneros hacen muchas veces pan con agua de pozo, casi siempre ensuciada por las alcantarillas vecinas. Hay que renunciar completamente al agua de pozo.

Puede hacerse uso moderado de frutas buenas y maduras, debiendo antes mondarlas y mejor cocerlas.

Esto último se recomienda, sobre todo para las legumbres, rábanos etc. etc., que podrían guardar algunos gérmenes peligrosos.

En todas las epidemias de cólera se ha probado que la intemperancia y el exceso en la bebida favorecen muy mucho los ataques de la enfermedad. Algunos creen preservarse del cólera bebiendo más que de costumbre aguardiente y licores alcohólicos. Nada más peligroso. La abstención completa ofrece menos peligros que el exceso por ligero que sea.

Los helados, y en general las bebidas con hielo formadas rápidamente en plena digestión ó sudando, pueden determinar en todo tiempo indisposiciones parecidas al cólera.

Razón de más para abstenerse de ellos en caso de epidemia.»

En otro número daremos á conocer á nuestros abonados las precauciones que se deben tomar en caso de enfermedad, como igualmente las medidas de higiene pública indicadas por el centro científico del cual hemos copiado las disposiciones que anteceden.

Por ahora, si bien es verdad que la epidemia azota de una manera cruel las poblaciones egipcias, en particular el Cairo, en cuyo punto mueren de 300 á 400 personas diarias, no obstante, según opinión del ilustre médico higienista parisiense Mr. Fauvel, no existe peligro para Europa mientras el cólera no invada Alejandria; y afirma, en una luminosa y bien escrita memoria leída en la Academia de Ciencias de París, que si se sostienen las medidas prohibitivas y cuarentenarias durante un mes, desaparecerá todo peligro para las naciones de Occidente porque la enfermedad irá decreciendo, haría sin duda de carne humana, para ir á refugiarse otra vez á orillas del Ganges, en cuyo punto reina constantemente de una manera endémica.

Ojalá las profecías de Mr. Fauvel se cumplan. No deseamos otra cosa.

DESCUBRIMIENTO IMPORTANTE.

La prensa médica y una gran parte de la política se ha ocupado con grandes elogios de la importancia del compuesto químico que ha descubierto el DR. TERRADES, reuniendo en disolución concentrada los principales sulfuros de que están impregnadas las mejores aguas sulfurosas de los manantiales. Todo enfermo atacado de **herpes, malos humores, erupciones, acrimonias, irritaciones, etc.**, puede tomar aguas sulfurosas muy eficaces sin moverse de su casa. Sirvase al efecto de esta composición que el autor denomina **AZUFRE LÍQUIDO VOLCANIZADO**. Sus efectos son seguros y exentos de todo peligro y bastan dos gotas para transformar instantáneamente un vaso de agua común en **sulfurosa**. Cada frasco equivale á 80 vasos de agua **sulfidratada** y solo vale 2 pesetas 50 céntimos en las farmacias de la Sra. Viuda de García, Sr. Delgado, «El Globo,» y Sr. Fernandez, farmacia de S. Pedro, Sevilla.—Sres. Alomar y Uriach, Vidal y Ribas, Barcelona.—D. Joaquín Ametller, Gerona.—Palafrugell D. José Guich y en S. Felin de Guixols en casa del autor.

La prensa médica y una gran parte de la política se ha ocupado con grandes elogios de la importancia del compuesto químico que ha descubierto el DR. TERRADES, reuniendo en disolución concentrada los principales sulfuros de que están impregnadas las mejores aguas sulfurosas de los manantiales. Todo enfermo atacado de **herpes, malos humores, erupciones, acrimonias, irritaciones, etc.**, puede tomar aguas sulfurosas muy eficaces sin moverse de su casa. Sirvase al efecto de esta composición que el autor denomina **AZUFRE LÍQUIDO VOLCANIZADO**. Sus efectos son seguros y exentos de todo peligro y bastan dos gotas para transformar instantáneamente un vaso de agua común en **sulfurosa**. Cada frasco equivale á 80 vasos de agua **sulfidratada** y solo vale 2 pesetas 50 céntimos en las farmacias de la Sra. Viuda de García, Sr. Delgado, «El Globo,» y Sr. Fernandez, farmacia de S. Pedro, Sevilla.—Sres. Alomar y Uriach, Vidal y Ribas, Barcelona.—D. Joaquín Ametller, Gerona.—Palafrugell D. José Guich y en S. Felin de Guixols en casa del autor.

Anunci de sofre líquid galvanitzat per afegir a l'aigua i curar malalties.

EL PALAFRUGELLESE, 5 DE NOVIEMBRE DE 1882. AMP.

Relació entre els taps de cautxú i la contaminació de l'aigua embotellada.

EL PALAFRUGELLESE, 12 D'ABRIL DE 1885. AMP.

NO MAS TAPONES DE CAUCHÚ.

—♦♦♦—

CUMPLIENDO con el deber que gustosamente nos hemos impuesto, de publicar todo lo que pueda afectar directa ó indirectamente á los intereses de esta comarca y en particular los que representa la industria corcho-taponera, no vacilamos en publicar un interesante artículo que con el título *Una Cuestión de Sanidad*, vió la luz pública, no hace mucho tiempo, en el acreditado periódico alemán *La Gaceta de Francfort*. Veámoslo:

«La opinión general en Alemania—dice el citado periódico—está muy preocupada, por los perjuicios que ocasiona á la salud pública, el sistema de embotellar, empleando los tapones llamados de *Patent*.

Es verdad que estos tapones de porcelana y *cauchú* ofrecen cierta comodidad al destapar la botella; sin embargo hay personas peritas que los rechazan por defectuosos y por considerarlos constantes focos de infección; pues aunque se emplee el mejor esmero en limpiarlos quedan siempre materias orgánicas adheridas á la goma, que de ningún modo pueden

evitarse. Esto con frecuencia comunica á la cerveza y al agua mineral un sabor muy desagradable, habiéndose llegado al conocimiento de que este sistema de tapar es altamente perjudicial á la salud; y mucho más puede serlo todavía si las botellas de que tratamos han estado primero, lo que es muy posible, en el aposento de un enfermo, ó proceden de un foco de infección, un hospital, por ejemplo, lo que sucede muchas veces.

Está fuera de toda duda que los tapones de *cauchú* tienen influencia sobre el líquido que guardan, lo cual ha sido evidentemente demostrado por el célebre Doctor Jeserich, químico forense de la ciudad de Berlín, quien sobre el particular dice lo siguiente: «Está probado que la cerveza que tiene una presión de ácido carbónico, puede mejor desarrollarse en botellas de tapón de corcho que no en batallas de tapón *Patent*.»

Además, presentan otro inconveniente que vale la pena tenerlo en cuenta. Siempre hay una parte de líquido que se mantiene en contacto y está alrededor del tapón *Patent*, la que se seca y combina con aquél, ofreciendo, según análisis, un campo ó medio muy bien preparado para el fácil desarrollo de micro-organismos; comprendiéndose desde luego que esta producción de infusorios pueden ser nocivos á la salud.

¿Cuántas veces esos micro-organismos pueden haber sido causa de ciertas epidemias de origen desconocido, ó de enfermedades contagiosas propagadas con suma facilidad y que únicamente este sistema de tapar habrá originado?

En tiempo de epidemias pues, y siempre, el tapón de *cauchú*, uno de los mejores conductores de la enfermedad reinante, debe ser considerado como muy peligroso.»

Enseguida se comprende la gran importancia del artículo preinserto, y las autorizadas afirmaciones del periódico alemán, teniendo en cuenta la gran importancia que ha adquirido el tapón de *cauchú* en el extranjero, particularmente en los grandes centros de población, en las cuales á tanto monta el consumo diario de toda clase de bebidas, particularmente cerveza y aguas medicinales.

De ahí el que nosotros llamemos la atención de la prensa española respecto á este particular, felicitándonos al propio tiempo del fracaso sufrido por el tapón competidor de nuestro tapón de corcho, cuya manufactura, como es sabido, nació en Cataluña y es el primero y principal producto de nuestra industria corcho-taponera, la cual viene soportando desde bastante tiempo la terrible competencia del tapón *cauchú*, rival que representa y escatima en el consumo del año, millares de balas de tapones de corcho á nuestra producción.

DEFUNCIONS

Benito Clé Pont, 25 anys, vesper cara y mans; Teresa Baldís Miquel, 2 mesos, enteritis; Francisca Botill Reixach, 1 any, enteritis; Joan Isern Dalmau, 77 anys, apoplegia crònica; Baldomer Aldrich Borrassell, 72 anys reblandiment cerebral; Maria Mató Cortada, 75 anys, endocarditis crònica; Tomasa Bofill Miquel, 40 anys, pulmonia; Maria Vilella Jonama, 15 anys, febre tifoidea; Josep Girbau Girbal, 72 anys, hemorragia cerebral; Maria Juliá Armengol, 71 anys, cirrossis hepàtica; Isern Joanama Galí, 54 anys, catarro intestinal; Joan Cervera Pelegrí, 50 anys, tuberculossis laringea; Josep Carreras Martí, 60 anys, càncer del estómac; Rosa Callis Cumalat, 75 anys, eclerossis vascular.

DEFUNCIONS. — Josep Ferrer Dalmau, 71 anys, hemorragia cerebral; Enrich Sais Aleña, 16 mesos, bronconeumonia; Antoni Heras Verdaguer, 73 anys, carcinoma gàstrich; Jaume Calverol Pujol, 33 años, febre tifoidea; Carlos Marqués Guilló, 28 anys, infecció purulenta; Carlos Xifre Gelpí, 3 anys, meningitis tuberculosa; Benet Solench Esteva, 84 anys, atach assistolia; Martí Deulofeu Bofill, 62 anys, laringitis cancerosa; Maria Grassiot Pruneda, 8 dies, ódusió intestinal; Juan Cisterna Oliveras, 4 anys, nefritis parenquimatososa; Eugenia Mulá Martí, 30 anys, meningitis; Innominat Cortey Rius, 27 hores, insuficiencia orgánica, Josep Gich Fontanet, 64 anys, urenia consecutiva a una nefritis parenquimatososa.

Morts per febre tifoide al registre civil.

BAIX-EMPORDÀ 8 D'OCTUBRE DE 1911 I 29 DE SETEMBRE DE 1912. AMP.

La febre tifoide

L'any 1924 Marià Faura va presentar, juntament amb Josep J. Mirabet i Matheu, un informe molt complet de l'estudi de tot el territori de la zona de Palafrugell, Begur i Regencós en què s'adjuntava també informació sobre la demografia, que registrava un nombre de defuncions per febres tifoides més elevat que a la resta d'Espanya.

Els nitrats

Els nitrats són una sal química derivada del nitrogen que es troba de forma natural en concentracions baixes en l'aigua i el sòl. La contaminació de les aigües naturals per compostos nitrogenats provoca la presència de nitrats en les aigües de subministrament públic. Bullir aigua no és una solució eficaç i no permet fer desaparèixer els nitrats.

Aquesta contaminació pot ser deguda a compostos nitrogenats puntuals, en activitats industrials, ramaderes o urbanes, o bé de manera dispersa per l'ús de fertilitzants, en activitats d'agronomia. A part de l'aigua, es pot trobar també en aliments que mengem. Les bledes, els espinacs i l'enciam tenen capacitat d'acumular nitrats. Molts additius conservants d'aliments, sobretot càrnics, afegeixen sals sòdiques i potàssiques dels nitrats i dels nitrits. A través de la dieta solem fer una ingesta mitjana de nitrats, NO_3 , d'uns 50 mg/dia, que és el màxim permès legalment.

Veïns del poble demanant
que es millori la qualitat de l'aigua,
tot i que l'Ajuntament assegurava
que era totalment potable,
el 20 de febrer de 2000.

FOTO ÀLEX CEBOLLERO LUJÁN, AMP.
FONS AJUNTAMENT DE PALAFRUGELL

Un color blavós de la pell és el primer efecte per metahemoglobinèmia, ocasionada per ingesta de nitrats. L'increment de metahemoglobina a la sang, una hemoglobina modificada (oxidada), és molt perillós, ja que limita el transport de l'oxigen als teixits. El grup de més risc davant els efectes adversos dels nitrats són principalment els lactants, les embarassades i les persones amb malalties relacionades amb l'hemoglobina.

La contaminació continua creixent per l'excés d'explotacions ramaderes i agrícoles per la falta de control de l'administració. Segons diferents estudis, actualment el nivell del poble es troba sota el límit permès i no hi ha cap zona vulnerable per contaminació de nitrats delimitada.

Cassoletes al dolmen de can Mina dels Torrents.

La màgia de l'aigua i les llegendes

Les cassoletes

En la nostra terra, rica en remeieres i en monuments megalítics, no seria estrany, com afirmava el mossèn Joan Serra Vilaró, que es recollís la pols i l'aigua que quedava en les cassoletes de certs monuments prehistòrics per realitzar pràctiques de màgia animista o remeis de medicina popular.

Una cassoleta semiesfèrica d'aquest tipus es va descobrir a la part superior central de la llosa de coberta del dolmen de can Mina dels Torrents a Llafranc, situat en un bosc proper a la font d'en Xeco. A la cova del mas Estela de Llofriu hi ha algunes cassoletes de similars característiques, com les que s'han trobat en altres dòlmens i menhirs de la comarca.

Capella de Sant Ponç, a Santa Margarida.

L'aplec de Sant Ponç i la devoció a l'aigua

L'11 de maig se celebrava la festa de Sant Ponç, al veïnat de Vilarnau o Santa Margarida. Aquest sant és de molt antiga devoció a Palafrugell, d'aquí que l'ermita (segles VIII-IX) sigui dedicada a ell. En el passat tota població de tradició agrícola seguia un calendari quotidià estretament lligat al ritme vital de la natura, que marcava dies determinats en què es feien festes i cerimònies per celebrar el final o inici de les feines del camp, demanar bon temps i bones collites en un futur. La celebració pel sant remeier, patró dels herbolaris i els apicultors, coincideix amb la plena floració de la primavera.

El ritual de la festa de Sant Ponç s'iniciava de bon matí per als habitants de la vila, que sortien amb roses de Sant Ponç cap a missa per rebre la benedicció de roses i plantes remeieres. Els palafrugellencs preparaven l'oli de Sant Ponç, amb els pètals beneïts, que serviria per curar ferides. També feien aigua de roses, un vell perfum. D'altra banda, si volies tenir neta la casa de paràsits i xinxes, havies de fer una bona netejada aquest dia i posar una bosseta d'herbes beneïdes sota el llit (amb romaní i roses de Sant Ponç).

*Tota herba que es benehida
lo dia de vostra mort,
lleva a las xinxas la vida,
las quals nos molestan fort.
Contra ellas sou reclamat
ab humils submissions;
sia lo nostre advocat
gloriós martyr sant Pons.*

Elogi dels arbres

Entenets molt i molt.
Una arbrada de la bella creix que
s'acaba de plantar, dit

«Hemora vida Dos nos ha dat,
est, mar i terra, per adonar»

Indefinits son les característics del cel,
memorables les belutats del mar i de la terra.

D'espantes inextinguibles bellutats de la terra, una de, sen gaire, mola herònica,
en la vegetació que la envolta i la topa,
en aquesta immensa varietat de plàn-
tes i arbres de tota mena, que caracteri-
za la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Perquè fides-hi dels gegants de la vegetació, que son els arbres, si s'acum-
pan: amb la patia, delada mola i
les amb els petits arbustos, l'home, en
tots els dies i aigua per a satisfer les neces-
sitats de la seva vida.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Elogi de l'aigua

No sabem amb la dit les utilitats, sen-
tes i beneficiis que l'aigua, en propor-
ciona a la vida dels arbres, de tota, el
poble disposa en tot temps de major
i menor quantitat d'aigua, d'aquest ele-
ment tan indispensable per a la nostra
vida, que fides-hi en les deus, que surt
nada la terra i en la muntanya del bu-
llidat, que cania en les fonts, que surt
regressada per rieres i rius avall, plena
d'espantes, sempre fides-hi, sempre mola
i tota mena de fides-hi, i una ve-
getació immensa es desenvolupa i es ve-
lifica i aigua regada en regar, per
virtut de les cavitats, que l'espanta,
i tota la seva vida i la seva vitalitat
de la muntanya que li dona l'home, que
gasta el poder de regar que ha revolu-
cionat el món i la vegetació. Fides-hi
l'aigua les terres, que es regalen de
fides-hi, i una apitanga la set i la flor i tanta
poble en proporcions.

Als arbres ens donen aigua

Perquè fides-hi dels gegants de la vegetació, que son els arbres, si s'acum-
pan: amb la patia, delada mola i
les amb els petits arbustos, l'home, en
tots els dies i aigua per a satisfer les neces-
sitats de la seva vida.

«Hemora vida Dos nos ha dat,
est, mar i terra, per adonar»

Indefinits son les característics del cel,
memorables les belutats del mar i de la terra.

D'espantes inextinguibles bellutats de la terra, una de, sen gaire, mola herònica,
en la vegetació que la envolta i la topa,
en aquesta immensa varietat de plàn-
tes i arbres de tota mena, que caracteri-
za la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Perquè fides-hi dels gegants de la vegetació, que son els arbres, si s'acum-
pan: amb la patia, delada mola i
les amb els petits arbustos, l'home, en
tots els dies i aigua per a satisfer les neces-
sitats de la seva vida.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

«Hemora vida Dos nos ha dat,
est, mar i terra, per adonar»

Indefinits son les característics del cel,
memorables les belutats del mar i de la terra.

D'espantes inextinguibles bellutats de la terra, una de, sen gaire, mola herònica,
en la vegetació que la envolta i la topa,
en aquesta immensa varietat de plàn-
tes i arbres de tota mena, que caracteri-
za la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Perquè fides-hi dels gegants de la vegetació, que son els arbres, si s'acum-
pan: amb la patia, delada mola i
les amb els petits arbustos, l'home, en
tots els dies i aigua per a satisfer les neces-
sitats de la seva vida.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

«Hemora vida Dos nos ha dat,
est, mar i terra, per adonar»

Indefinits son les característics del cel,
memorables les belutats del mar i de la terra.

D'espantes inextinguibles bellutats de la terra, una de, sen gaire, mola herònica,
en la vegetació que la envolta i la topa,
en aquesta immensa varietat de plàn-
tes i arbres de tota mena, que caracteri-
za la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Perquè fides-hi dels gegants de la vegetació, que son els arbres, si s'acum-
pan: amb la patia, delada mola i
les amb els petits arbustos, l'home, en
tots els dies i aigua per a satisfer les neces-
sitats de la seva vida.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

«Hemora vida Dos nos ha dat,
est, mar i terra, per adonar»

Indefinits son les característics del cel,
memorables les belutats del mar i de la terra.

D'espantes inextinguibles bellutats de la terra, una de, sen gaire, mola herònica,
en la vegetació que la envolta i la topa,
en aquesta immensa varietat de plàn-
tes i arbres de tota mena, que caracteri-
za la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Perquè fides-hi dels gegants de la vegetació, que son els arbres, si s'acum-
pan: amb la patia, delada mola i
les amb els petits arbustos, l'home, en
tots els dies i aigua per a satisfer les neces-
sitats de la seva vida.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Des de l'època que l'home, a la flor,
a l'esperança que li dona la salut, a la
fides-hi que l'arbrada, el riu de la vida,
no es en una que l'arbre fonsat, que
està en la flor per a debregar i belu-
lar i la flor dels dies de colors i promou-
ma a l'esperança tanta vitalitat i la flor, tant de servei.

Festa de l'Arbre i elogi de l'aigua

L'any 1905 en el ple de l'Ajuntament es va acordar secundar la idea de celebració de la Festa de l'Arbre a Palafrugell.

La celebració d'aquesta festa va ser instaurada cinc anys abans pel tarragoní Rafel Puig i Valls per fomentar l'estima, la defensa i la conservació del patrimoni forestal en nens i adults.

L'exemplar del 28 de gener de 1917 del *Baix Empordà*, tot i que en referència a la celebració de la Festa de l'Arbre per primera vegada, en aquest cas, al poble de Begur, es feia un elogi de la natura i de l'aigua.

Proc a n'els mestres

Benemèrits mestres i mestresses, pre-
sentem amb l'home que s'ha: poder en
les vostres mans, que la democra-
cia d'elles que aquesta nit i, molt
confia a vosaltres, avall la nit, a la
confia a vosaltres, avall la nit, a la
confia a vosaltres, avall la nit, a la

Concili als nens i nenes

I vosaltres nens i nenes, no oblidis
mai aquest concili de concili que es
la festa d'arbrada i sobre la flor de la
festa d'arbrada i sobre la flor de la
festa d'arbrada i sobre la flor de la

El pou d'en Bonet

Les armes del pou d'en Bonet

Es diu que en temps de la Guerra Civil (1936-39) la gent que tenia armes a casa, per por que els afusellessin, les van tirar dins del pou més proper. El pou d'en Bonet, en ser un pou comunal, es diu que al fons molts palafugellencs hi van tirar les seves armes.

Les joies de l'església

En un moment indeterminat, l'església es va voler despendre de les possessions, potser per alguna futura invasió o potser per l'allotjament de tropes estrangeres a la vila. Es diu que van agafar els objectes de valor i els van amagar al fons del pou del carrer de l'Allada, darrere la mateixa església.

Indicacions al municipi.

Noms passats per aigua

Hi ha força noms a la vila que es relacionen amb l'aigua, ja sigui per abundància o escassetat. El Corn de l'Aigua de Llofriu, Aigua Xelida, Vila-seca, Molí de Vent i Aigua Dolça en són alguns.

Vila-seca

El nom d'aquest barri palafrugellenc és compost i ens ha arribat evolucionat a partir de la forma llatina villa 'casa de camp', i siccus 'sec', que fa referència a la manca d'aigua. L'indret no era pas sec, però potser en comparació amb la resta de la Palafrugell on es trobava en abundància com Santa Margarida, la Feneia, els Lladrés, etc., potser sí. No obstant el nom, Vila-seca sempre ha estat un lloc agrícola. S'hi han perpetuat grans nissagues familiars de pagesos palafrugellencs, com els Pons (s. XIV), els Nadal, Prats, Servià i Gerona (s. XV), els Capella, Salom i Bonet (s. XVI), entre d'altres.

Molí de Vent

El puig del Molí de Vent, actualment saturat de cases i conegut pel gran dipòsit d'aigua, deu el seu nom a un antic molí de vent que hi havia hagut. La posició estratègica d'una antiga torre de guaita al turó va permetre'n que se'n fes una pràctica reutilització com a molí de vent, les restes del qual van quedar-hi fins a la segona dècada del segle XX i el seu nom, fins als nostres dies.

Aigua Dolça

La caleta a l'esquerra de la platja gran de Tamariu és Aigua Dolça. Aquest nom segurament prové de l'aportació d'aigua dolça per una surgència i antiga font ara desapareguda.

Clar i palafrugellenc

Com a bons palafrugellencs, entre nosaltres no parlem d'aigua sinó d'aiga, que, ja que hi som, bevem a *gallet* en comptes de fer-ho a galet. Ens agrada anar a la *plaja*, a *marc* i a Aigua *Gelida*, i un cop allà hi fem un *aigalatge*, tot *aigalatejant* l'aiga amb els braços.

Bibliografia i fonts d'informació

- ABELLA, David; ANDUJAR, Abel; HERNÁNDEZ, Joan. *Fonts palafrugellenques*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2000.
- Actes del ple (1752-1981)*. Arxiu Municipal de Palafrugell, Fons Ajuntament de Palafrugell.
- ANGLADA, Núria. *Història de l'aigua potable a Palafrugell*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2007.
- APARACIO, Albert; PUJADAS, Jordi. *Palafrugell: un viatge pel seu clima*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2009.
- ATIENZA, Jan; MITJÀ, Anna; PLAJA, Maria. *El subsòl palafrugellenc: Les aigües de la vila*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2013.
- ÀVILA, Glòria; LOZANO, Carla. *Les hortes de Palafrugell*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2001.
- AZALAÏS. *Inventari del patrimoni de l'aigua del municipi de Palafrugell. Informe final*. Novembre 2009.
- BAÑERAS, Josep; PUJOL, Josep. "Les fonts de Palafrugell". *Quaderns de Can Bech* (1993), núm. 76, p. 13-20.
- BRIAS, Miquel; MARTÍ, Frederic; Equip Espeleològic de Palafrugell. "Palafrugell subterrani". *Campanar* (1988), núm. 5, p. 26-28.
- BRIAS CUNÍ, Jaume. *Clavegueram de Palafrugell*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2013.
- CASTELLÓ, Josep. *El perfil de la costa: Palafrugell, Mont-ras i les Illes Formigues*. Palafrugell: Josep Castelló, 2003.
- Catàleg del Pla de Protecció i d'Intervenció en el Patrimoni Històric*. Ajuntament de Palafrugell.
- CEBOLLERO, A. "Restauració i rehabilitació de la Torre de Can Mario". *Nou Palafrugell*, núm. 185, 19 d'octubre 2001.
- CLOTET, M. Teresa; PALLÍ, Lluís; ROQUÉ, Carles. *Les fonts de les Gavarres*. [Girona]: Àrea de Geodinàmica de la Universitat de Girona, 1999.
- Crònica d'un segle, Palafrugell 1900-1999*. Palafrugell: Baix Empordà, 2000.
- FABREGAT, Montserrat; LORENTE, Laura; LOZANO, Laura. *Itinerari d'EA des de Tamariu fins al far de Sant Sebastià de la Guarda* [treball de final de carrera en línia]. Universitat de Girona. [Data de consulta: febrer de 2015]. <<http://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/7182>>
- FAURA SANS, M. *La captación de aguas potables en la villa de Palafrugell*. Hispania Técnica 1; novembre 1928.
- FAURA I SANS, M.; MIRABET I MATHEU, J. *Memoria sobre abastecimiento de aguas potables, para la villa de Palafrugell, provincia de Gerona*. Palafrugell: Imprenta P. Ribas, 1925.
- FUSTÉ, Sílvia; GUILLÓ, Anna. *Palafrugell i els seus pous*. Universitat de Girona, 1989.
- FRIGOLA, M. Carme. *Estudi dels pous de Palafrugell*. Universitat de Girona, 1989.
- GARCIA, Estèfan; LLEDÓ, Antoni. "D'on ve l'aigua del safareig?". *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 7 (1999), núm. 73.

GUASH, Jaume. "La font de Plaça Nova i el seu entorn". *Revista de Palafrugell*, núm. 11, gener-febrer de 1994.

GUILERA, Nacho; CAMPRUBÍ, Laura; GELABERT, Adrià. Informe de Sostenibilitat Ambiental Preliminar. POUM de Palafrugell. Avanç de plantejament. 2012.

LLAONETA, J. "Cisterna de Can Bech". *Romaboira*, març-abril 2007.

LLEDÓ, Diana. *El Crit*, núm. 5, juliol de 1999.

LLEDÓ, Diana; ROQUÉ, Carles. *El medi natural de Palafrugell*. Quaderns de Palafrugell (2005), núm. 14.

MARTÍ I CARRERAS, Frederic. "Fonts palafrugellenques". *Revista de Palafrugell*, juliol 1963.

MARTÍ CLARÀ 'BEPES', Josep. *Una volta a la muralla*. Palafrugell: Palafrugell Art, Col·lecció La Muralla, 1984.

MASSONI I LLOVERAS, J. "Les nostres fonts". *Nou Palafrugell*, núm. 98, 19 de setembre al 3 d'octubre de 1997.

"Les nostres fonts". *Nou Palafrugell*, núm. 99, 3 al 19 d'octubre de 1997.

MEDINYÀ, Pere; FONTANELLA, Eduard; PÉREZ, Pau. *Les fonts*. Premis escolars Mestre Sagrera, 2008.

MEDIR, Ramir. "El suministro de agua potable a Palafrugell - Bagur y playas adyacentes". *Revista de Palafrugell*, núm. 8, setembre 1962.

PÉREZ-DE-GREGORIO, Miguel Ángel [et al.]. *Marasmiellus celebanticus* (Agaricales, Omphalotaceae), a new species of *Marasmiellus* sect. *Candidi* collected in the Mediterranean area. *Phytotaxa* 25: 49-59, 2011. ISBN 1179-3163 (online edition).

PIFERRER SAURÍ, Maria. "Les deus del terme. L'emblemàtica font d'en Cruanyes". *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 17 (2009), núm. 187, p. 17.

"Les deus del terme. La font més popular: la de la Teula". *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 17 (2009), núm. 188, p. 17.

"Les deus del terme. Una altra font malaguanyada: la d'en Mascort". *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 17 (2009), núm. 190, p. 21.

"Les deus del terme. La popular font d'en Calanet i altres fonts de Llofriu, totes desparregudes". *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 17 (2009), núm. 191, p. 17.

"Les deus del terme. Les fonts de Tamariu i d'Aigua Xelida". *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 17 (2009), núm. 192, p. 22.

“Les deus del terme. Les fonts de la Vila”. *Revista de Palafrugell*. Segona època, any 17 (2009), núm. 194, p. 26.

“El safareig de la Font”. *Revista de Palafrugell*, 176, febrer 2010.

PLA, Josep. *El meu país*. Barcelona: Destino, 1968.

POUM de Palafrugell [en línia, data de consulta: març de 2015].

<<http://www.palafrugell.cat/portal/urbanisme/desenvolupament-urbanistic/pdordenaciourbanistica-municipal-poum.html>>

PRAT, Enric; VILA, Pep. *Notes i dietaris de la família Fina (1561-1878)*. Palafrugell: Arxiu Municipal de Palafrugell, 1998.

Revista de Palafrugell núm. 2, febrer 1965.

Revista de Palafrugell núm. 72, octubre 1999.

Revista de Palafrugell núm. 73, novembre 1999.

ROCA SCHWÄMMLE, Adrià. *L'Abans. Palafrugell. Recull gràfic 1870-1965*. Baix Llobregat: Efadós, 2005.

SALVATELLA, J.; COLOMÉ, M. *Crònica d'un segle: Palafrugell 1900-1999*. Palafrugell: Baix Empordà, abril 2000.

SERRA MAYORAL, Carles. *Coses sentides: el parlar de Palafrugell* [coordinació de l'obra: Carlos Serra i Maria Bruguera]. Palafrugell: Edicions Baix Empordà, [DL] 2009.

SUÑER I CASADEVALL, Frederic. “Una millora de la qualitat de l'aigua”. *Can Bech*, núm. 83, octubre-desembre 1994.

TURRÓ, Jordi. “El pou d'en Bonet. Pous, fonts i el consum domèstic d'aigua”. *Revista de Palafrugell*, núm. 141, juliol 2005.

Col·lecció

Quaderns de Palafrugell

1.
Busquets, Joan; Molero, Josep
L'ensenyament a Palafrugell.
1993.
2.
Febrés, Xavier
Grans hores de la Costa Brava.
Les finques d'Aiguablava, Cap Roig i Mas Juny.
1994.
3.
Bagué, Enric
El Palafrugell popular. Tavernes, cafès, fondes, hostals, casinos, colles i cinemes.
1995.
4.
Unland, Annie
Llafranc entre la tradició i la modernitat.
1996.
5.
Grau, Dolors
Els artesans de la imatge.
Fotografia i cinema amateur a Palafrugell (1860-1985).
1997.
6.
Noguer, Jaume; Alcoberro, Agustí
Pirates, corsaris i torres de moros.
Passat i present de les torres de Palafrugell i de Mont-ras.
1998.
7.
Xargay, Xavier
Escriptors a Palafrugell o ruta planera per les seves vides, obres i miracles, de 1880 a 1936.
1999.
8.
Massaguer, Santi
20 anys de democràcia a can Bech.
Crònica política de Palafrugell (1979-1999).
1999.
9.
Busquets, Joan
L'Escola Torres Jonama i el seu temps.
75 anys d'escola pública.
2000.
10.
Esteba, Miquel
Calella de la pesca al turisme.
2001.
11.
Hernández, Santiago
Palafrugell i el suro.
Feina i gent dels inicis de la indústria a la postguerra.
2002.
12.
Solana, Miguel
La gent de Palafrugell.
Població i migració del segle XV al segle XX.
2003.
13.
Barti, Amèrica; Plana, Rosa; Tremoleda, Joaquim
Llafranc romà.
2004.
14.
Lledó, Diana; Roqué, Carles
El medi natural de Palafrugell.
2005.
15.
Seguranyes, Mariona
Una visió artística de l'Empordanet.
La pintura a Palafrugell entre els segles XIX i XX.
2006.
16.
Pérez, Aurora
L'art religiós a Palafrugell.
2007.
17.
Sala, Blanca
Sa Perola i la pesca a Calella.
2008.
18.
Cama, Jordi; Turró, Jordi
Dins la vila i fora muralles. Del 1300 al 1800.
2009.
19.
Oller, Oriol
Música i festa a Palafrugell.
2010.
20.
Turró, Jordi; Casals, Eva
De Palafrugell a Amèrica.
2011.
21.
Pous i Massot, Bibiana
Tamariu.
2012.
22.
Badia-Homs, Joan; Bisbe, Sandra; Curbet, Jordi; Piferrer, Maria
Llofriú.
2013.
23.
Vilardell i Caixàs, Joan
Els noms dels carrers de Palafrugell.
2014.

Palafrugell i l'aigua

Els draps que es renten al safareig del carrer Ample encara senten parlar les bugaderes d'un llac que es diu que hi havia sota plaça Nova. Discuteixen entre elles si deu ser cert que se sentia córrer aigua en uns rius subterranis, com expliquen alguns vilatans. S'expliquen l'última excursió dels nens a la font de la Teula amb l'escola i recorden amb enyorança les berenades sota el castanyer desaparegut de la font d'en Cruanyes.

El que és cert és que l'aigua ha canalitzat la història de Palafrugell. S'ha creat un gran patrimoni vinculat a aquest element segons la seva abundància o escassetat al llarg del temps. Avui en dia ens queden petites mostres de la relació dels palafrugellencs amb l'aigua en totes les seves variants. En aquest Quadern trobarem una pinzellada de les que han arribat fins als nostres dies i, també, el record de totes aquelles que no hem de deixar caure en l'oblit.

Amb la col·laboració de:

